

Honeywell

J a a r v e r s l a g 2 0 1 5

Stichting Pensioenfonds Honeywell
Opgericht 12 maart 1957

Statutair gevestigd te Amsterdam
KvK-nummer 41200495

Kantooradres:
Laarderhoogtweg 18
1101 EA Amsterdam Zuidoost

Inhoudsopgave

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen	4
Bestuursverslag	5
1 Woord van de voorzitter	6
2 Besturing en naleving wetgeving	8
2.1 Algemeen	8
2.1.1 Missie, visie, strategie	8
2.1.2 Het bestuur in 2015	9
2.1.3 Samenstelling diverse organen en commissies per 10 maart 2016	9
2.2 Bestuursaangelegenheden	11
2.3 Informatie inzake toezicht door DNB en AFM	12
2.4 Goed pensioenfondsbestuur en de Code Pensioenfonds	12
2.5 Wet Versterking Bestuur Pensioenfonds en bestuursmodel	14
2.6 Gedragscode en nevenfuncties	15
2.7 Interne procedures	16
2.8 Organisatie en uitvoering	17
2.9 Statutenwijziging	17
3 Financiële positie en beleid in 2015	18
3.1 Financiële opzet en positie	18
3.2 Beleid en beleidskeuzes	20
3.2.1 Financieringsbeleid	21
3.2.2 Toeslagbeleid	23
3.2.3 Beleggingsbeleid	24
4 Integraal risicomanagement	27
4.1 Risicohouding van het pensioenfonds	27
4.2 Risico Management Systeem	28
4.3 Risico-identificatie	29
4.4 Voornaamste risico's	30
4.5 Overige risico's	30
5 Beleggingen	35
5.1 Terugblik 2015	35
5.2 Vooruitzichten beleggingen 2016	38
5.3 Maatschappelijk verantwoord beleggen	40
6 Pensioenen	42
6.1 Inleiding	42
6.2 Pensioencommunicatie	42
6.2.1 Algemene visie op pensioencommunicatie	42
6.2.2 Communicatie over de financiële situatie van het fonds	42
6.2.3 Wettelijk verplichte communicatie	43
6.2.4 Website	43
6.2.5 Pensioencommunicatie 2015 en daarna	43
6.3 Pensioenadministratie	44
6.4 Pensioenregeling	44
6.5 Uitvoeringskosten	45
6.6 Nieuwe wetgeving	47
7 Actuariële analyse	49

8	Verwachte gang van zaken	51
	Jaarrekening	52
9	Jaarrekening	53
9.1	Balans per 31 december 2015	53
9.2	Staat van baten en lasten	54
9.3	Kasstroomoverzicht	55
9.4	Toelichting op de jaarrekening	56
9.4.1	Algemeen	56
9.4.2	Grondslagen	56
9.4.2.1	Algemene grondslagen	56
9.4.2.2	Grondslagen voor waardering van activa en passiva	58
9.4.2.3	Grondslagen voor bepaling van het resultaat	60
9.4.2.4	Kasstroomoverzicht	61
9.4.3	Toelichting op de balans per 31 december 2015	62
9.4.3.1	Risicobeheer	70
9.4.4	Niet in de balans opgenomen verplichtingen	77
9.4.5	Verbonden partijen	77
9.4.6	Toelichting op de staat van baten en lasten over 2015	78
	Overige gegevens	82
10	Overige gegevens	83
10.1	Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten	83
10.2	Gebeurtenissen na balansdatum	83
10.3	Verslag van het visitatiecommissie	83
10.3.1	Reactie bestuur op verslag visitatiecommissie	85
10.4	Verslag van het verantwoordingsorgaan	85
10.4.1	Reactie bestuur op verslag verantwoordingsorgaan	87
10.5	Actuariële verklaring	87
10.6	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	89
10.7	Bijzondere statutaire zeggenschapsrechten	92
	Bijlagen	93
Bijlage 1	Deelnemersbestand	94
Bijlage 2	Begrippenlijst	95

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen

Bedragen x € 1.000	2015	2014	2013	2012	2011
Omvang beleggingen	522.264	506.568	409.203	412.552	342.205
Waarvan:					
Aandelen	30%	25%	28%	23%	21%
Vastrentende waarden	67%	71%	67%	70%	71%
Vastgoed	0%	1%	1%	1%	1%
Overige beleggingen	3%	3%	4%	6%	7%
Liquide middelen	0%	0%	0%	0%	0%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%
Beleggingsopbrengsten	17.370	96.920	-3.579	51.378	29.975
Beleggingsrendement	3,4%	21,4%	-0,88%	14,47%	7,97%
Resultaat	-6.996	17.806	5.875	29.493	-3.459
Wettelijke en statutaire reserves	44.849	51.845	34.039	28.164	-3.032
Bestemmingsreserve TOP/SUM	0	0	0	0	7.356
Bestemmingsreserve VPL	0	0	0	5.653	0
Totaal eigen vermogen	44.849	51.845	34.039	33.817	4.324
Voorziening pensioenverplichtingen	480.118	457.589	378.624	385.770	347.608
Overige voorzieningen	0	0	914	847	1.378
Totaal	480.118	457.589	379.538	386.617	348.986
Dekkingsgraad*	109,3%	111,3%	109,0%	107,3%	99,1%
Beleidsdekkingsgraad**	109,8%	111,9%	-	-	-
Toekomstbestendig indexeren (TBI)-grens***	123,4%	-	-	-	-
Toeslagverlening actieven	0,0%	0,5%	0,47%	0,31%	0,0%
Toeslagverlening inactieven en pensioengerechtigden	0,0%	0,2%	0,34%	0,35%	0,0%
Aantal deelnemers					
Actieven	700	713	729	779	781
Slapers	1.378	1.409	1.419	1.418	1.463
Pensioengerechtigden	1.148	1.159	1.139	1.116	1.086
Totaal	3.226	3.281	3.287	3.313	3.330

Standen zijn per het einde van het genoemde jaar; stromen betreffen de gehele verslagperiode

- * De dekkingsgraad wordt bepaald door de wettelijke en statutaire reserves te vermeerderen met de totale voorziening pensioenverplichtingen, gedeeld door de totale voorziening pensioenverplichtingen, maal 100%.
- ** De beleidsdekkingsgraad wordt vanaf ultimo 2014 berekend. De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden. Hierbij wordt steeds gebruik gemaakt van de meest actuele inschatting van de betreffende dekkingsgraden.
- *** De toekomstbestendig indexeren (TBI)-grens is de beleidsdekkingsgraad waarbij het pensioenfonds onder de nFTK een volledige toeslag mag verlenen.

Bestuursverslag

1 Woord van de voorzitter

Geachte deelnemers, collega's en andere lezers,

Het is een genoegen u het jaarverslag over 2015 aan te bieden. Namens het bestuur van het pensioenfonds wil ik u graag informeren over de ontwikkelingen binnen het pensioenfonds en verantwoording afleggen over het gevoerde beleid in 2015.

Het jaar 2015 was een turbulent pensioenjaar door de situatie op de financiële markten, de aanhoudende lage rente en de wijzigingen in de (fiscale) pensioenwetgeving. Het komende jaar zal turbulent blijven, mede als gevolg van de vele ontwikkelingen in de pensioensector en het Financieel Toetsingskader (FTK).

Financiële situatie

Voor de financiële positie van het pensioenfonds is de dekkingsgraad een belangrijke graadmeter. Met de aanpassing van de Pensioenwet per 1 januari 2015 dienen beleidsbeslissingen, zoals de toeslagverlening, te worden gebaseerd op de zogenaamde beleidsdekkingsgraad. Dat is de gemiddelde dekkingsgraad over een periode van 12 voorliggende maanden.

Over het gehele jaar is de actuele dekkingsgraad gedaald van 111,3% naar 109,3%. De beleidsdekkingsgraad volgde die beweging en is gedaald van 111,9% naar 109,8%.

De belangrijkste reden voor deze daling is gelegen in een tweetal wijzigingen die door de toezichthouder zijn aangebracht in de rekenrente. Per 1 januari 2015 is afscheid genomen van de driemaandsmiddeling die daarvoor werd toegepast en per juli 2015 is de systematiek voor de zogenaamde ultimate forward rate aangepast. Samen hadden deze maatregelen een negatief effect op de dekkingsgraad van 5,8%-punt. De positieve bijdrage vanuit het behaalde rendement op de beleggingen kon het effect van de rentemutaties niet compenseren.

Toeslagverlening

Op grond van de wijziging van de algemene loonontwikkeling binnen de cao Metalektro zouden de aanspraken per 1 januari 2015 van de actieve deelnemers met 1,86% moeten worden verhoogd. Voor gewezen deelnemers en gepensioneerden zouden de aanspraken met 0,59% moeten worden verhoogd. Het bestuur heeft in december 2014 besloten om de opgebouwde aanspraken van (gewezen) deelnemers en de ingegane pensioenen per 1 januari 2015 aan te passen. De aanspraken van actieve deelnemers zijn verhoogd met 0,5% en de aanspraken van gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen zijn met 0,2% verhoogd. Per 1 januari 2016 konden de pensioenen van de actieve deelnemers en de ingegane pensioenen en de slapende aanspraken niet verhoogd worden met een toeslag, omdat de beleidsdekkingsgraad lager was dan 110%.

Implementatie nFTK

Met de aanpassing van de Pensioenwet is in januari 2015 het nieuwe financieel toetsingskader (nFTK) van kracht geworden. Het bestuur heeft de gevolgen van deze nieuwe spelregels in kaart gebracht en tijdig geïmplementeerd.

Met de sponsor Honeywell B.V. is afgesproken de huidige afspraken in de Uitvoeringsovereenkomst te handhaven.

Tevens heeft het bestuur met de sociale partners gesproken over de risicohouding en de gevolgen van de invoering van het nFTK. Hierbij is met name stilgestaan bij de risicohouding van het pensioenfonds en aangegeven hoe de risicohouding zich verhoudt tot de toeslagverlening.

Door de nieuwe regels kan er alleen een toeslag worden verleend vanaf een beleidsdekkingsgraad van 110%. Dit was voorheen 105%. De hoogte van de toeslag die verleend mag worden, is afhankelijk van de mate waarin de beleidsdekkingsgraad boven de 110% ligt. Bovendien moet de financiële positie van het pensioenfonds voldoende zijn om diezelfde toeslag ook in de toekomst te kunnen blijven toekennen. De nieuwe regels voor toeslagverlening betekenen dat de mogelijkheid tot het verlenen van toeslagen en de hoogte daarvan, na 1 januari 2015 sterk worden beperkt. Dat geldt ook voor het eventueel inhalen van bestaande toeslagachterstanden. Dit is ook gebleken uit de door het pensioenfonds uitgevoerde aanvangshaalbaarheidstoets. Onder het nFTK is de kans op korten echter kleiner en een eventuele korting kan worden uitgesmeerd over 10 jaar.

Herstelplan

In het kader van het nFTK heeft het pensioenfonds een herstelplan opgesteld, doorgerekend en vóór 1 juli 2015 bij DNB ingediend. Aanleiding hiervoor was de omstandigheid dat de beleidsdekkingsgraad lager was dan de dekkingsgraad behorend bij het vereist eigen vermogen. Doel van het herstelplan is om aan te tonen dat de beleidsdekkingsgraad na 10 jaren (in 2015 en 2016 een overgangstermijn van maximaal 12 respectievelijk 11 jaren) zich ten minste op het vereist eigen vermogen bevindt. Het ingediende herstelplan laat zien dat het pensioenfonds bij de gehanteerde parameters naar verwachting in 2020 het vereist eigen vermogen (117,8%) heeft bereikt.

Op 1 april 2016 is conform aanwijzingen een geactualiseerd herstelplan bij DNB ingediend en inmiddels ook formeel goedgekeurd door DNB.

Beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds is in eerste instantie gericht op een zo goed mogelijk rendement bij een verantwoord risico. De beleggingen van het pensioenfonds zijn gespreid, om zo het lange-termijnsrisico te beperken en toch een goed rendement te kunnen behalen. Het pensioenfondsbestuur vindt dat het geld dat het beheert, op een verantwoorde manier moet worden belegd. Binnen de strategische beleggingsmix was er aan het begin van het verslagjaar ruimte ontstaan om het aandelenbelang te vergroten. Gelet op het te verwachten hogere rendement in dit segment heeft het bestuur hiertoe besloten. Tevens is gedurende 2015 de mate van rente-afdekking aangepast. In mei betrof dit een verlaging naar 35% en in augustus is dit weer teruggebracht naar het oorspronkelijke percentage van 65%. De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij meerdere vermogensbeheerders, de performance over 2015 is positief geweest en bedroeg 3,4%.

Communicatie

Het pensioenfondsbestuur vindt het zeer belangrijk om de Honeywell-medewerker te bereiken. De oudedagsvoorziening is belangrijk en vergt aandacht.

De aandacht van de deelnemer wordt getrokken als iets relevant is voor iemand. Relevantie is dan ook de basis van de pensioencommunicatie vanuit het pensioenfonds, en het pensioenfonds sluit daar bij aan. Randvoorwaarde hierbij is een laagdrempelige, eenvoudige manier van communiceren.

Kwaliteit is een belangrijke waarde voor het pensioenfonds. De informatie moet juist, duidelijk en tijdig zijn. Kwaliteit staat voor het pensioenfonds vooral ook voor aansluiting bij de situatie van de deelnemer en zijn/haar financiële toekomst, handelingsperspectieven en keuzemogelijkheden.

De communicatie-inspanningen van het pensioenfonds zijn verwoord in een communicatiejaarplan met een concrete uitwerking van in te zetten middelen.

Tevens is de implementatie van de Wet Pensioencommunicatie, die medio 2015 van kracht is geworden, ter hand genomen.

Bestuursmutaties

Op 21 maart 2015 is Marco van Falier afgetreden als bestuurslid. Hij had reeds sinds 2001 zitting in het bestuur, en het bestuur is hem dan ook zeer erkentelijk voor zijn inzet voor het pensioenfonds gedurende de afgelopen jaren.

Continuïteit is een voorwaarde voor het goed functioneren van een bestuur. Daarom heeft het bestuur in het Geschiktheidsplan een plan van aanpak voor het werven en selecteren van nieuwe bestuursleden.

Omdat het bestuur ultimo 2015 uit vier bestuursleden bestond, is een pool van aspirant-bestuursleden gevormd, zodat voor de toekomst de continuïteit van het bestuur gewaarborgd blijft. De verwachting is dat de aspirant-bestuursleden in de loop van 2016 de vacatures in het bestuur kunnen opvullen.

Blik op 2016

Diverse ontwikkelingen nopen ertoe stil te staan bij de toekomstige positionering van het pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft zich voorgenomen daar in de eerste helft van 2016 onderzoek naar te doen. De voortdurende turbulentie op de financiële markten zal ook de komende tijd de volle aandacht van het pensioenfonds vragen.

Graag nodig ik u namens het bestuur uit tot het lezen van dit jaarverslag.

Amsterdam, 2 juni 2016

F.H.M. van den Oetelaar, voorzitter

2 Besturing en naleving wetgeving

2.1 Algemeen

Stichting Pensioenfonds Honeywell, statutair gevestigd te Amsterdam, bezoekadres Laarderhoogtweg 18, 1101 EA Amsterdam Zuidoost, is opgericht op 12 maart 1957. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41200495.

2.1.1 Missie, visie, strategie

Missie

Het doel van Stichting Pensioenfonds Honeywell is het, binnen de perken van zijn middelen, verlenen of doen verlenen van pensioenen aan de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Het bestuur voert voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds als 'goed huisvader' de pensioenregeling uit: de regeling in ontvangst nemen, aanvaarden en beheren, de gelden beleggen, de pensioenen uitkeren en belanghebbenden informeren. Het bestuur heeft altijd de eindverantwoordelijkheid en de regie over alle werkzaamheden van het fonds.

Het fonds wil voor huidige en voormalige werknemers (waaronder gepensioneerden) op betrouwbare, transparante, evenwichtige, professionele en kostenefficiënte wijze een zo goed mogelijk pensioen verzorgen. Het fonds belegt en beheert de pensioenpremies tegen verantwoorde risico's en wil dit ook op een maatschappelijk verantwoorde wijze doen. Het fonds communiceert helder met alle belanghebbenden.

Visie

Het bestuur stelt de belangen van alle belanghebbenden (deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en de werkgever) voorop. Het fonds is zich bewust van haar verantwoordelijkheid om te zorgen voor een inkomen bij pensionering en overlijden. De ambitie van het fonds is om de pensioenregeling zoals die door de werkgever en de werknemers is afgesproken tijdig en accuraat uit te (laten) voeren. Dit houdt onder meer in dat het fonds zorgt voor een nominaal pensioen met de mogelijkheid tot toeslagverlening.

Het pensioenfonds houdt daarbij rekening met alle omgevingsfactoren, zoals de steeds veranderende conjuncturele omgeving, de wet- en regelgeving, de vergrijzing etc.

Integriteit en deskundigheid vormen de basis voor het handelen van het pensioenfonds.

Strategie

Het fonds streeft er naar om de belangen van haar deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden zeker te stellen. Dit doet zij door haar zelfstandigheid te versterken en grote risico's middels verzekering af te dekken.

De strategie van het fonds behelst:

- Het realiseren van correcte pensioenuitvoering en vermogensbeheer;
- Het behalen van een zo hoog mogelijk rendement binnen het vastgestelde risicokader;
- Het optimaliseren van de dienstverlening aan de deelnemers en het verhogen van hun pensioenbewustzijn;
- Een heldere communicatie over de pensioenregeling, het beleid en de resultaten met alle belanghebbenden.

2.1.2 Het bestuur in 2015

Samenstelling bestuur per 31 december 2015

Het bestuur is verantwoordelijk voor de realisatie van de doelstelling van het pensioenfonds, de strategie en (de uitvoering van) het beleid. Het pensioenfonds kent sinds 1 juli 2014 een paritair bestuur, bestaande uit zes bestuursleden. Een nadere toelichting op de inrichting van dit bestuursmodel is opgenomen in hoofdstuk 2.5.

Het bestuur bestond ultimo 2015 uit vier bestuursleden. Daarnaast waren er twee vacatures.

De samenstelling van het bestuur is per 31 december 2015 als volgt:

Benoemd namens de werkgever:

Naam	Functie in bestuur	Bestuurslid vanaf	Bestuurslid tot en met	Functie
F.H.M. van den Oetelaar* (08-05-1957)	voorzitter	01-12-1998	30-06-2018	Regional Ops Finance Leader Northern Europe bij Honeywell Process Solutions
mw. C. van der Voort-Bergman (13-05-1980)	lid	10-09-2009	30-06-2018	Sr. Human Resources Generalist bij Honeywell
<i>vacature</i>	lid			

Benoemd namens de deelnemers:

Naam	Functie in bestuur	Bestuurslid vanaf	Bestuurslid tot en met	Functie
J. Huigen (12-05-1951)	lid	10-09-2009	30-06-2018	Project Application Engineer Beveiligingssystemen
<i>vacature</i>	secretaris			

Benoemd namens de pensioengerechtigden:

Naam	Functie in bestuur	Bestuurslid vanaf	Bestuurslid tot en met	Functie
J. de Vries (08-02-1949)	plv. secretaris	01-07-2014	30-06-2018	Voormalig General Manager bij Honeywell

Bestuursleden worden benoemd voor een periode van vier jaar, waarna zij maximaal twee termijnen herbenoembaar zijn. Per 10 maart 2016 zijn er vijf aspirant-bestuursleden (genoemd in hoofdstuk 2.2 'Bestuursaanleggenheden').

2.1.3 Samenstelling diverse organen en commissies per 10 maart 2016

Verantwoordingsorgaan

P.J.J.H. Jonkhout, namens de werkgever
vacature namens de werkgever

A.J. Blom, namens de deelnemers (voorzitter)
 mw. E. van Loon, namens de deelnemers (secretaris)
 R.J.H. van der Meijs, namens de deelnemers

P.A.J. Cobelens, namens de pensioengerechtigden
 P.A.J. Gremmer, namens de pensioengerechtigden
 J. Konijnenbelt, namens de pensioengerechtigden
 A. Veld, namens de pensioengerechtigden

Beleggingscommissie

F.H.M. van den Oetelaar
mw. C. van der Voort-Bergman
J. Huigen
J. de Vries

Custodian

KAS BANK N.V.

Communicatiecommissie

mw. J.C.M. Hofmans, Mercer (Nederland) B.V.
D. Klamer (aspirant-lid)
J. Konijnenbelt
mw. E. van Loon
J. de Vries
vacature

Certificering

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.,
externe onafhankelijke accountant
Mercer (Nederland) B.V., externe actuaris

Advisering

Mercer (Nederland) B.V.

Visitatiecommissie

G.J. Heeres
M.G. Leenstra
P.H. Oyens (voorzitter)

Risicoherverzekering

Zwitserleven

Vermogensbeheerders

Aegon Investment Management B.V.

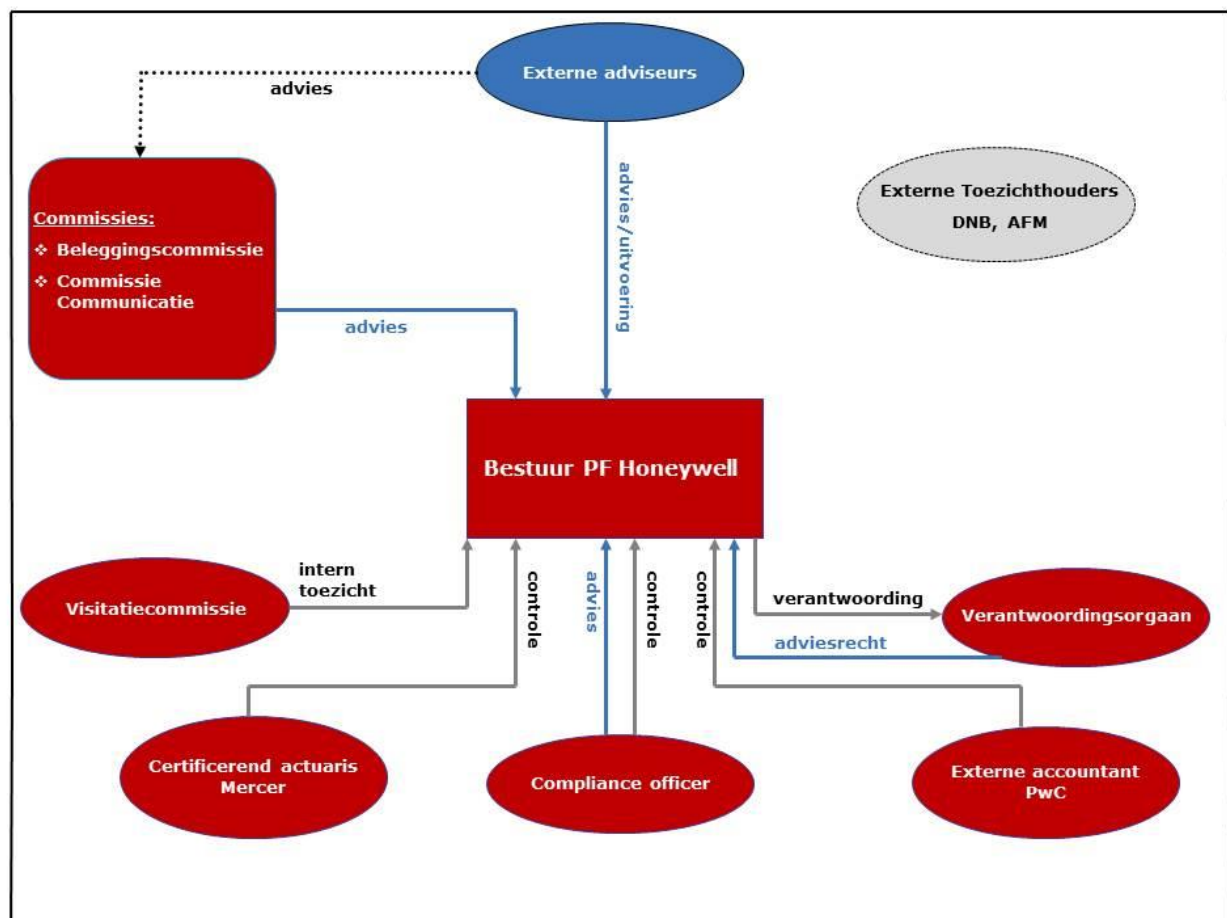
Pensioenadministratie

TKP Pensioen B.V.

Compliance officer

B. Buurma

De samenhang van de genoemde organen en commissies per ultimo 2015 wordt in het onderstaande schema van de governancestructuur visueel weergegeven.

2.2 Bestuursaangelegenheden

Het pensioenfonds draagt de verantwoordelijkheid voor een goede uitvoering van de pensioenregeling voor (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en hun nabestaanden, in overeenstemming met de bestaande wet- en regelgeving. De inhoud van de pensioenregeling is het resultaat van de arbeidsvoorwaarden die na overleg tussen werkgevers en werknemers van Honeywell Nederland zijn overeengekomen.

Het bestuur is verantwoordelijk voor de verwezenlijking van de doelstelling van het pensioenfonds, de strategie, het beleid en de uitvoering daarvan.

Het pensioenfonds heeft een paritair bestuursmodel. Het bestuur bestaat uit zes leden. Drie van de leden worden door het bestuur benoemd op voordracht van Honeywell B.V. Drie van de leden worden na verkiezingen binnen de geledingen deelnemers en pensioengerechtigden benoemd door het bestuur, waarbij de zetels die voor iedere geleding worden vastgesteld, vastgesteld worden op basis van onderlinge getalsverhoudingen, zodanig dat iedere geleding een op gehele getallen afgerond aantal zetels toegedeeld krijgt. Bij de vaststelling van de zetels wordt rekening gehouden met artikel 100 lid 2 van de Pensioenwet. Ieder bestuurslid wordt benoemd voor een periode van vier jaar en kan nadien nog maximaal twee keer worden herbenoemd.

Het bestuur heeft een voorzitter (F.H.M. van den Oetelaar), een plaatsvervangend voorzitter (vacature), een secretaris (M.J.M. van Falier, door zijn aftreden is deze functie vacant met ingang van 21 maart 2015) en een plaatsvervangend secretaris (J. de Vries). De voorzitter wordt door de aangesloten ondernemingen uit de bestuursleden benoemd. De plaatsvervangend voorzitter, de secretaris en de plaatsvervangend secretaris worden door en uit de bestuursleden gekozen, telkens voor de tijd van één jaar. De aftredende bestuursleden zijn terstond herkiesbaar.

De bestuurssamenstelling is in 2015 gewijzigd. Per 21 maart 2015 is de heer M.J.M. van Falier afgetreden. In verband hiermee is de heer J. Verspeek met ingang van 19 maart 2015 aangesteld als aspirant-bestuurslid. Ook is begin 2015 de heer D. Klamer aspirant-bestuurslid geworden. Hij is aangetrokken in verband met het aftreden van de heer J. Huigen, dat naar verwachting in de loop van 2016 plaats zal vinden. Op 10 maart 2016 heeft het bestuur nog twee aspirant-leden aangesteld: J.A.A. Peterse en mevrouw A.F.A.M. Zonnenberg. De heer P.C. van Doodewaard is reeds in 2014 aangetrokken als aspirant-bestuurslid en zal begin 2016 op geschiktheid worden getoetst door DNB. Het bestuur is de heer Van Falier zeer erkentelijk voor zijn jarenlange inzet voor het pensioenfonds.

In het verslagjaar hebben er vijf reguliere bestuursvergaderingen plaatsgevonden. De participatie van bestuursleden bij de vergaderingen was goed; per bestuursvergadering was nagenoeg iedereen aanwezig. In alle vergaderingen was het voor besluitvorming noodzakelijke aantal bestuursleden aanwezig. Ook hebben in 2015 vier vergaderingen van de beleggingscommissie plaatsgevonden. Daarnaast vonden diverse besprekingen en telecons (conference calls) plaats van het bestuur of de commissies over specifieke onderwerpen, zoals renteafdekking, de risicohouding van het pensioenfonds en de aanvangshaalbaarheidstoets.

Het bestuur heeft een Beleggingscommissie en een Communicatiecommissie ingesteld. Alle bestuursleden hebben zitting in de Beleggingscommissie. De Communicatiecommissie wordt gevormd door twee bestuursleden, twee leden van het VO en een externe adviseur.

Het bestuur acht goede samenwerking en communicatie met de verantwoordingsorgaan van belang. In het verslagjaar is driemaal vergaderd in gezamenlijkheid met het verantwoordingsorgaan. Hierin zijn onder meer de bestuursbesluiten besproken, welke statutair een advies van het verantwoordingsorgaan behoeften, zoals de vaststelling van het jaarverslag. Daarnaast is het communicatiebeleid van het fonds voor het opvolgende jaar met het verantwoordingsorgaan besproken.

Het bestuur acht zich onafhankelijk in de uitoefening van zijn functie en zorgt er voor dat alle belanghebbenden zich op evenwichtige wijze vertegenwoordigd kunnen voelen. Het bestuur vindt het belangrijk om inzicht te geven in het eigen functioneren en het gevoerde beleid, evenals in de uitvoering van het reglement.

2.3 Informatie inzake toezicht door DNB en AFM

Geen sancties

De Nederlandsche Bank (DNB) maakt zich sterk voor een betrouwbaar financieel stelsel waarin instellingen hun verplichtingen nakomen. DNB houdt derhalve voortdurend toezicht op financiële instellingen en het netwerk waarvan zij deel uitmaken. Als er iets mis gaat of dreigt te gaan treft DNB maatregelen om de schade zoveel mogelijk te beperken. In 2015 zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Er zijn door DNB geen aanwijzingen aan het fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds gebonden aan toestemming van DNB.

Herstelplan

Het herstelplan van het pensioenfonds is conform artikel 138 lid 2 Pensioenwet op 30 juni ingediend bij DNB. Dit herstelplan is opgesteld conform het nieuwe FTK. Uit het ingediende plan en de daarbij verstrekte informatie blijkt hoe het pensioenfonds uiterlijk binnen tien jaar zal beschikken over het vereist eigen vermogen. Omdat DNB op basis van deze stukken van oordeel is dat het herstelplan concreet en haalbaar is, heeft DNB het pensioenfonds eind augustus laten weten in te stemmen met dit herstelplan.

Onderzoeken vanuit DNB

In 2014 heeft Pensioenfonds Honeywell meegewerkt aan het onderzoek 'Belangenverstrengeling' van DNB, middels het invullen en indienen van een Self Assessment. DNB wil hiermee bewerkstelligen dat pensioenfondsen zich bewust zijn van de risico's van belangenverstrengeling en mitigerende maatregelen treffen ten aanzien van deze risico's. Begin 2015 heeft DNB aangegeven dat het fonds niet op alle onderdelen voldoende scoort. DNB heeft het pensioenfonds derhalve verzocht vervolgacties uit te zetten naar aanleiding van de 'Good Practices' die zijn opgesteld en een risicoanalyse op het gebied van belangenverstrengeling op te stellen en toe te zenden aan DNB.

Aan deze aanbevelingen heeft het bestuur in 2015 gevolg gegeven. Deze aanbevelingen zijn voorbereid door een delegatie van het bestuur, en integraal besproken door het pensioenfondsbestuur in de bestuursvergadering van 22 juni. Er is vóór de uiterlijke termijn van inlevering van 1 augustus aan DNB gerapporteerd welke verbeteringen door Pensioenfonds Honeywell zijn doorgevoerd. DNB heeft daarop op 15 september laten weten dat het tot de conclusie is gekomen dat de risicoanalyse belangenverstrengeling van het pensioenfonds 'op diverse punten verdiept of uitgebreid dient te worden'. DNB sprak de verwachting uit dat het pensioenfonds vóór 1 januari 2016 over een verbeterde risicoanalyse diende te beschikken. Verder vroeg DNB van het pensioenfonds in de risicoanalyse ook andere integriteitsrisico's op te nemen. DNB kondigde aan in 2016 steekproefsgewijs onderzoek te doen in hoeverre pensioenfondsen gevolg hebben gegeven aan deze aanwijzingen. In de bestuursvergadering van 22 oktober heeft het bestuur uitgebreid stilgestaan bij de aanbevelingen die DNB in deze brief heeft gedaan. Een aantal risico-onderwerpen zijn door het bestuur nader geanalyseerd, vooral belangenverstrengeling in relatie met de uitvoerders. Het besprokene is toegevoegd aan de integrale risicoanalyse van het pensioenfonds. Het bestuur heeft hiermee uitvoering gegeven aan de aanbevelingen.

Tevens heeft het pensioenfonds eind 2014 meegewerkt aan het onderzoek inzake evenwichtige belangenafweging bij besluit tot vaststellen van de pensioenpremie 2015. Het fonds heeft hierop tot op heden geen fondsspecifieke terugkoppeling van DNB ontvangen.

AFM

Sinds 1 januari 2007 houdt de Autoriteit Financiële Markten (AFM) toezicht uit hoofde van de Pensioenwet en de Wet verplichte beroepspensioenregeling. De AFM heeft tot taak toezicht te houden op het gedrag van pensioenuitvoerders. Het toezicht omvat met name de communicatie van pensioenfondsen en de wettelijk verplichte informatieverstrekking, alsmede de zorgplicht bij individuele pensioenopbouw op beleggingsbasis. In 2015 is er geen uitvraag gedaan bij Pensioenfonds Honeywell door de AFM.

2.4 Goed pensioenfondsbestuur en de Code Pensioenfondsen

Ter vervanging van de Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur is de Code Pensioenfondsen opgesteld door de Stichting van de Arbeid en de Pensioenfederatie. Deze code geldt sinds 1 januari 2014 en is opgesteld om "het functioneren van pensioenfondsen verder te verbeteren en inzichtelijker te maken, met als doel dat belanghebbenden er vertrouwen in hebben dat de pensioenfondsen het aan hen toevertrouwde geld goed beheren en de belangen van alle betrokkenen evenwichtig afwegen." In de Code worden

onderwerpen als de rol van de diverse organen van het pensioenfonds, integraal risicomanagement, beloningen, diversiteit en verantwoord beleggen nader uitgewerkt.

De Code Pensioenfonds is wettelijk verankerd. De normen in de Code zijn een aanvulling op bestaande wet- en regelgeving. Deze zijn leidend, maar het is de verantwoordelijkheid van de besturen van pensioenfonds om in hun beleidskeuzes rekening te houden met de Code. Indien een bestuur besluit af te wijken van één of meerdere normen, dient hierover in het jaarverslag verantwoording te worden afgelegd. Het bestuur van Pensioenfonds Honeywell wenst zoveel mogelijk de Code Pensioenfonds te volgen en heeft in de bestuursvergadering van 10 maart 2016 alle normen uit de Code Pensioenfonds wederom besproken en geconstateerd dat het voldoet aan het merendeel van de normen. Het bestuur wijkt af van de volgende normen:

Norm 45: 'Benoeming en ontslag worden uitgevoerd door belanghebbenden, zo mogelijk door het orgaan zelf, met betrokkenheid van een ander orgaan van het pensioenfonds. Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan.' Het bestuur maakt voor wat betreft de invulling van de visitatiecommissie gebruik van de diensten van Visitatie Commissie Pensioenfonds B.V. (VCP). De keuze van deze organisatie is in goed overleg met het Verantwoordingsorgaan tot stand gekomen. Ook brengt het Verantwoordingsorgaan advies uit over door VCP voorgestelde leden van de visitatiecommissie. Gelet op deze gang van zaken is het minder passend dat hier sprake zou zijn van een bindende voordracht en een bindend advies ten aanzien van de leden van de Visitatiecommissie.

Norm 65: 'Het bestuur, het Verantwoordingsorgaan ... zorgt ervoor dat de organen complementair zijn samengesteld. Ook moeten de organen een redelijke afspiegeling vormen van de belanghebbenden.' Het bestuur erkent dat diversiteit binnen het bestuur belangrijk is. Naast diversiteit in geslacht en leeftijd kijkt het bestuur ook naar vertegenwoordiging binnen het bestuur van de verschillende vestigingen van Honeywell in Nederland en vertegenwoordiging uit de verschillende afdelingen en achtergronden. Het bestuur streeft ernaar om vanuit elke locatie van Honeywell Nederland een afgevaardigde in het bestuur te hebben. Bij de uiteindelijke keuze zal het bestuur kwaliteit en kennis echter tevens zwaar mee laten wegen in de keuze voor een bestuurslid. Diversiteit mag niet ten koste gaan van kwaliteit. Dit diversiteitsbeleid is vastgelegd in het Geschiktheidsplan.

Norm 68: 'In het bestuur, het VO of het BO zitten ten minste één lid boven en één lid onder de veertig jaar.'

Het Verantwoordingsorgaan voldoet op dit moment niet aan deze norm, omdat er géén leden jonger dan veertig jaar zitting hebben in het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan heeft aangegeven rekening te houden met deze norm bij de invulling van toekomstige vacatures.

Deskundigheid, betrokkenheid en goede samenwerking vormen de basis voor goed bestuur van het pensioenfonds. Goed Pensioenfondsbestuur heeft betrekking op alle organen van een pensioenfonds. Het bestuur hecht grote waarde aan goed pensioenfondsbestuur en aan de betrokkenheid van alle belanghebbenden van het fonds. Het bestuur is zich bewust van zijn verantwoordelijkheid voor het goed besturen van het pensioenfonds en zal alles doen wat nodig is voor het handhaven van het vertrouwen in het pensioenfonds en de pensioensector. Ontwikkelingen op dit terrein worden nauwlettend gevolgd.

Het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds is samengesteld uit vertegenwoordigers van deelnemers, pensioengerechtigden en de werkgever. Het bestuur van het pensioenfonds legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheden en rechten die aan haar zijn toebedeeld bij en krachtens de Pensioenwet en de statuten. Het orgaan toetst of het bestuur bij de genomen besluiten op een evenwichtige wijze met de belangen van alle belanghebbenden rekening heeft gehouden. Het verantwoordingsorgaan heeft tot taak een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van de visitatiecommissie, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst. Het verslag van het verantwoordingsorgaan en de reactie van het bestuur daarop zijn opgenomen in paragraaf 10.4 en 10.4.1.

Bij het interne toezicht op het functioneren van (het bestuur van) het pensioenfonds wordt gekeken naar de procedures en processen en de interne beheersing binnen het fonds, naar de

wijze waarop het fonds wordt aangestuurd en de wijze waarop wordt omgegaan met de risico's op de langere termijn. Voor de inrichting van het interne toezicht heeft het bestuur gekozen voor de instelling van een visitatiecommissie. De visitatiecommissie is onder meer belast met het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan, de werkgever en in het jaarverslag, over de uitvoering van de taken. Eind 2015 is de Visitatiecommissie Pensioenfonds (VCP) gestart met de jaarlijkse visitatie. Het definitieve rapport van de Visitatiecommissie is eind januari 2016 opgeleverd. In paragraaf 10.3 worden de bevindingen van de visitatiecommissie toegelicht.

2.5 Wet Versterking Bestuur Pensioenfonds en bestuursmodel

De Wet Versterking Bestuur Pensioenfonds is op 9 juli 2013 aangenomen door de Eerste Kamer en is op 7 augustus 2013 in werking getreden. De bepalingen in de wet die betrekking hebben op de inrichting van de fondsorganen zijn op 1 juli 2014 van kracht geworden.

De wet heeft, naast de wijzigingen met betrekking tot de inrichting en bevoegdheden van de fondsorganen, ook andere wijzigingen en uitbreidingen met zich meegebracht. Zo dienen de doelstellingen en beleidsuitgangspunten van het pensioenfonds vastgelegd te worden, zodat de fondsorganen deze kunnen gebruiken bij besluitvorming, advisering en toezicht.

Het bestuur heeft in 2014 uit de vijf verschillende bestuursmodellen gekozen voor een paritair bestuur, wat het beste aansloot bij de bestaande bestuursstructuur. Het nieuwe model bestaat uit een bestuur met ten minste evenveel vertegenwoordigers van deelnemers en pensioengerechtigden tezamen, als werkgeversvertegenwoordigers. Bestuursleden namens de deelnemers en pensioengerechtigden worden na verkiezing benoemd.

Het pensioenfonds heeft binnen dit model gekozen voor een visitatiecommissie (voor het intern toezicht) en voor een verantwoordingsorgaan (voor de verantwoording en medezeggenschap). Het verantwoordingsorgaan bestaat uit vertegenwoordigers van de deelnemers en pensioengerechtigden. Zij zijn op basis van onderlinge getalsverhoudingen vertegenwoordigd en worden na verkiezing benoemd. Het bestuur heeft tevens de werkgever de mogelijkheid gegeven om zitting te nemen in het orgaan.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het hebben van een geschikt pensioenfondsbestuur. Een goed bestuur dient niet alleen over kennis te beschikken, maar dient ook in staat te zijn om met die kennis te werken. Daartoe dient een bestuurslid in staat te zijn de voor het besturen van een pensioenfonds relevante onderwerpen te analyseren, daarover besluiten te nemen, de besluiten te evalueren en zo nodig bij te sturen. Extra deskundigheidseisen moeten worden gesteld aan de bestuursleden die aanspreekpunt zijn voor een bepaald aan hen toegewezen aandachtsgebied van het pensioenfonds, dan wel lid zijn van een bestuurscommissie. Wil een bestuur daadkrachtig en effectief zijn, dan dient het bestuurslid - maar ook het bestuur als collectief - over aanvullende bestuurlijke competenties te beschikken.

Als gevolg van nieuwe wet- en regelgeving (onder meer de Wet Versterking Bestuur Pensioenfonds en de Code Pensioenfonds) - waarbij het doel is dat het pensioenfondsbestuur meer 'in control' is en blijft - is het Beleidsdocument Deskundigheid door het bestuur in de zomer van 2014 aangepast, met als resultaat het Geschiktheidsplan, dat in oktober 2014 door het bestuur is vastgesteld. Met dit plan wil het bestuur van Stichting Pensioenfonds Honeywell invulling geven aan de geschiktheidseisen voor bestuursleden van pensioenfonds. Bij geschikt pensioenfondsbestuur spelen deskundigheid, competenties en professioneel gedrag een bepalende rol.

DNB heeft regels vastgesteld om besturen en directies van pensioenfonds te toetsen. Deze regels houden concreet in dat bestuurders en directieleden van pensioenfonds, voordat zij worden benoemd, door DNB worden getoetst op integriteit en deskundigheid. DNB houdt bij deze toetsing steeds meer rekening met de aard, omvang en complexiteit en daarmee dus het risicoprofiel van het pensioenfonds en van de samenstelling van het zittende bestuur. Alle bestuursleden van Stichting Pensioenfonds Honeywell zijn getoetst en DNB heeft met hun benoeming ingestemd.

Het bestuur vindt het belangrijk dat zijn deskundigheid op peil wordt gehouden, mede gezien de veelheid aan ontwikkelingen op pensioen- en beleggingsgebied. Het bestuur volgt hiertoe

actief de voor het fonds relevante pensioenontwikkelingen (onder meer middels vakliteratuur en relevante seminars). Bestuursleden worden in de gelegenheid gesteld (vervolg)cursussen, seminars en themabijeenkomsten bij te wonen.

Op 13 oktober 2015 is door Mercer voor het pensioenfondsbestuur een Beleidsdag georganiseerd. Deze had de volgende onderwerpen: monetaire verruiming en renten, uitbesteding door pensioenfonds, evaluatie risicoanalyse FIRM, Algemeen Pensioenfonds, Wet Pensioencommunicatie, langetermijnbeleggen en maatschappelijk verantwoord beleggen.

Jaarlijks wordt door de uitvoeringsorganisatie TKP voor bestuursleden en leden van het Verantwoordingsorgaan een seminar georganiseerd. Tijdens het seminar op 9 oktober 2015 is door verschillende sprekers aandacht besteed aan de onderwerpen pensioencommunicatie, houdbaarheid van het pensioenstelsel, de impact van de lage rente op het verwachte pensioenresultaat en cybercrime en informatiebeveiliging.

Daarnaast hebben verschillende bestuursleden deelgenomen aan elders georganiseerde seminars, zoals het DNB pensioenseminar (over de implementatie van het nieuwe FTK).

Op basis van de deskundigheidsmatrix van het fonds, dat deel uitmaakt van het Geschiktheidsplan, zijn geen lacunes in de collectieve deskundigheid vastgesteld. In het Geschiktheidsplan is een opleidingsplan opgesteld voor de (aspirant-)bestuursleden.

Het regelmatig evalueren van het functioneren van bestuursleden en van het bestuur als geheel en het tijdig bijsturen daar waar nodig, draagt bij aan het in stand houden van een goed bestuur. Daarom draagt het bestuur er zorg voor dat bestuursleden en het bestuur als geheel elk jaar op hun functioneren worden geëvalueerd. Deze jaarlijkse evaluatie is eind 2015 opgestart. Daarnaast wordt het bestuur en zijn functioneren beoordeeld door het intern toezicht (Visitatiecommissie).

Het bestuur is van mening dat het voldoende deskundig is om zijn taak adequaat uit te voeren.

Formeel worden er in de Wet Versterking Bestuur Pensioenfonds geen eisen gesteld aan de leden van het Verantwoordingsorgaan. Uiteraard dient het Verantwoordingsorgaan wel het handelen van het pensioenfondsbestuur te beoordelen. Daarom heeft het bestuur in het Geschiktheidsplan nadere eisen gesteld aan de leden van het Verantwoordingsorgaan.

Tot slot heeft het bestuur in het Geschiktheidsplan een profiel opgesteld voor de Visitatiecommissie.

2.6 Gedragscode en nevenfuncties

Het pensioenfonds beschikte over een gedragscode die in 2008 was opgesteld aan de hand van de modelgedragscode van de pensioenkoepels. Naar aanleiding van recente ontwikkelingen, waaronder de nieuwe Code Pensioenfonds, was er behoefte aan een aanpassing van de modelgedragscode. De Pensioenfederatie heeft daarom in 2015 de modelgedragscode aangepast. Het doel van de gedragscode is het bijdragen aan het transparant en integer handelen van bestuurders ten behoeve van al diegenen die bij het pensioenfonds belang hebben en het waarborgen van de goede naam en reputatie van het pensioenfonds als marktpartij. De gedragscode bevat onder meer regels over hoe een bestuurslid moet omgaan met vertrouwelijke informatie, voorwetenschap, relatiegeschenken en het vervullen van nevenfuncties bij andere ondernemingen en instellingen.

Het bestuur van Pensioenfonds Honeywell heeft in 2015 besloten de Modelgedragscode een op een over te nemen en deze als zodanig vast te stellen als de nieuwe Gedragscode van Pensioenfonds Honeywell. Deze gedragscode geldt met ingang van 1 januari 2016. De uitvoeringsorganisatie en de vermogensbeheerder hanteren vergelijkbare gedragscodes.

Alle bestuursleden hebben de verklaring bij de Gedragscode over 2015 ondertekend. De leden van het verantwoordingsorgaan hebben de verklaring bij de Gedragscode eveneens ondertekend.

Het bestuur heeft per 13 november 2008 de heer B. Buurma aangewezen als compliance officer voor het fonds. De compliance officer is belast met het toezicht op de naleving van de op grond van de gedragscode geldende bepalingen. De compliance officer verstrekt jaarlijks een rapportage aan het pensioenfondsbestuur. De rapportage over 2015 meldt het volgende:

Ten aanzien van de verbonden personen is vastgesteld dat er geen meldingen zijn gemaakt van aanvaarding van relatie geschenken en uitnodigingen. Ook zijn door verbonden personen geen schriftelijke aanvragen ingediend voor aanvaarding of continuering van een nevenfunctie. Tevens zijn er geen (potentiële) belangenconflicten door verbonden personen gemeld.

Er zijn geen verbonden personen aangemeld als insider.

Naar aanleiding van het gesprek met de visitatie commissie zal voor het komende jaar een nadere uitwerking komen van:

- Proactief nagaan of de vastlegging van nevenfuncties actueel is;
- Standaard afspraak met voorzitter Stichting Pensioenfonds Honeywell om de uitgevoerde controles, onderzoeken en de genomen acties te bespreken;
- Rapportage door TKP over de wijze waarop klachten of incidenten door hen worden afgehandeld;
- De wijze waarop de lijst met bedrijven en instellingen waarmee Stichting Pensioenfonds Honeywell zaken doet, geactualiseerd wordt.

Er zijn geen bijzondere omstandigheden opgetreden die melding aan de voorzitter van het Bestuur van de Stichting Pensioenfonds Honeywell noodzaakten.

Het bijhouden dan wel ontwikkelen van kennis op het gebied van de deugdelijkheid en effectiviteit van (interne) procedures, is onderdeel van het door het Bestuur van de Stichting Pensioenfonds Honeywell opgestelde trainingsplan. Daarnaast is en wordt tijdens Bestuursvergaderingen zonodig aandacht besteed aan dit onderwerp.

Er is uitvraag gedaan bij de bestuursleden van het pensioenfonds naar opgave van bestaande nevenfuncties. Dit leidt tot het volgende overzicht per 31 december 2015:

F.H.M. van den Oetelaar	- voorzitter van "Stichting Haarensche Revue"
J. Huigen:	- penningmeester van de vogelvereniging Partropika te Apeldoorn
J. de Vries:	- penningmeester FHI, Federatie Het Instrument - voorzitter College van Kerkrentmeesters PKN kerk Nieuwveen. - penningmeester Bridgeclub Golfclub Liemeer
C. van der Voort-Bergman	- lid werkgroep 'opstellen beleidsplan 2016-2021' van Volleybalvereniging Velo-Wateringen (eenmalig)

In 2015 zijn geen verbonden personen als insider aangemerkt. Tot slot zijn er geen bijzondere omstandigheden opgetreden die aan de voorzitter van het bestuur van het pensioenfonds gemeld moest worden.

2.7 Interne procedures

Het bestuur heeft een Klachtenprocedure en een Geschillenprocedure opgesteld. De regelingen houden in het kort het volgende in:

Reglement Klachtenprocedure

Een deelnemer of een andere belanghebbende heeft het recht bij de administrateur een klacht in te dienen over de uitvoering van het pensioenreglement. Indien de klager het niet eens is met de beslissing van de administrateur op de klacht, heeft de klager het recht om in beroep te gaan bij het bestuur. Indien het bestuur de beslissing van de administrateur bevestigt, heeft de klager het recht een beroep te doen op de Ombudsman Pensioenen. De Ombudsman handelt een klacht af door het geven van een schriftelijk advies dat hij uitsluitend aan de klager en het bestuur ter kennis brengt. Het bestuur kan hier gemotiveerd van afwijken.

Reglement Geschillenprocedure

Het bestuur zorgt ervoor dat alle betrokkenen bij het pensioenfonds de mogelijkheid hebben te rapporteren over onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard. Dit kan gaan om onregelmatigheden zowel binnen het pensioenfonds als bij partijen aan wie taken worden uitbesteed. De commissie van beroep bestaat uit een voorzitter en twee leden, die door het bestuur worden benoemd. De commissie is bevoegd tot het doen van uitspraak in geschillen tussen een aangesloten werkgever, een deelnemer, een gewezen deelnemer, hun rechtverkrijgende of een ander die naar het oordeel van de commissie rechtstreeks in zijn belang wordt getroffen.

Nadere voorwaarden voor de procedures zijn vastgelegd in de betreffende reglementen. In het verslagjaar is één klacht ontvangen en afgehandeld.

Tevens is er een Incidentenregeling en een Klokkenluidersregeling.

2.8 Organisatie en uitvoering

Het pensioenfonds heeft een deel van haar werkzaamheden uitbesteed. Zo is het administreren van pensioenen en bestuursondersteuning uitbesteed aan TKP Pensioen B.V. (TKP). De uitvoering van het vermogensbeheer wordt door Aegon Investment Management B.V. (AIM), BNP Paribas Investment Partners Netherlands N.V. en NN Investment Partners (NNIP) gedaan.

Advisering aan het bestuur inzake pensioenaangelegenheden is uitbesteed aan Mercer (Nederland) B.V. Besluitvorming over het beleid van het pensioenfonds vindt plaats door het bestuur. Door het bestuur is een dagelijks bestuur benoemd dat zich bezig houdt met de dagelijkse gang van zaken. Tevens zijn een aantal commissies aangeduid die zich bezig houden met een specifieke taak.

Het bestuur monitort de uitvoering van de uitbesteede werkzaamheden op basis van periodieke rapportages van de uitvoerders over de uitgevoerde werkzaamheden in het kader van de afgesloten Service Level Agreements. Tevens ontvangt het pensioenfonds ISAE 3402-type II-rapportages van TKP, AIM, Kasbank en NNIP, die door een externe accountant gecertificeerd zijn. Het bestuur is begin 2016 gestart met het beoordelen van de ISAE-rapportages die het jaar 2015 betreffen.

2.9 Statutenwijziging

De statuten zijn laatstelijk gewijzigd per 1 juli 2014. In het verslagjaar is geen statutenwijziging doorgevoerd.

3 Financiële positie en beleid in 2015

3.1 Financiële opzet en positie

Algemeen

De dekkingsgraad is een belangrijke maatstaf voor de financiële positie van een pensioenfonds. Het geeft het pensioenvermogen als percentage van de contante waarde van de pensioenverplichtingen weer. De dekkingsgraad kan wijzigen door diverse factoren, zoals de ontwikkeling van het beleggingsresultaat, verzekeringstechnische ontwikkelingen en de ontwikkeling van de rentetermijnstructuur.

Per 1 januari 2015 wordt de financiële positie van het pensioenfonds uitgedrukt in de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de laatste twaalf maandelijkse onderliggende dekkingsgraden. De actuele dekkingsgraad is in 2015 gedaald van 111,3% naar 109,3%. De beleidsdekkingsgraad (het 12-maandsgemiddelde van de dekkingsgraad) van het pensioenfonds bedraagt ultimo 2015 109,8%.

Ontwikkeling dekkingsgraad

De dekkingsgraad kan wijzigen door diverse factoren, zoals de ontwikkeling van het beleggingsresultaat, verzekeringstechnische ontwikkelingen en de ontwikkeling van de marktrente.

De ontwikkeling van de dekkingsgraad van het pensioenfonds gedurende het jaar wordt hieronder weergegeven. Daarbij is per factor het procentuele effect op de dekkingsgraad bepaald.

	2015	2014
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	111,3	109,0
Effect premie	-0,4	-0,2
Effect uitkeringen	0,3	0,3
Effect toeslagverlening	-	-0,4
Effect beleggingsresultaat (exclusief renteafdekking)	2,3	2,7
Effect renteafdekking	1,3	22,0
Effect wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	1,4	-19,0
Effect aanpassing UFR-methodiek	-2,6	-
Effect wegvallen middeling RTS	-4,9	-
Wijziging actuariële grondslagen	-	0,4
Effect overige oorzaken	0,6	-3,5
Dekkingsgraad per 31 december	109,3	111,3

Effect premies

De pensioenpremie die verschuldigd is aan het pensioenfonds (inclusief de bijdrage van de werknemers) was in 2015 31,7% van de som van de pensioengrondslagen. Voor een verdere toelichting op het premiebeleid zie hoofdstuk 3.2.1. 'Financieringsbeleid'.

Effect beleggingsresultaat (inclusief renteafdekking)

Er is in 2015 (na aftrek kosten vermogensbeheer) een beleggingsrendement gerealiseerd van 3,4% terwijl voor de VPV een rendement van 0,16% nodig was. Dit zorgt voor een positief resultaat als gevolg van beleggingsopbrengsten. Voor een verdere toelichting op het beleggingsbeleid zie hoofdstuk 3.2.3. 'Beleggingsbeleid'.

Effect rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt gewaardeerd op marktwaarde op basis van de rentetermijnstructuur (RTS). Iedere maand wordt deze door DNB gepubliceerd. Een lagere (hogere) rentetermijnstructuur betekent een hogere (lagere) voorziening.

De waardering van de verplichtingen stegen door de dalende RTS, met als gevolg een negatief effect op de dekkingsgraad. Deze RTS is door DNB maandelijks vastgesteld op basis van de RTS zonder middeling. Het RTS-effect is in drie delen gesplitst: het reguliere RTS-effect, aanpassing UFR-systematiek en het wegvallen van de driemaands middeling. Het reguliere RTS-effect is gemeten door met een scenario te rekenen waarin de oude UFR-systematiek en de driemaands middeling worden gehandhaafd. Het reguliere RTS-effect is positief (1,4%-punt), maar wordt tenietgedaan door de andere twee effecten, zoals beschreven in de volgende twee alinea's.

Effect wegvallen middeling

Vanaf 2012 heeft DNB in de gepubliceerde rentecurves gebruik gemaakt van de zogenaamde driemaands middeling. Dit wil zeggen dat de gepubliceerde rentecurves niet gelijk waren aan de op dat moment geldende marktrente (inclusief UFR), maar een gemiddelde waren van de marktrentecurves van de afgelopen drie maanden. Per 1 januari 2015 heeft DNB deze systematiek laten vallen en geldt dat de gepubliceerde curve wordt gebaseerd op de feitelijke marktrente (inclusief UFR). Het eenmalige effect van het wegvallen van deze middeling is een verhoging van de voorziening met circa 4,5% en een daling van de dekkingsgraad met 4,9%-punt.

Effect aanpassing UFR-systematiek

In juli 2015 heeft DNB een wijziging doorgevoerd in de bepaling van de te publiceren rentecurves. De tot dat moment gehanteerde UFR systematiek werd gekenmerkt door een vast niveau van 4,2% voor de UFR, zodat na een looptijd van 20 jaar de rentecurve in steeds grotere mate bepaald werd door deze waarde. Omdat het niveau van 4,2% niet objectief kon worden vastgesteld en in de huidige economische situatie niet wenselijk was, is een nieuwe systematiek ontwikkeld. Deze aanpassing leidt tot een lager niveau van de rentes met looptijden groter dan 20 jaar en heeft dus een verzwaring van de voorziening tot gevolg van 2,3% en een daling van de dekkingsgraad met 2,6%-punt.

Vereist eigen vermogen

Het vereist eigen vermogen eind 2015 is 17,8% (2014: 9,9%) van de voorziening en is volgens de DNB-richtlijn gebaseerd op de risico's van de strategische beleggingsportefeuille. Indien het vereist eigen vermogen zou worden bepaald op basis van de feitelijke portefeuille per ultimo 2015, dan zou het vereist eigen vermogen lager zijn uitgekomen (14,8%). Dat komt doordat het pensioenfonds per balansdatum feitelijk minder risicovol belegd dan strategisch is toegestaan.

De stijging van het vereist eigen vermogen ten opzichte van vorig jaar wordt verklaard door de per 1 januari 2015 gewijzigde parameters voor het vaststellen van het vereist eigen vermogen. Het toegenomen belang in zakelijke waarden heeft bijgedragen tot een verhoging van het vereist eigen vermogen.

Status herstelplan

Als gevolg van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, heeft het pensioenfonds een nieuw herstelplan per 1 juli 2015 ingeleverd bij de toezichthouder. De toezichthouder heeft ingestemd met het herstelplan. Op 1 april 2016 is een nieuw herstelplan ingediend bij DNB en inmiddels ook formeel goedgekeurd door DNB.

Het herstelplan laat zien dat, gegeven de wettelijk voorgeschreven manier van berekenen, het pensioenfonds verwacht dat het in 2019 een beleidsdekkingsgraad heeft gelijk aan het vereist eigen vermogen (circa 117,8%).

In 2015 heeft de dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

			Verwacht (in %)	Werkelijk (in %)
Dekkingsgraad per 31 december 2014			111,3	111,3
Sturings- middelen	Premie		-0,3	-0,4
	Toeslag- verlening		0,0	0,0
	Beleggingen		2,2	3,6
Rentetermijnstructuur			-5,0	-6,1
Overige		Effect van uitkeringen, kosten, kanssystemen en waardeoverdrachten.	0,0	0,9
Subtotaal			108,2	109,3
Aanpassing levensverwachting (ervaringssterfte)			0,0	0,0
Dekkingsgraad per 31 december 2015			108,2	109,3
Vereiste dekkingsgraad (vereist eigen vermogen)			112,5	117,8

Haalbaarheidstoets, premiebeleid en herstelkracht

Op grond van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, moet een pensioenfonds jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren. De eerste keer dat de haalbaarheidstoets wordt uitgevoerd heet dit een zogenaamde aanvangshaalbaarheidstoets. Deze toets moet alleen herhaald worden als het deelnemersbestand of het beleggingsbeleid ingrijpend aangepast worden. Verder moet het pensioenfonds jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren en de uitkomsten toetsen aan de uitkomsten van die aanvangshaalbaarheidstoets.

Daarnaast moet het pensioenfonds laten zien dat het afgesproken premiebeleid reëel en haalbaar is, als ook dat het pensioenfonds een voldoende herstelkracht heeft vanuit het niveau van het MVEV.

In september 2015 is de aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. De uitkomsten van deze toets zijn getoetst aan de risicohouding op lange termijn. De door het pensioenfonds vastgestelde beleidsgrenzen voldoen aan de uitkomsten van de aanvangshaalbaarheidstoets.

Premiebeleid

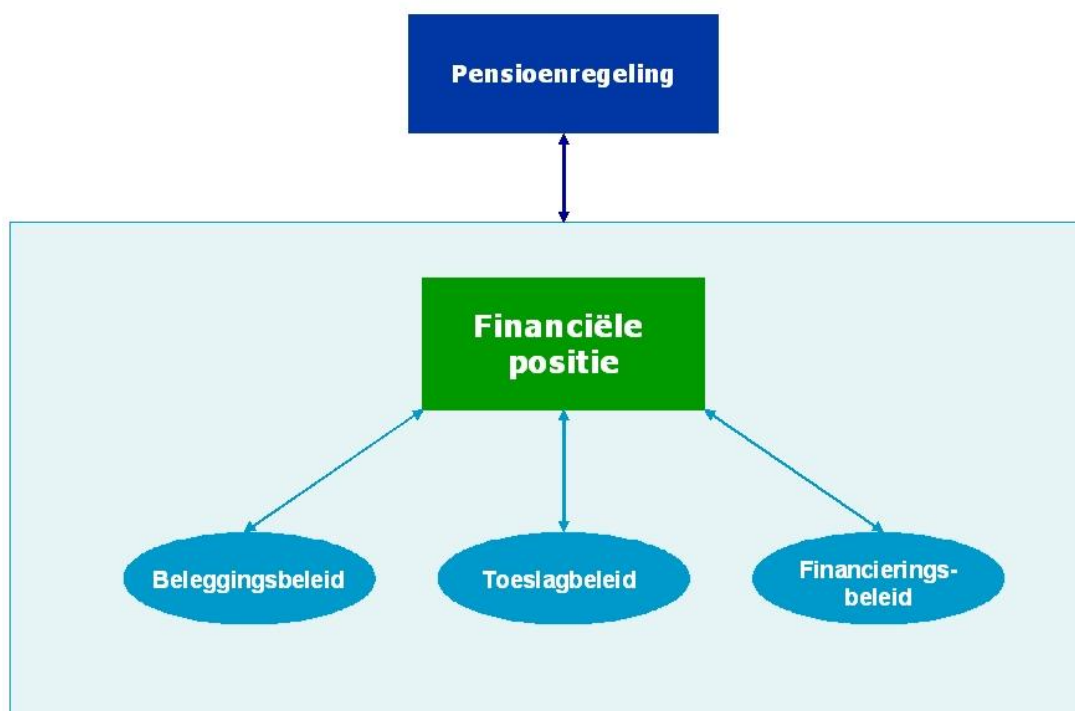
Het pensioenfonds ontvangt een doorsneepremie van de werkgever. Naast de doorsneepremie betaalt de werkgever een premie voor het WIA-excedent pensioen. De werkgever is jaarlijks per 1 januari een aanvullende bijdrage verschuldigd voor de VPL-regeling, die wordt toegevoegd aan de bestemmingsreserve VPL.

Herstelkracht

Uit aparte berekeningen van de haalbaarheidstoets moet blijken dat het pensioenfonds voldoende herstelcapaciteit heeft. Voor het aantonen van voldoende herstelcapaciteit dient een dekkingsgraadsjabloon te worden doorgerekend, met als start de MVEV.

3.2 Beleid en beleidskeuzes

Het bestuur heeft beleid ontwikkeld op het gebied van financiering, beleggingen en toeslagen om de risico's en de financiële positie van het pensioenfonds te beheersen. Bij het maken van beleidskeuzes worden de belangen van alle belanghebbenden evenwichtig afgewogen. Het beleid moet worden uitgevoerd binnen de kaders van de pensioenregeling zoals die overeengekomen is met de cao-partijen. Dit wordt toegelicht aan de hand van onderstaande figuur.

3.2.1 Financieringsbeleid

Voor de financieringsnormen wordt de omvang van het eigen vermogen als sturingsmiddel genomen. Aan de hand van scenarioanalyses wordt berekend hoeveel middelen benodigd zijn om de verplichtingen met een bepaalde mate van zekerheid te kunnen afwikkelen over een periode van vijftien jaar. De hieruit resulterende benodigde buffers kunnen dan vergeleken worden met het werkelijke eigen vermogen.

Voor het premie- en toeslagbeleid is een aantal vermogensposities van belang. De volgende grenzen (nominale dekkingsgraden) worden onderscheiden:

- **Minimaal vereist eigen vermogen:** het minimaal vereist eigen vermogen is de ondergrens van het vereist eigen vermogen. Indien het fonds niet over het minimaal vereist vermogen beschikt, is sprake van een dekkingstekort. In 2015 is de dekkingsgraad behorend bij het minimaal vereist eigen vermogen 104,2% van de voorziening pensioenverplichtingen (2014: 104,2%).
- **Vereist eigen vermogen:** het vereist eigen vermogen is het vermogen dat nodig is om te bewerkstelligen dat met een zekerheid van 97,5% wordt voorkomen dat het eigen vermogen in een periode van één jaar negatief wordt. Ultimo 2015 bedraagt de dekkingsgraad behorend bij het vereist eigen vermogen 117,8% (2014: 109,9%).
- **Toekomstbestendig indexeren (TBI)-grens:** een beleidsdekkingsgraad waarbij het pensioenfonds volledig mag indexeren.

In haar Beleidsregel toepassing hoofdlijnennota maakt DNB onderscheid tussen de kostendekkende premie en de feitelijk te ontvangen bijdrage.

De kostendekkende premie dient de volgende onderdelen te bevatten:

- a. de actuariel benodigde premie voor de inkoop van de onvoorwaardelijke onderdelen van de pensioenovereenkomst (jaarinkoop pensioenaanspraken op ouderdomspensioen en partnerpensioen), de risicopremies voor overlijden, premievrijstelling en WIA-excedent en de opslag voor toekomstige uitvoeringskosten;
- b. de opslag voor uitvoeringskosten;
- c. de solvabiliteitsopslag;
- d. voor zover het géén nominaal pensioen betreft, de actuariel benodigde premie voor voorwaardelijke onderdelen van de pensioenovereenkomst, met inachtneming van de geformuleerde ambitie en afgesproken wijze van financieren.

De opslag voor vrijstelling van premiebetaling in geval van arbeidsongeschiktheid bedraagt 3,0% van de bruto premie. De opslag voor toekomstige uitvoeringskosten is gelijk aan de excassokostenopslag van 2,0%. Het pensioenfonds is in gesprek met de werkgever over een andere invulling van de kostenvoorziening bij beëindiging van het uitvoeringsovereenkomst (exit-clausule). Een eventuele verhoging van de kostenopslag naar 2,5% betekent een stijging van de technische voorziening met circa € 2,4 miljoen. De opslag voor dekking van de jaarlijkse uitvoeringskosten bedraagt 7,5% van de bruto premie.

Als disconteringsvoet voor de kostendekkende premie dient gebruik te worden gemaakt van de actuele marktrente (rentetermijnstructuur). Door de fluctuerende marktrente kan de kostendekkende premie sterke schommelingen vertonen. Voor de feitelijk te ontvangen bijdrage is het daarom onder voorwaarden toegestaan een doorsneepremie toe te passen. Deze gekozen doorsneepremie dient een consistent geheel te vormen met de gewekte toeslagverwachtingen, financiering van de toeslagen en het feitelijk toekennen van toeslagen.

Het pensioenfonds hanteert een gedempte kostendekkende premie, welke gebaseerd is op het 5-jaars voortschrijdend gemiddelde van de interne rente van de premie. Het gemiddelde van deze rente in de periode 2011-2015 is vastgesteld op 2,8%. Deze gemiddelde rente is hoger dan de rentetermijnstructuur van 31 december 2014. De actuariële koopsom is daarmee lager dan de toename van de technische voorzieningen. Vanaf 1 januari 2016 wordt uitgegaan van een gedempte premie op basis van verwacht rendement. Voor het verwacht rendement wordt uitgegaan van de berekeningsmethodiek zoals vastgelegd in artikel 23a van het Besluit FTK Pensioenfonds.

Kostendekkende premie

De kostendekkende premie, vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur (door DNB gepubliceerd) ultimo 2014, bedraagt € 10,4 miljoen in 2015. De gedempte kostendekkende premie, vastgesteld op basis van het 5-jaars voortschrijdend gemiddelde van de interne rente van de premie, bedraagt € 8,9 miljoen in 2015. De feitelijke premie bedraagt in 2015 € 10,5 miljoen (2014: € 10,8 miljoen). Dit betreft de premie voor de basisregeling met uitzondering van de koopsommen en de afrekening van vorige boekjaren.

Feitelijke premie

Vanaf 1 januari 2007 is de feitelijke premie afhankelijk van de financiële positie van het fonds. Een uitgangspunt voor het premiebeleid is dat de jaarlijkse bijdrage van de werkgever relatief weinig zal variëren. Zodra de beleidsdekkingsgraad onder de 150% ligt, wordt de premie vastgesteld op 29,7% van de pensioengrondslag. Onder een beleidsdekkingsgraad van 105% wordt de premie verhoogd naar 30,7%.

Deelnemersbijdrage

De deelnemersbijdrage wordt uitgedrukt in een percentage van de pensioengrondslag en is maximaal gelijk aan de premie die verschuldigd zou zijn bij deelname aan de pensioenregeling van de Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Metalektro (PME). Overigens geldt er voor de pensioenopbouw bij pensioenfonds Honeywell een hoger gemaximeerd salaris (per 1 januari 2016 € 101.519), hierdoor kan de deelnemersbijdrage in bedrag hoger uitvallen dan bij PME. Per 1 januari 2016 bedraagt de deelnemersbijdrage 11,36% van de pensioengrondslag.

Het premiebeleid is in de volgende beleidsmatrix samengevat. De beslissing voor de hoogte van de te heffen premie wordt genomen op basis van de beleidsdekkingsgraad van 1 oktober van het boekjaar voorafgaand aan het jaar waarin de premie wordt ontvangen, inclusief het effect van het voorziene toeslagbesluit.

Beleidsdekkingsgraad		Premie	Toeslagbeleid
<	92% *	30,7%	korting
92%	105%	30,7%	0%
105%	110%	29,7%	0%
110%	123% **	29,7%	0% - 100%
128%	150%	29,7%	100% + inhaal
150%	>	premiëkorting ***	100% + inhaal

* De grens van 92% is de kritische beleidsdekkingsgraad per 1 januari 2016. Deze grens wordt ieder jaar opnieuw berekend en vastgesteld.

** De grens van 123% is de indexatiedekkingsgraad per 1 januari 2015. Deze grens wordt ieder jaar opnieuw berekend en vastgesteld.

*** Premiëkorting wordt alleen gegeven als dat volgens wettelijke regels is toegestaan.

Naast bovengenoemde doorsneepremie betaalt de werkgever een premie voor het WIA-excedent pensioen. Deze verzekering wordt gedeeltelijk door de werknemer gefinancierd. De totale premie bedraagt 3,7% van het WIA-excedent pensioen.

De werkgever is jaarlijks per 1 januari een aanvullende bijdrage verschuldigd voor de VPL-regeling, die wordt toegevoegd aan de bestemmingsreserve VPL. Deze VPL-bijdrage bedraagt in 2015 1,0% van de pensioengrondslagsom van alle deelnemers. Deze premie wordt volledig door de werkgever betaald. Alle bepalingen van de uitvoeringsovereenkomst die gelden voor heffing van de reguliere pensioenpremie zijn van overeenkomstige toepassing voor de VPL-bijdrage.

In 2015 bedraagt de doorsneepremie voor de pensioenregeling 29,7% van de pensioengrondslag. De VPL-premie bedraagt in 2015 3,0% van de pensioengrondslag. Volgens bestuursbesluit is 2%-punt van de VPL premie aangewend voor reguliere opbouw, 1%-punt resteert voor VPL.

3.2.2 Toeslagbeleid

Met de invoering van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, is ook het toeslagbeleid aangepast.

Het toeslagbeleid is gewijzigd. Vanaf 2016 wordt voor zowel de actieve deelnemers, als de gewezen deelnemers en de gepensioneerden uitgegaan van de stijging van het prijsindexcijfer (CPI alle huishoudens afgeleid) op 1 juli van enig jaar ten opzichte van 1 juli van het jaar daarvoor als uitgangspunt voor de toeslagverlening. Tot 2015 was de hoogte van de toeslagverlening op pensioenen voor actieve deelnemers reglementair gekoppeld aan de algemene loonontwikkeling binnen de cao Metaalektro. De hoogte van de toeslag voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers was reeds gekoppeld aan het prijsindexcijfer.

De toeslagen zijn afhankelijk van de aanwezige middelen van het pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft geen middelen gereserveerd voor toeslagen. Of toeslagverlening zal worden toegepast, is afhankelijk van de dekkingsgraad. Het betreft een voorwaardelijke toeslagverlening. Dit betekent dat er geen recht op toeslagverlening is en het ook op lange termijn niet zeker of en in welke mate toeslagen zullen plaatsvinden.

Richtlijnen voor toeslagen:

Het pensioenfonds heeft een beleidsrichtlijn voor het toeslagbeleid opgesteld. Hierbij worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Uitgangspunt is dat het toeslagbeleid voorwaardelijk is en afhankelijk is van de financiële positie van het fonds.
- Toeslagen worden gegeven op grond van een toekomstbestendige toeslagverlening. Dit houdt grofweg in dat er vermogen boven een beleidsdekkingsgraad (BDG) van 110% moet zijn om een bepaalde toeslag levenslang te kunnen geven. Als dat zo is, dan mag het eerste jaar deze toeslag gegeven worden op de opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten.
- Een toeslag kan worden toegekend vanaf een beleidsdekkingsgraad van 110%. De BDG die leidend is voor de bepaling van de toeslag is de BDG naar de stand van 1 oktober van enig jaar.
- Een volledige toeslag kan verleend worden vanaf een BDG boven de grens die nodig is voor toekomstbestendige toeslagverlening (123,4%).

- Bij een BDG tussen 110% en de grens die nodig is voor toekomstbestendige toeslagverlening kan een evenredige toeslag worden toegekend. De evenredige toeslag wordt berekend op basis van de BDG. Op de werkelijke CPI in dat jaar wordt dan evenredig gegeven.
- Inhaaltoeslag kan vanaf een BDG boven de grens die nodig is voor toekomstbestendige (en boven VEV-niveau) toeslagverlening gegeven worden.
- Het bestuur heeft de discretionaire bevoegdheid om van de berekende toeslag af te wijken.
- De inhaaltoeslagen worden volgens het gesloten systeem toegekend. De kosten van de inhaaltoeslagen mogen in enig jaar niet meer bedragen dan 20% van het vermogen wat aanwezig is boven de TB-Toeslaggrens. Bij het inhalen wordt de meest recente korting of niet verleende toeslag als eerste gecompenseerd.

Op grond van de ontwikkeling van de prijsindexcijfer (CPI alle huishoudens) zouden de aanspraken per 1 januari 2016 van de deelnemers met 0,81% moeten worden verhoogd. Per 1 januari 2016 zijn de pensioenen van de actieve deelnemers en de ingegane pensioenen en de slapende aanspraken niet verhoogd met een toeslag, omdat de beleidsdekkingsgraad lager was dan 110%.

Actieve deelnemers

Jaar	Volledige toeslagverlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil
Voor 2011				5,50%*
2011	1,66%	0,00%	1,66%	7,25%
2012	2,16%	0,00%	2,16%	9,57%
01-01-2013	2,11%	0,00%	2,11%	11,88%
01-04-2013	0,00%	0,31%	-0,31%	11,53%
2014	2,35%	0,47%	1,88%	13,63%
2015	1,86%	0,50%	1,36%	15,17%
2016	0,81%	0,00%	0,81%	16,11%

Niet actieve deelnemers

Jaar	Volledige toeslagverlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil
Voor 2011				3,64%*
2011	1,38%	0,00%	1,38%	5,07%
2012	2,42%	0,00%	2,42%	7,61%
01-01-2013	2,43%	0,00%	2,43%	10,22%
01-04-2013	0,00%	0,35%	-0,35%	9,84%
2014	1,68%	0,34%	1,34%	11,31%
2015	0,59%	0,20%	0,39%	11,74%
2016	0,81%	0,00%	0,81%	12,65%

**inclusief de achterstand van voorgaande jaren*

3.2.3 Beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid wordt afgestemd op de verplichtingenstructuur van het fonds. Daarbij wordt rekening gehouden met de wettelijke eisen die in het Financieel Toetsingskader (FTK) aan het beleggingsbeleid en risicomanagement gesteld worden. DNB houdt hierop toezicht.

Het doel van het beleggingsbeleid van het pensioenfonds is het behalen van een zo hoog en stabiel mogelijk rendement op het belegde vermogen binnen een aanvaardbaar risicoprofiel. Met behulp van de inzichten uit een periodiek gehouden ALM studie bepaalt het pensioenfonds de strategische beleggingsmix voor het komende jaar.

Het bestuur stelt met inachtneming van advies van de beleggingscommissie het beschikbare risicobudget voor de belegging, het strategisch beleggingsbeleid en de randvoorwaarden waarbinnen dit vorm wordt gegeven (het beleggingsraamwerk) vast. De beleggingscommissie draagt zorg voor en controleert de uitvoering van de (aansturing van de) beleggingen, waarbij gebruik wordt gemaakt van ondersteuning van

de investment consultant. Professionele vermogensbeheerders voeren het feitelijke vermogensbeheer uit en rapporteren daarover. Profielen van de leden van de beleggingscommissie (en het bestuur) zijn opgenomen in het Geschiktheidsplan.

Het beleggingsplan is afgeleid van de doelstelling een extra rendement te behalen ten opzichte van de waardeontwikkeling van de (nominale) verplichtingen binnen een bepaalde tracking error en geeft aandacht aan allocaties en bandbreedtes betreffende:

- verdeling over beleggingscategorieën;
- management renterisico verplichtingen;
- valutabeleid;
- samenstelling vastrentende portefeuille;
- samenstelling aandelenportefeuille;
- gebruik derivaten.

Principes waarop het beleggingsplan is gestoeld, zijn:

- Het moet passend zijn voor het risicobudget.
- Het renterisico van de verplichtingen dient in belangrijke mate strategisch te worden beheerst, middels de afstemming van omvang en looptijd van de vastrentende portefeuille op de nominale verplichtingen.
- Allocaties dienen een positieve bijdrage te leveren aan de rendementsverwachting en/of te leiden tot risicoreductie door diversificatie onder bepaalde economische scenario's.
- Allocaties dienen te worden gezien in termen van risicobijdrage binnen de context van de beleggingsportefeuille als geheel.

De vastrentendewaardenportefeuille, inclusief de renteswaps, heeft onder meer als doel om het renterisico van de verplichtingen voor een groot, beleidsmatig gewenst deel af te dekken. Ten einde het renterisico voor het fonds te reduceren wordt gebruik gemaakt van 'interest rate swaps', beheerd in een pool middels Aegon's Strategic Liability Matching (SLM) fonds. De afdekking van het renterisico heeft in 2015 bewogen binnen een bandbreedte van 20% tot 100%. Derivaten vormen als afgeleide instrumenten geen aparte beleggingscategorie. De vermogensbeheerder mag in overeenstemming met gestelde richtlijnen gebruik maken van alle soorten derivaten, mits de blootstelling van het vermogen inclusief derivaten binnen de vermelde beleggingsrestricties blijft.

Bij de samenstelling van de aandelenportefeuille wordt gestreefd naar een brede diversificatie, zowel over regio's als over sectoren. Twee aandelenbeheerders hebben ruimte voor het voeren van actief beleid binnen de aandelenportefeuille. De aandelen worden momenteel beheerd door Aegon en BNP Paribas. De verdeling tussen de twee (fondsen van de) beheerders wordt door het bestuur geformuleerd. Momenteel betreft de strategische verdeling tussen de twee beheerders 50/50.

De edelmetalen worden passief aangehouden. Het goudbelang vervult bij een financiële crisis een functie als ultieme reserve en vertrouwensanker. Verder wordt goud aangehouden uit diversificatiemotief. Daarnaast wordt ook platina aangehouden. Platinum kent vergelijkbare karakteristieken als goud en fungeert ter diversificatie van de edelmetalen portefeuille.

Het beleggingsmandaat voor Pensioenfonds Honeywell ziet er ultimo 2015 als volgt uit:

Beleggingscategorie	Weging %	Bandbreedte %
Vastrentende waarden	62,0	57-67
<i>Staatsobligaties</i>	27,6	22,6-32,6
<i>Bedrijfsobligaties</i>	18,0	13-23
<i>Hypotheken</i>	15,0	12,5-17,5
<i>Tactisch beleid</i>	1,4	0-5
Aandelen	35,0	30-40
Grondstoffen	1,2	
Edelmetalen	1,8	
Liquiditeiten	0,0	
Totaal	100,0	

Het direct onroerend goed (terrein Emmen) is hier buiten beschouwing gelaten (dit bedraagt ultimo 2015 ongeveer 0,4% van het totale vermogen).

4 Integraal risicomanagement

4.1 Risicohouding van het pensioenfonds

Het doel van het pensioenfonds is voor huidige en voormalige werknemers (waaronder gepensioneerden) om op betrouwbare, transparante, evenwichtige, professionele en kostenefficiënte wijze een zo goed mogelijk pensioen verzorgen. Bij de uitvoering richt het pensioenfonds zich op het ambitieniveau van de toeslagregeling en de risicohouding die ten grondslag liggen aan de pensioenregeling. Het pensioenfonds laat zich hierbij leiden door een zo evenwichtig mogelijke belangenbehartiging van alle bij het pensioenfonds betrokkenen.

De risicohouding is een belangrijk uitgangspunt voor de vaststelling van de mate waarin het pensioenfonds beleggingsrisico kan en wil nemen (beleggingsbeleid) om de (strategische) doelstellingen van het pensioenfonds te realiseren. Het pensioenfonds heeft haar risicohouding aan sociale partners en het verantwoordingsorgaan voorgelegd, uitgebreid toegelicht en met hen besproken. De sociale partners en het verantwoordingsorgaan hebben verklaard zich te kunnen vinden in de door het bestuur vastgestelde risicohouding. Binnen de driehoek ambitie-premie-risicohouding, worden door het pensioenfonds de afwegingen gemaakt die moeten leiden tot de gewenste uitvoering van de afgesproken pensioenregeling. De risicohouding van het fonds voldoet aan de prudent person regel en komt voor de korte termijn tot uitdrukking in de hoogte van het vereist eigen vermogen of een bandbreedte hiervoor, en voor de lange termijn tot uitdrukking in de door het fonds gekozen ondergrenzen in het kader van de haalbaarheidstoets. De haalbaarheidstoets is een stochastische toets die inzicht geeft in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. De belangrijkste uitkomst waarnaar gekeken wordt in de haalbaarheidstoets is het pensioenresultaat. Dit is een maatstaf voor koopkrachtbehoud. Het fonds stelt zelf de beleidsuitgangspunten voor de toets vast. Dit zijn de ondergrenzen voor het pensioenresultaat, die aansluiten op de risicohouding van het fonds.

De risicohouding is vertaald in een strategische beleggingsportefeuille met bandbreedtes. Ook voor de mate van renteafdekking is een strategisch beleid met bandbreedtes vastgesteld. Het korte termijn risico wordt gemeten door middel van het Vereist Eigen Vermogen (VEV) bij de strategische beleggingsportefeuille. Het VEV kan fluctueren door verschuivingen in de strategische mix binnen de bandbreedtes ten aanzien van de allocatie naar de verschillende beleggingscategorieën en de mate van afdekking van het renterisico. De bandbreedte rondom het VEV is bedoeld om uitvoering te geven aan het feitelijke beleggingsbeleid binnen de toegestane bandbreedtes rondom het strategische beleid. Op basis van berekeningen is besloten om als Vereist eigen vermogen bandbreedte een VEV met een ondergrens van 112% te hanteren en een bovengrens van 120%. Het kortetermijnrisico gemeten door middel van het VEV bij de strategische beleggingsportefeuille bedraagt 117,8% per 31 december 2015. Toekomstige wijzigingen van het VEV, veroorzaakt door fluctuaties in de rentestand, zijn toegestaan. In dit beleid heeft het bestuur beoordeeld dat deze bandbreedte acceptabel is uit hoofde van balansrisicomanagement. Ten minste eens per kwartaal zal het pensioenfonds bij DNB (via de kwartaalrapportage) indienen hoe het VEV feitelijk is.

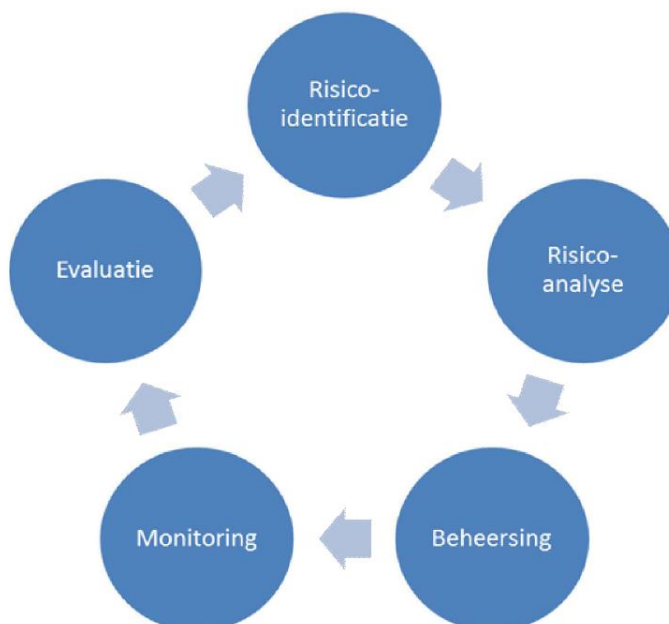
Voor de bepaling van de langetermijn-risicohouding is de kwalitatieve risicohouding als uitgangspunt gehanteerd. De risicohouding van het fonds komt voor de lange termijn tot uitdrukking in de ondergrenzen in het kader van de haalbaarheidstoets. Bij de jaarlijkse haalbaarheidstoets berekent het fonds vanuit de feitelijke dekkingsgraad zowel het verwachte pensioenresultaat als het pensioenresultaat in een slechtweerscenario. De maximale relatieve afwijking tussen het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slechtweerscenario die het fondsbestuur dan acceptabel vindt, is 35%. Dit betekent dat het pensioenresultaat in slechts 5% van de scenario's meer dan 35% lager mag zijn dan het verwachte pensioenresultaat vanuit de feitelijke dekkingsgraad.

4.2 Risico Management Systeem

Het pensioenfonds heeft een systeem van integraal risicomanagement ingericht. Uitgangspunt voor het risicomanagement is een goede evenwichtige afweging tussen de reductie van risico's, de inspanningen om dit te realiseren en de kosten die hiermee gepaard gaan. Een risico is een interne of externe gebeurtenis die zich met een bepaalde kans kan voordoen en daarmee het realiseren van de doelstellingen van een organisatie in zowel positief als negatief opzicht kan beïnvloeden. Risicomanagement houdt in dat risico's op gestructureerde wijze inzichtelijk worden gemaakt en bewaakt. Om dit te bereiken wordt een gestructureerd proces doorlopen, waarin de verschillende werkzaamheden en verantwoordelijkheden goed zijn gedefinieerd en vastgelegd.

Het inrichten van een risicomanagement proces heeft als doel om een redelijke mate van zekerheid te geven dat de vastgestelde doelstellingen van het pensioenfonds worden gerealiseerd. Het onderkennen, analyseren en mitigeren van risico's is een continu proces en is tevens een kritisch element van een effectieve interne beheersing. Het bestuur is verantwoordelijk voor het periodiek uitvoeren van risicoanalyses. Het onderwerp "risicomanagement" is een vast agendapunt voor iedere bestuursvergadering.

De risicomanagement-cyclus ziet er als volgt uit:

Het bestuur heeft zijn beleid verwoord in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN).

Voor de monitoring van het (strategisch) beleggingsbeleid maakt het bestuur gebruik van een Risicodashboard. Dit dashboard zorgt ervoor dat het bestuur beter op de hoogte is van bijvoorbeeld het verloop van de dekkingsgraad, de verdeling van de beleggingsportefeuille en de gelopen risico's. Middels het Risicodashboard wordt gecontroleerd of de beleggingen qua risicobudget zich nog binnen de afgesproken bandbreedtes bevinden. Hierbij wordt het risicobudget van het pensioenfonds afgezet tegen de in de markt gemeten risico's. Het Risicodashboard wordt op kwartaalbasis opgesteld door de investment consultant en wordt toegelicht en besproken in de eerstvolgende bestuursvergadering.

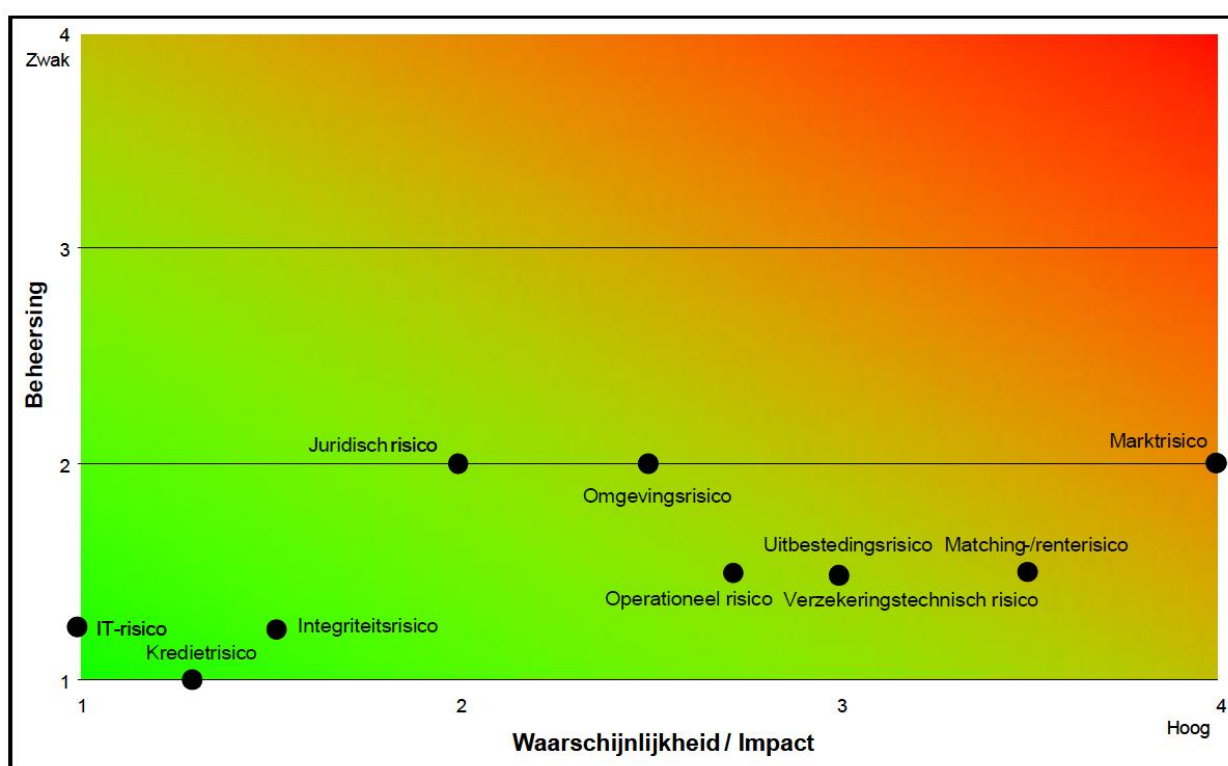
Het bestuur belegt maandelijks een conference call. Deze conference calls vinden plaats na afloop van de maandelijkse vergadering van de Europese Centrale Bank (ECB). Het bestuur wordt dan door de investment consultant geïnformeerd over de inhoud van de ECB-vergadering. Aan de hand daarvan vindt een risico-evaluatie van het beleggingsbeleid plaats en worden mogelijk beslissingen tot bijsturing genomen (met name met betrekking tot de renteafdekking). Het Risicodashboard wordt op kwartaalbasis opgesteld door de investment consultant en wordt toegelicht en besproken in de eerstvolgende

bestuursvergadering. Op de jaarlijkse beleidsdag van het bestuur vindt een evaluatie plaats van de risico's middels de FIRM-methodiek. De risico's worden geëvalueerd (beoordeling van de waarschijnlijkheid en de impact), de mate van beheersing wordt bekeken en de toegekende scores worden opnieuw beoordeeld.

4.3 Risico-identificatie

Het bestuur van het pensioenfonds hanteert een systematiek van risico-identificatie en -analyse, waarmee de risicopositie van het pensioenfonds nader in kaart wordt gebracht. Hierbij wordt gekeken naar de inherente risico's en de beheersing van deze risico's aan de hand van de Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van DNB.

De uitkomsten van de meest recente FIRM analyse van 13 oktober 2015 worden in de volgende afbeelding weergegeven.

Het bestuur is van mening dat na getroffen beheersingsmaatregelen de van toepassing zijnde risico's acceptabel zijn.

Onderstaand wordt een nadere toelichting gegeven op de voornaamste niet-financiële en verzekeringstechnische risico's die door het bestuur zijn onderkend, alsmede op het beleid van het bestuur voor het mitigeren van deze risico's.

Het bestuur is zich bewust van de risico's die het pensioenfonds loopt en besteedt in toenemende mate aandacht aan risicobeleid en beheersing en zal deze lijn in 2016 voortzetten.

4.4 Voornaamste risico's

Marktrisico

Marktrisico is het risico als gevolg van het blootstaan aan wijzigingen in marktprijzen van verhandelbare financiële instrumenten.

De portefeuille zakelijke waarden bestaat uit aandelen. Het belang in aandelen is verhoogd naar 35%. Hierbij vinden de beleggingen in aandelen wereldwijd plaats. Door de spreiding binnen de verschillende beleggingsfondsen (diversificatie) wordt het prijsrisico gedempt en dat is daarmee één van de belangrijkste mitigerende beheersmaatregelen. De waarschijnlijkheid / impact van dit risico komt als hoogste uit de analyse. Het bestuur van het pensioenfonds is van mening dat er geen aanleiding is tot wijziging in de mate van beheersing.

Matching- en Renterisico

Het pensioenfonds dient de verplichtingen conform de Pensioenwet te waarderen op de rekenrente zoals deze wordt gepubliceerd door de toezichthouder DNB. Hierdoor wordt standaard een renterisico voor het pensioenfonds geïntroduceerd, waarbij een stijgende rekenrente de verplichtingen in waarde laat dalen, hetgeen gunstig is voor de dekkingsgraad van het pensioenfonds en omgekeerd. Daar staat tegenover dat bezittingen in de vorm van vastrentende waarden en het SLM fonds in principe omgekeerd in waarde meebewegen. Het matchen van het renterisico wordt beschouwt als zeer belangrijk.

Dit risico neemt toe door de sterk fluctuerende rente en de wijzigende rentemethodiek van DNB. Gezien de lage rentestanden is het risico van daling van de rente wellicht afgenomen, maar de mate van renteafdekking is de afgelopen jaren eveneens afgebouwd. De rente wordt voor een groot deel afgedekt middels het SLM fonds van Aegon en de rente-afdekking ultimo 2015 bedraagt 65%. Het valutarisico is beperkt. Het fonds heeft geen niet-euro beleggingen in staatsobligaties meer. Mercer toetst nieuwe beleggingsproducten vóórdat in deze producten wordt belegd. Er wordt gemiddeld eens per twee á drie jaar een ALM-studie uitgevoerd, dus gemaakte aannames worden regelmatig opnieuw bezien. Dagelijks vinden rentechecks plaats. Indien nodig kan het bestuur direct door middel van een conference call ingrijpen. Er zijn tevens geen significante wijzigingen in de beheersing.

4.5 Overige risico's

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico op financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan (premie)vorderingen op de werkgever, partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst en marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan. Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico's is het settlementrisico. Dit houdt het risico in dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan, niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen kan lijden. De beheersing van het kredietrisico vindt plaats door het stellen van kredietwaardigheidseisen aan de tegenpartijen waarmee transacties kunnen worden gedaan. Daarnaast worden limieten gesteld aan tegenpartijen en het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij renteswaps en het uitlenen van effecten ('securities lending').

Door de vrijval van de non-euro staatsobligaties is een deel van het kredietrisico verlaagd. Echter, de vrijgekomen gelden worden belegd in hypotheeken waardoor het kredietrisico weer toeneemt.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Dit risico wordt beheerst door in het beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor liquiditeitsposities, rekening houdend met directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Alle beleggingsvormen zijn binnen een bestek van enkele handelsdagen geheel of gedeeltelijk te liquideren.

Verzekeringstechnische risico's

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. In de actuariële analyse worden de afwijkingen geanalyseerd. De belangrijkste actuariële risico's zijn het langlevensrisico, het overlijdensrisico (kortleven) en het arbeidsongeschiktheidsrisico. Het pensioenfonds heeft het kortleven- en het arbeidsongeschiktheidsrisico herverzekerd bij Zwitserleven, een gerenommeerd bedrijf. Het tegenpartijrisico wordt als laag beschouwd.

Het fonds sluit elke twee jaar aan bij de nieuwste AG Prognosetafel en hanteert actuele inkomensafhankelijke correctiefactoren. Er wordt geen voorziening getroffen voor toekomstige wijzigingen van de overlevingsgrondslagen. Vanwege de onzekerheid over de impact van updates van de prognosetafel wordt het risico als relatief hoog beschouwd.

- **Langlevensrisico**

Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen mogelijk niet voor de uitkering van de pensioenverplichting aan deze langer levende deelnemers. Voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen maakt het pensioenfonds gebruik van de prognosetafel 2014 zoals gepubliceerd door het Actuarieel Genootschap. Deze prognosetafel bevat de meest actuele inschatting van de levensverwachting.

- **Overlijdensrisico**

Het overlijdensrisico houdt in dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk eerder dan verwacht op basis van de gemiddelden een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Het pensioenfonds heeft het overlijdensrisico herverzekerd, waardoor het pensioenfonds geen risico loopt.

- **Arbeidsongeschiktheidsrisico**

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds door het meer dan verwacht arbeidsongeschikt worden van deelnemers meer voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en voor het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen dan was verwacht. Het pensioenfonds heeft het arbeidsongeschiktheidsrisico herverzekerd, waardoor het pensioenfonds geen risico loopt.

De regeling voorziet in een voorwaardelijke toeslagverlening, dus het inflatierisico is laag.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico betreft het risico van buiten het pensioenfonds komende veranderingen op het gebied van belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat. Door het bestuur en de externe uitvoerders wordt actief de wetgeving en de best practices gevolgd. Concurrentie komt van PME. Als PME de regeling verrijkt, dan moet het pensioenfonds meedoen om vrijstelling te behouden. De kans hierop is klein. In 2015 heeft de werkgever gegevens moeten aanleveren aan PME inzake de gelijkwaardigheidstoets. Het pensioenfonds is "geslaagd" voor de gelijkwaardigheidstoets. Er is een grote afhankelijkheid van de sponsor. De sponsor kan druk uitoefenen. De sponsor toont zich bereidwillig in situaties van bijstorting.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van het pensioen- en vermogensbeheer, bestuursondersteuning en de integrale advisering van het pensioenfonds inzake het beleid op communicatie-, juridisch, fiscaal, actuariel en beleggingsterrein. Dit heeft betrekking op de continuïteit, integriteit en kwaliteit van de dienstverlening. Het pensioenfonds heeft de genoemde werkzaamheden uitbesteed.

Er worden risico's gesignaleerd op het gebied van geschiktheid van bestuursleden, continuïteit en opvolging. Dit in samenhang met alle nieuwe richtlijnen en handreikingen (Code Pensioenfonds, Handreiking Geschikt Pensioenfondsbestuur). De huidige uitstroom van bestuurders is moeilijk bij te benen, mede omdat aspirant-bestuursleden een lang traject moeten doorlopen voordat zij door DNB goedgekeurd bestuurder zijn. Tevens merkt men dat er vanuit Honeywell meer druk staat op de beschikbare tijd voor de bestuursstaak. Er zal gewerkt gaan worden met aspirant-bestuursleden en er zal actief naar opvolging van bestuursleden worden gezocht. In geval van "nood" kan een externe deskundige worden ingehuurd als bestuurder. Impact van dit risico wordt nu hoger ingeschat, maar de mate van beheersing blijft voorlopig ongewijzigd.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico wordt gedefinieerd als het risico dat de integriteit van het pensioenfonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere en onethische gedragingen bij de organisatie of haar uitbestedingspartners, door management of medewerkers.

Pensioenfondsen dienen conform het Besluit Uitvoering Pensioenwet een systematische analyse te maken van de risico's die samenhangen met uitbestedingen. Het gaat er hierbij om dat pensioenfondsen voorkomen dat zij betrokken raken bij handelingen die tegen de wet ingaan en/of handelingen die maatschappelijk onbetamelijk zijn.

Uitbestedingsrisico

Uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden, dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel worden geschaad. Het uitbestedingsrisico wordt gemitigeerd door de afspraken (kwaliteitseisen) in de uitvoeringsovereenkomst en de daaraan verbonden Service Level Agreement (SLA).

Monitoring van de uitvoering door het bestuur van het pensioenfonds vindt plaats op basis van de periodieke rapportages, waaronder In control Statements, van de externe uitvoerder over de uitgevoerde werkzaamheden. Het grootste deel van het uitbestedingsrisico heeft betrekking op de werkzaamheden bij TKP. Onder andere door de In control statement (ICS)-rapportages die TKP periodiek uitbrengt, heeft het bestuur het comfort gevoel dat het 'in control' is. Tevens ontvangt het pensioenfonds van TKP, de vermogensbeheerders en custodian ISAE 3402 type II-rapportages. Deze rapportages geven inzicht in de wijze van beheersing van de operationele risico's en geven aan of de pensioenuitvoerder en vermogensbeheerder 'in control' zijn.

Een externe accountant certificeert de ISAE 3402 type II-rapportages. De advisering over de uitvoering van de pensioenregeling is uitbesteed aan Mercer (Nederland) B.V.

Het pensioenfonds heeft eind 2015 middels een Risicomatrix een separate risicoanalyse van het risico op belangenverstrengeling en de overige integriteitsrisico's uitgevoerd. Hierbij is onder andere aandacht besteed aan risico's met betrekking tot nevenfuncties, arbeidsrelaties, privébeleggingen, combinatie werkgever/bestuur, medewerkers van uitvoerders, etc. Het bestuur heeft een geschiktheidsplan opgesteld (mede op basis van het Beleidsdocument Deskundigheid). Er is een gedragscode en compliance officer. Verder is er sprake van functiescheiding en bestuurders ontvangen geen bonussen. Voor bepaalde besluiten zijn minimaal twee handtekeningen nodig. Bestuursleden worden gescreend, volgen opleidingen en moeten hun nevenfuncties kenbaar maken. Er is expliciet aandacht besteed aan de integriteit van bestuursleden in het kader van de Handreiking Geschikt Pensioenfondsbestuur (Beleidsdag juli 2014). Het onderwerp "integriteit" is een specifiek onderdeel van het periodieke proces van onderlinge beoordeling en zelfevaluatie van de bestuursleden. Het pensioenfonds heeft op 22 oktober 2015 de risicoanalyse belangenverstrengeling nader uitgewerkt a.d.h.v. 1) definitie van het risico, 2) de waarschijnlijkheid dat dit risico optreedt, 3) de huidige mate van beheersing en 4) een plan van aanpak c.q. acties die moeten worden uitgevoerd.

I - Belangenverstrengeling tussen uitvoerders onderling

1. Dit betreft het risico van onvoldoende eigen beleid uitvoerder en het niet signaleren van elkaars fouten. Er is een organisatorische scheiding aangebracht tussen TKP en TKPI c.q. AAM, juist om belangenverstrengeling tegen te gaan. De samenhang tussen beleggingen en de pensioenadministratie zou wellicht nog kunnen zitten in de dekkingsgraadrapportages. Het risico daarbij zou dan eventueel de mogelijkheid van fraude kunnen zijn. Door het vier-ogenprincipe dat bij TKP wordt toegepast, wordt dat risico al gemitigeerd. Ook zou er in dat geval ook nog iemand baat moeten hebben bij het frauderen. TKP adviseert het pensioenfonds niet, dus dat daar geen sprake is van belangenverstrengeling. Mercer adviseert het pensioenfonds wél, maar is tevens certificeerder. Hier bestaat het risico dat er met één mond gesproken wordt.
2. De waarschijnlijkheid dat hier belangenverstrengeling optreedt, acht het bestuur laag.
3. De beheersing is hoog. De voorzitter geeft aan dat de risicobeheersing ten aanzien van de relatie TKP en AAM door het pensioenfonds wordt ingevuld middels de extra controles die op verzoek van het bestuur door Mercer worden uitgevoerd. De maatregelen bij Mercer zelf inzake de relatie tussen Mercer advisering en Mercer certificering bestaan uit het feit dat de certificering door iemand anders dan de adviseur wordt voorbereid en ook nog door een derde 'peer' wordt gecontroleerd.
4. Het bestuur onderneemt geen directe acties.

II – Belangenverstrengeling bij medewerkers van uitvoerders zelf

1. Te denken valt aan risico's bij persoonlijke relaties en privébelangen van medewerkers. Het bestuur zal de gedragscodes van TKP op vragen om zo de beheersingsmaatregelen van de integriteitsrisico's bij TKP in beeld te krijgen.
2. Het bestuur acht de waarschijnlijkheid dat dit risico zich voordoet laag.
3. Het bestuur ziet de mate van beheersing als voldoende.
4. Het is lastig om voor elke mogelijke situatie een actieplan klaar te hebben liggen. Het bestuur heeft besloten pas te acteren als een specifieke situatie zich voordoet. Het bestuur heeft besloten om het integriteitsbeleid van alle uitvoerders op te vragen.

III – Belangenverstrengeling door relatie bestuurders met bepaalde uitvoerders

1. Dit is het risico van belangenverstrengeling, verlies van objectiviteit, minder kritische blik op service en kosten uitvoerders, partijdigheid/bevooroordeeldheid bij keuze vermogensbeheerder.
2. Waarschijnlijkheid dat dit risico zich voordoet is laag.
3. Beheersing vindt plaats middels gedragscodes en meldingsplicht.
4. Het bestuur acht een plan van aanpak niet nodig.

IV – Overige integriteitsrisico's

1. Er zijn verschillende overige risico's, bijvoorbeeld witwassen, terrorismefinanciering, omzeiling sanctie regelgeving, corruptie, interne en externe fraude, ontduiking of ontwijking van fiscale regelgeving, marktmanipulatie, cybercrime en maatschappelijk onbetamelijk gedrag.
2. Met betrekking tot witwassen ontvangt TKP een zogenoemde 'freezelist' van DNB, waarop personen staan die geen uitkeringen vanuit pensioenfondsen (meer) mogen ontvangen. Ook bestaan er zogenoemde 'sanctielanden'. Er wordt een juridische controle uitgevoerd op ontduiking c.q. ontwijking van sociale regelgeving. Met betrekking tot het onderwerp 'marktmanipulatie' acht het bestuur dat het pensioenfonds te weinig invloed heeft. Het belang van het pensioenfonds is te klein. Voor wat betreft het onderwerp 'cybercrime', TKP geeft elk kwartaal een In Control Statement af. Ook wordt er bij TKP veel getest, zodat de kans op cybercrimes gemitigeerd wordt. Bij de studiedag van TKP is een presentatie gegeven over dit onderwerp. Een belangrijke actie is dat het bestuur heeft besloten de leden van het Verantwoordingsorgaan te wijzen op de risico's van het gebruik van e-mailadressen van persoonlijke internetproviders of online aanbieders. Het pensioenfonds heeft een open (gespreks-)cultuur en de werkzaamheden voor het pensioenfonds is voor geen van de bestuursleden dan wel leden van het Verantwoordingsorgaan een (belangrijke) inkomstenbron, waardoor de kans op maatschappelijk onbetamelijk gedrag klein is.
3. Beheersing vindt plaats middels: gedragscodes, het vier-ogenprincipe bij werkzaamheden, juridische checks, rapportages, ect.
4. Het bestuur acht een plan van aanpak niet nodig.

IT-risico

Er is meer focus gekomen op de IT-risico's mede ingegeven door de snelle ontwikkelingen van de afgelopen jaren op dit terrein. Hierbij geldt dat voor het pensioenfonds informatie en communicatietechnologie essentieel is. Communicatie verloopt steeds meer digitaal. Daarbij geldt dat al hoewel het pensioenfonds geen eigen IT-systemen heeft, het bestuur wel eindverantwoordelijk is.

Dit risico ligt grotendeels bij de administrateur en de vermogensbeheerders, dus dit valt onder het uitbestedingsrisico. TKP heeft een externe back-up van de administratie. Bij de werkgever vindt dagelijkse back-up plaats. Er is extra aandacht binnen het bestuur voor de verzending van pensioenfondsdocumenten en vergaderstukken naar privé-e-mailadressen (hotmail, gmail). Verder heeft TKP veel maatregelen getroffen om persoonsgegevens te beschermen en datalekken te voorkomen.

Juridisch risico

Het juridisch risico wordt gemonitord door het bestuur, waarbij het bestuur van mening is dat door de ingezette beheersmaatregelen en de laatste aanpassingen aan de wet- en regelgeving doorgevoerd in 2015 het risico als laag gekwalificeerd kan worden.

Het fonds wordt door TKP en Mercer op de hoogte gehouden van ontwikkelingen op juridisch gebied. Er wordt jaarlijks een Beleidsdag gehouden waarin het bestuur informatie krijgt over actuele onderwerpen en onderling van gedachten wisselt. Overeenkomsten en juridische documenten worden door de juridische afdeling van Mercer of TKP gecontroleerd. Direct na een overeengekomen storting van de werkgever wordt een amendement bij de uitvoeringsovereenkomst opgesteld. Het lukt het bestuur tot op heden goed om tijdig in te spelen op wijzigingen in wetgeving.

5 Beleggingen

5.1 Terugblik 2015

Wereldeconomie

2015 was een bewogen economisch jaar. Het jaar werd gedomineerd door de centrale banken, maar ook de oorzaken en gevolgen van de sterk gedaalde grondstoffprijzen stuurden financiële markten.

In het begin van het jaar besloot de Zwitserse Centrale Bank het plafond voor de Zwitserse frank af te schaffen. De Zwitserse frank apprecieerde hierdoor sterk. Kort daarna besloot de ECB om een opkoopprogramma te implementeren. De ECB maakte zich zorgen over de lage inflatie.

Het economische herstel in Europa zette door. Met name enkele landen in de periferie presteerden erg goed. De hervormingen die waren geïmplementeerd, de lagere wisselkoers en de lage grondstoffprijzen ondersteunden het herstel.

Een uitzondering was Griekenland. Hier verzette de regering zich tegen het Europese programma. In de zomer leek het even of Griekenland de eurozone zou verlaten. Een referendum over het hulppakket resulteerde in een nee-stem. Desondanks besloot de Griekse regering om in de eurozone te blijven en de voorwaarden van de geldschietters te accepteren. De kosten voor een exit bleken te groot.

In de VS ging het economisch gezien goed. De werkloosheid daalde verder en de groei bleef robuust. Het hele jaar werd gespeculeerd op een renteverhoging door de Centrale Bank. Uiteindelijk kwam deze pas in december. De Amerikaanse Centrale Bank, de Federal Reserve (Fed), maakte zich zorgen over de economie in opkomende landen.

Door de aanstaande renteverhoging en door de dalende grondstoffprijzen kwamen enkele opkomende landen in de problemen. Brazilië ging bijvoorbeeld door een diepe recessie. De omstandigheden in China waren echter het meest bepalend voor de wereldeconomie. China had erg veel schulden opgebouwd in de afgelopen jaren. De vraag was of deze houdbaar zijn. In 2015 bleek dat de economie langzamer groeide dan de afgelopen jaren. Daarnaast besloot de Chinese regering om het wisselkoersmechanisme aan te passen. Financiële markten interpreteerden dit als een zeer negatief signaal. Het is namelijk onduidelijk of dit werd gedaan om een sterke economische teruggang te voorkomen. Daarnaast zal een lagere wisselkoers minder groei en minder inflatie betekenen in de rest van de wereld.

Aandelen

Europa

Over 2015 lieten Europese aandelen een positief rendement zien. In januari 2015 beëindigde de Zwitserse Centrale Bank het plafond van de Zwitserse frank ten opzichte van de euro. De daaropvolgende stijging van de Zwitserse frank leidde aanvankelijk tot aanzienlijke koersdalingen van Zwitserse aandelen die veelal een groot deel van hun winst in het buitenland behalen. Eind januari 2015 kondigde de ECB aan vanaf maart 2015 tot september 2016 voor 60 miljard euro per maand aan obligaties te gaan opkopen, meer dan analisten hadden verwacht. Deze kwantitatieve verruiming had een gunstige uitwerking op de beurs.

Gedurende het jaar kwamen er meer cijfers naar buiten die duiden op verdere afname van de economische groei in China. In het derde kwartaal lieten de Chinese monetaire autoriteiten voor het eerste in lange tijd de Chinese munt, de yuan, licht zakken ten opzichte van de dollar. Dat nieuws zorgde wereldwijd voor dalingen van aandelenkoersen. De lagere Chinese groei was ook een belangrijke reden voor de verdere daling van de olieprijs en de koersen van andere grondstoffen.

Als gevolg van deze ontwikkelingen waren er in 2016 grote rendementsverschillen tussen landen en sectoren. Olieproducenten, mijnbouwondernemingen, ijzerproducenten en hun toeleveranciers waren afgetekend de verliezers op de beurs. Lagere grondstoffprijzen waren wel gunstig voor Europese consumenten, die hun koopkracht zagen stijgen. Sectoren die wisten te profiteren waren dan ook hotels, reisorganisaties en vliegtuigmaatschappijen. In december 2015 verhoogde de Fed voor het eerst sinds lange tijd de Amerikaanse rente. Dit nieuws werd door Europese aandelenbeleggers goed ontvangen: de economische groei in de Verenigde Staten was in de ogen van de centrale bank kennelijk sterk genoeg. Daarentegen vielen de door de ECB aangekondigde maatregelen in december tegen, terwijl de alsmaar dalende olieprijs leidde tot vragen over de vooruitzichten voor de wereldeconomie.

Noord Amerika

2015 was een licht negatief jaar voor Noord-Amerikaanse aandelen. De bewegelijkheid was vrij laag gedurende het begin van het jaar. De volatiliteit nam echter enorm toe in augustus door zorgen over de Chinese economie. Binnen enkele dagen noteerden verschillende indices ruim 10% lager. Daarnaast had de onzekerheid over een eventuele renteverhoging van de Fed een negatieve invloed op de beurzen in

Amerika. De Canadese beurs is in 2015 harder geraakt dan de Amerikaanse indices. Dit kan verklaard worden door relatief veel grondstof-gerelateerde bedrijven in de Canadese index.

Opmerkelijk is de goede prestatie van enkele technologiebedrijven. Zo verdubbelden de koersen van bedrijven als Netflix en Amazon. Ook andere tech-reuzen zoals Google en Facebook behaalden enorme winsten.

De winstcijfers waren goed, evenals de omzetten. Sectoren als zorg en consumentgoederen presteerden het beste. De zorgsector werd gedreven door overnameactiviteiten gedurende het jaar. Energie presteerde het slechtst door de grote daling van grondstofprijzen in 2015. West Texas Intermediate sloot het jaar met een olieprijs van \$37 per vat, terwijl dat aan het begin van het jaar nog \$53 was.

Azië inclusief emerging Azië

De aandelenmarkten in Azië kenden een goede start van het jaar, ondanks teleurstellende macro-economische groeicijfers. Met name opkomende economieën zoals China, Indonesië en Thailand lieten een zwakke groei zien. Dit werd grotendeels veroorzaakt door de scherpe prijsdaling van grondstoffen, een belangrijk exportproduct voor deze opkomende markten. Daarnaast zorgde een appreciërende Amerikaanse dollar ervoor dat importproducten duurder werden, waardoor de binnenlandse vraag in veel landen achterbleef bij de verwachtingen. Een ander belangrijk effect van een sterke Amerikaanse dollar was dat de schuldenlast van opkomende landen, veelal gefinancierd met een lagere rente in Amerikaanse dollars, zwaarder wordt naarmate de Amerikaanse dollar aantrekt ten opzichte van lokale valuta. Dit effect zette zowel de bankensector als het bedrijfsleven in de opkomende markten in Azië onder druk. Met name vanaf de zomer werd duidelijk dat in de Chinese economie een scherpe groeivertraging plaatsvond, waarbij zowel industriële productie als handelsvolumes krompen. Ook devalueerde de Chinese centrale bank de Renminbi onverwachts met 4% tegen de Amerikaanse dollar. Dit zorgde in de tweede helft van 2015 voor volatiliteit op de financiële markten, waarbij de meeste Aziatische beurzen in de periode juni tot september zo'n 20% corrigeerden. Toen de macro-economische cijfers vanaf oktober leken te stabiliseren, lieten de meeste markten een herstel in het vierde kwartaal zien.

Over 2015 noteerde de MSCI Asia Pacific ex-Japan index een daling van 1,1% in lokale valuta gemeten. In Amerikaanse dollars was deze daling aanzienlijk groter: 12,0%. Absolute uitblinkers waren Chinese aandelen genoteerd aan de lokale beurzen van Shanghai en Shenzhen, welke een rendement behaalden van respectievelijk 9,4% en 63,2%. Deze sterke performance werd grotendeels veroorzaakt door speculatie van Chinese particuliere beleggers, nadat lokale beurzen koerswinsten van ruim 100% hadden geboekt vanaf medio 2014. Deze zeepbel is inmiddels geklapt en de verwachting is dat de correctie de komende tijd nog aanhoudt. Zuidoost-Aziatische markten zoals Indonesië, Singapore en Thailand stonden onder druk door afzwakkende economische groei en lieten negatieve rendementen noteren variërend van -12,0% tot -18,5%.

Het rendement op de aandelen bedroeg in 2015 circa 8,0%.

BNP Paribas OBAM

Het beleggingsfonds OBAM streeft naar het behalen van vermogensgroei op de lange termijn door te beleggen in beursgenoteerde aandelen uitgegeven door bedrijven over de hele wereld. De aandelen van dit fonds zijn dagelijks verhandelbaar op de officiële markt van de effectenbeurs Euronext N.V. in Amsterdam.

Uit eind 2015 bedroeg de belegging van het pensioenfonds in het OBAM-fonds circa € 73,7 miljoen, 14,1% van de totale beleggingsportefeuille (2014: € 45,6 miljoen). Gedurende 2015 hebben er geen extra aan- of verkopen plaatsgevonden.

In 2015 behaalde OBAM een rendement van 17,1%.

Vastrentende waarden

Staatsobligaties

Het jaar 2014 eindigde met historisch gezien extreem lage renteniveaus. De staatsobligatiemarkt werd in 2015 geconfronteerd met verschillende ontwikkelingen die er voor zorgden dat de rente volatiel was maar ook laag bleef.

Voor een stijgende rente had een duidelijk groeierstel moeten optreden en de inflatie moeten stijgen. De Europese groei bleef steken tot net boven de trendgroei. De Europese inflatie bleef laag door de dalende olieprijs en het uitblijven van looninflatie. Wereldwijd waren er duidelijke verschillen zichtbaar tussen landen met een positieve groeiontwikkeling - te weten Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk - en landen die onder druk staan, zoals China, Brazilië en Rusland.

Het geopolitieke spanningsveld bleef groot. De problemen in Rusland en het Midden-Oosten bleven bestaan, met Syrië en Irak als het middelpunt. Ook in Azië liepen de spanningen soms op.

De clash tussen Europa en de nieuw verkozen Griekse regeringspartij van leider Tsipras zorgde voor marktstress. Uiteindelijk committeerde Griekenland zich aan de Europese aanpak van de schuldenproblematiek en keerde de rust weer terug.

Per saldo breidden de centrale banken hun accommoderende beleidsmaatregelen uit. Er vond wel een duidelijke divergentie plaats. De Fed bouwde het accommoderende beleid af. In december 2015 verhoogde de Fed de rente voor het eerst sinds het begin van de 'zero interest rate policy' in 2008, de officiële rente met 0,25%. Verdere toekomstige renteverhogingen blijven afhankelijk van economische data. De ECB verlaagde juist de officiële rente tot 0,05% met een negatieve depositorente van -0,30%. Ook besloot zij tot het opkopen van staatsobligaties en verlengde zij dit programma eind 2015 bovendien. De Centrale Bank van Japan kwam wederom met een omvangrijk verruimend pakket aan maatregelen om de groei en de inflatie aan te zwengelen.

De belangrijkste driver van obligatiemarkten bleef de zoektocht naar rendement, gesteund door de ruim aanwezige liquiditeit. Gedurende 2015 nam de Duitse tienjaarsrente licht toe. Bij de start van het jaar was de rente 0,54%, om uiteindelijk te eindigen op 0,62%. In de looptijdsegmenten 2 tot 10 jaar versteilde de curve met 35 basispunten tot 0,96%. Dit kwam vooral door een daling van de korte rente, doordat de ECB de depositorente fors verlaagde. Het lange 10-30 stuk van de curve bleef vrijwel onveranderd over het jaar, ondanks een flinke vervlakking in de eerste helft van 2015. De renteversillen tussen de Europese landen waren volatiel, maar veranderden per saldo weinig. Lichte outperformer was Ierland, de underperformer was Finland.

Het rendement behaald op de vastrentende waarden bedroeg in 2015 circa 2,6%.

Strategische renteafdekking

Gedurende 2015 heeft Pensioenfonds Honeywell het renterisico strategisch voor 65% afgedekt met daaromheen een bandbreedte van 5%-punt. Als gevolg van de per saldo gestegen lange rente in 2015 heeft deze afdekking negatief uitgewerkt voor het beleggingsrendement van het pensioenfonds.

Overigens is de renteafdekking gedurende het jaar tijdelijk afgebouwd naar 35%. Deze beslissing heeft goed uitgekapt.

Bedrijfsobligaties

De Barclays Euro Aggregate Corporate Index behaalde in 2015 een rendement van -0,56%. De gemiddelde kredietvergoeding steeg over het jaar van 0,88% naar 1,34%. Met name het groter dan verwachte aanbod van obligatieleningen en de verslechterende groeivoorzichten van opkomende economieën waren debet aan dit negatieve rendement.

De zeer lage rentes in Europa trokken al snel emittenten van buiten Europa aan. De kentering in de gunstige vraag-aanbodssituatie voor Europese bedrijfsobligaties kwam nadat The Coca-Cola Company de markt verraste met de emissies van in totaal € 8,5 miljard aan obligatieleningen, de een na grootste emissie in euro's ooit. Daarna volgde al snel een aantal grote emissies van met name grote Amerikaanse ondernemingen. Voor obligaties van financiële instellingen bleef de vraag-aanbodssituatie gedurende jaar gunstiger en kon nog blijven profiteren van een negatief netto aanbod.

Hoewel de vraag-aanbodssituatie in de tweede helft van 2015 minder ongunstig was, namen plotseling de zorgen ten aanzien van China toe, nadat er signalen naar buiten kwamen dat de economische groei begon af te zwakken. Chinese aandelenindices maakte in korte tijd een aantal scherpe dalingen door en vanaf dat moment kwamen de prijzen van grondstoffen, waarvan China 's werelds grootste importeur is, onder steeds grotere druk te staan. Dit had directe gevolgen voor andere opkomende economieën die veel grondstoffen produceren en die kampten met tekorten op de lopende rekening. Dit gold met name voor Brazilië, waarvan de kredietwaardigheid al enige tijd onder druk stond. De obligaties van ondernemingen die veel activiteiten hebben in opkomende markten of zich bezighielden met de productie van grondstoffen, kwamen sterk onder druk te staan.

Ondanks meerdere schokken op de markt voor bedrijfsobligaties, bleef de technische omgeving voor een groot deel van de obligatiemarkt nog vrij robuust en bleven fundamenteën zich geleidelijk verbeteren. Dit gold met name voor de financiële sector. Senior unsecured obligaties van bancaire instellingen en nutsbedrijven lieten een goede performance zien. Beleggers voelden zich comfortabel met de gezonde balansen en prudent financieel beleid van deze bedrijven en steeds sterker wordende kapitaalbuffers van banken. Tevens bleven achtergestelde leningen van banken in trek. De olie- en gassector en de metaal- en mijnsector waren beduidend minder geliefd in 2015.

Hypotheke

De Nederlandse woningmarkt heeft in 2015 het herstel van het voorgaande jaar doorgezet. De gemiddelde woningprijs ligt begin 2016 6,8% hoger dan het niveau van 2013. Ook de transactieaantallen lieten een verdere stijging zien. Ten opzichte van 2014 lag het niveau van hypotheekverstrekkingen 17% hoger. Om nog voor hypotheekrenteaftrek in aanmerking te komen, moeten nieuwe hypotheke minimaal annuïtair zijn en binnen dertig jaar worden afgelost. Verder zijn de hypotheeknormen op basis van de Nibud-normen net als vorig jaar naar beneden bijgesteld. Volgens deze normen mogen huishoudens nu maar een kleiner deel van hun inkomen besteden aan hypotheeklasten. Dit effect vertaalt zich echter maar ten dele in een lager maximaal hypotheekbedrag, omdat tegelijkertijd de hypotheeklasten gedaald zijn door de dalende rente. Door de gewijzigde fiscale regelgeving sinds 2013 en de strengere Nibud-normen van de afgelopen jaren is de markt voor nieuwe hypotheke meer solide geworden. Dit lijkt ook terug te komen in de huizenmarkt. De Rabobank verwacht dat de stijging van de huizenprijzen in 2016 doorzet en zelfs iets toeneemt, bij vergelijkbare verkoopaantallen. Hierdoor komen steeds meer huishoudens die met hun huis onder water stonden weer op positief terrein.

Uit 2015 bedroeg de belegging van het pensioenfonds in het hypothekefonds circa € 81,2 miljoen, 15,5% van de totale beleggingsportefeuille.

NN (L) Euro Sustainable Credit (excluding Financials)

Deze portefeuille bestaat uit bedrijfsobligaties, exclusief obligaties van financiële instellingen. Gedurende 2015 is deze belegging gekrompen van € 27,6 per ultimo 2014 tot € 27,3 miljoen per ultimo 2015. Het rendement bedroeg in 2015 -0,63%.

Grondstoffenfondsen

De waarde van de grondstoffenfondsen is van € 6,3 miljoen naar € 4,2 miljoen gedaald. Het rendement op de grondstoffen bedroeg in 2015 circa -17,5%.

Edelmetalen

De goudpositie vertegenwoordigt per 31 december 2015 een waarde van circa € 6,2 miljoen, ten opzichte van een waarde van € 6,3 miljoen ultimo 2014. De belegging in platinum was eind 2015 gelijk aan € 2,1 miljoen, ten opzichte van een waarde van € 2,6 miljoen ultimo 2014. Het totale onrealiseerde resultaat op de edelmetalenpositie bedroeg ultimo 2015 circa € -0,5 miljoen, circa -5,6%.

Vastgoed

Het pensioenfonds is eigenaar van een bedrijfsterrein te Emmen ter waarde van € 2,3 miljoen. Jaarlijks wordt huur ontvangen. Het rendement bedroeg in 2015 ongeveer 5,9%.

Totaal beleggingsrendement

Het totale beleggingsrendement na kosten (inclusief renteaftrekking) kwam in 2015 uit op 3,4% (2014: 21,4%).

5.2 Vooruitzichten beleggingen 2016

Aandelen

De waarderingen van aandelen liggen gemiddeld op een vergelijkbaar niveau als voor de financiële crisis. Aandelen zijn daarmee niet 'goedkoop', maar gezien de winstvooruitzichten en marktrentes zijn deze nog steeds redelijk geprijsd. Voor Europa is een aantal van de recente ontwikkelingen in eerste instantie gunstig. Lagere grondstofprijzen, vooral die van olie, betekenen een positieve impuls voor de koopkracht. De rente is laag en daarnaast is de verzwakking van de euro ten opzichte van de dollar een duwtje in de rug. Daartegenover staat dat de lagere grondstofprijzen de winst van olieproducenten en mijnbouwbedrijven sterk onder druk zetten, waardoor zij hun investeringen terugschroeven. Ook de toeleveranciers van deze sectoren lijden daar onder.

Ook dit jaar zullen de ogen van veel beleggers gericht zijn op de ontwikkelingen in China. Voor het land worden niet meer de hoge groeicijfers uit het verleden verwacht, maar met zo'n 6% verwachte groei zal China nog steeds beter presteren dan veel geïndustrialiseerde landen. Geopolitieke risico's waar beleggers rekening mee moeten houden, zijn onder andere de conflicten in het Midden-Oosten en coalitieonderhandelingen in Spanje die economische hervormingen kunnen vertragen of ongedaan kunnen maken. Daarnaast zal het Verenigd Koninkrijk per referendum beslissen over zijn toekomst in de Europese Unie.

Noord Amerika

Het vooruitzicht voor Noord-Amerikaanse aandelen is neutraal. De waardering en winstmarges zijn aan de hoge kant, maar er is op korte termijn geen reden tot zorg, aangezien de economie sterke cijfers laat zien. De Amerikaanse centrale bank heeft aangegeven de rente ook komend jaar te verhogen. Dit kan het opwaarts potentieel sterk beperken.

Azië inclusief emerging Azië

De financiële markten zijn in toenemende mate onzeker over de wereldwijde macro-economische ontwikkelingen. Aan de ene kant zou het besluit tot het verhogen van de rente door de Fed vertrouwen moeten geven dat de Amerikaanse economie sterk genoeg is om een renteverhoging te kunnen weerstaan. Aan de andere kant geven industriële productie, wereldhandelcijfers, grondstofprijzen en vertrouwensindicatoren van het bedrijfsleven het tegenovergestelde signaal, waarbij afzwakkende economische groei en deflatoire krachten de overhand hebben. De verwachting is dat het huidige gematigde groeiprofiel van de wereldeconomie voorlopig aanhoudt, zowel voor ontwikkelde markten als voor de meeste grote ontwikkelingslanden zoals China, Brazilië, Turkije en Rusland. Dalende grondstofprijzen in combinatie met zwakke groei zorgen wereldwijd voor lage(re) inflatie en rentestanden. Overheden en centrale bankiers hebben verschillende maatregelen doorgevoerd om de economie in de regio te stimuleren, voornamelijk met weinig succes. Zolang deze stimuleringsmaatregelen niet leiden tot een aanzienlijke groeiversnelling, is de verwachting dat aandelenmarkten in een zij- tot neerwaarts consolidatiepatroon zullen blijven handelen.

Vastrentende Waarden

Staatsobligaties

De verwachting is dat de economische groei en de inflatie in de eurozone voor lange tijd laag blijven. Voor de rente betekent dit dat er beperkte opwaartse druk is, ondanks de lage huidige renteniveaus.

Er is in 2015 een gematigd groeiherstel in de eurozone waargenomen. De binnenlandse vraag nam toe door een behoorlijk herstel in de Europese periferie en de doorzettende groei van de Europese motor van de economie: Duitsland. Ook positief is dat de Griekse kwestie na flinke onzekerheid, medio 2015 na de verkiezingsoverwinning van de anti-Europese partij van Tsipras tenminste tijdelijk is geparkeerd. De buitenlandse vraag kwam echter onder druk te staan door groeiproblemen in vooral landen als China, Brazilië en Rusland. Het herstel in de Verenigde Staten was onvoldoende om dit te compenseren. De Europese groei blijft hierdoor net boven de trendgroei steken.

Deze beperkte extra groei is onvoldoende om de bestaande output-gap snel te dichten, waardoor de inflatie laag blijft. De output-gap is bijvoorbeeld zichtbaar in de werkloosheidscijfers. De werkloosheid verbeterde de afgelopen jaren aanzienlijk, maar bevindt zich nog steeds een behoorlijk stuk boven het evenwichtsniveau vanaf waar (loon)inflatie gaat ontstaan. De inflatieverwachting staat bovendien onder druk door de lage en verder dalende olieprijs. De inflatie zal waarschijnlijk gaan oplopen door basiseffecten voortkomend uit de scherpe daling van de olieprijs in 2015. Maar zelfs door deze basiseffecten zal de inflatie niet in de buurt komen van het inflatiedoel van de ECB. Daarnaast blijft de kerninflatie rond de 1,0% hangen.

De ECB heeft vanwege deze groei- en inflatieontwikkelingen begin december 2015 aangekondigd om de periode waarin staatsobligaties opgekocht worden, te verlengen. Ook heeft de ECB besloten de depositorente wederom te verlagen tot -0,3%. De officiële rente bleef voorlopig wel ongewijzigd op 0,05%. Bij aanhoudend lage inflatie worden aanvullende maatregelen van de ECB verwacht.

Vanuit monetair beleid wordt een aanhoudende neerwaartse druk op de rente voorzien. Andere redenen voor een blijvend lage rente zijn regelgeving en de vereisten voor onderpand voor derivaten, die beiden de vraag naar staatsobligaties stimuleren.

Het kan zijn dat de rente op korte termijn een licht herstel laat zien. De rente is door een overreactie op verschillende recente ontwikkelingen mogelijk te ver gedaald, zoals: groeiproblemen in sommige regio's, de dalende olieprijs, de dalende inflatie(verwachtingen), spanningen in het Midden-Oosten en de vluchtelingenproblematiek. Op basis van eerder genoemde ontwikkelingen is het echter de verwachting dat het herstel in beperkte mate optreedt en de rente zeer laag blijft.

Bedrijfsobligaties

Het is de verwachting dat de rendementen van bedrijfsobligaties over 2016 relatief laag zullen uitvallen. Dit is met name ingegeven door de zeer lage rente-omgeving waarin de markten zich begeven. Daarnaast kan de stijgende rente in de Verenigde Staten uiteindelijk opwaartse druk gaan uitoefenen op de Europese rentes. In het algemeen wordt geen significante verslechtering van de kredietkwaliteit in het investment-grade credit universum voorzien.

De investment-grade creditmarkt heeft in de afgelopen jaren geprofiteerd van een negatief netto aanbod van nieuwe obligatieleningen. Voor niet-financiële instellingen was het netto-aanbod in 2015 al positief geworden en in 2016 wordt over de gehele linie een positief netto-aanbod verwacht, alsook een verdere stijging van het aanbod van obligatieleningen van Amerikaanse ondernemingen die gebruik willen maken van de lage Europese rentes om overnames en/of aandeleninkopen te financieren. Voor 2015 wordt een relatief sterke omgeving voor bedrijfsobligaties met bescheiden rendementen verwacht.

Woningmarkt en Hypotheken

Het herstel van de Nederlandse economie kreeg definitief gestalte in 2015. Voor 2016 wordt een verdere groei van de economische activiteit rond de huidige niveaus verwacht. Deze groei wordt inmiddels breder gedragen dan alleen de internationale handel. De indicator voor het consumentenvertrouwen duidt sinds maart weer op goed vertrouwen en blijft stabiel rond dit niveau. Het reëel beschikbaar inkomen van huishoudens zal in 2016 naar verwachting voor het eerst sinds een lange periode weer toenemen. Voor ruim 80% van de huishoudens zal de koopkracht toenemen. Tel daarbij de licht stijgende huizenprijzen op en je hebt de belangrijkste twee krachten achter het gestegen consumentenvertrouwen. Op basis van de verbeterde betaalbaarheid en het minder negatieve sentiment wordt een verdere toename van het aantal woningverkoop in 2016 verwacht. Sinds 2014 is een flink aantal nieuwe toetreders in de markt waargenomen, maar het afgelopen jaar ontstond er ook een andere trend. De drie groot banken die eerder het grootste deel van de markt in handen hadden, deden een aardige stap terug. Hierdoor neemt de concurrentie niet langer toe en vindt de markt een nieuwe verdeling. Als gevolg hiervan is de druk op de hypotheekrentes ook sterk afgenomen.

5.3 Maatschappelijk verantwoord beleggen

Pensioenfonds Honeywell besteedt zijn beleggingen uit aan Aegon Investment Management B.V. (AIM), NN Investment Partners (NNIP), BNP Paribas Investment Partners Netherlands N.V.. Het fonds hanteert in het kader van verantwoord beleggen een aantal uitgangspunten.

Het pensioenfonds onthoudt zich van beleggingen die verboden zijn op grond van Nederlands en internationaal recht. Per 1 januari 2013 geldt er een wettelijk verbod op het beleggen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van clusterbom. De AFM heeft hiervoor tevens een uitsluitingenlijst opgesteld. Het wettelijke verbod geldt echter niet voor beleggingsinstellingen en indices waar bedrijven minder dan 5% van de waarde van de beleggingsinstelling of index vertegenwoordigen. Omdat de aandelenbeleggingen binnen de portefeuille in collectieve beleggingsvehikels worden beheerd, heeft het pensioenfonds geen directe invloed op de holdings binnen deze pools. Periodiek wordt bezien hoeveel is belegd in ondernemingen uit de uitsluitingenlijst.

Naar aanleiding van het conflict tussen Oekraïne en Rusland, heeft de EU een verordening opgesteld waarin een aantal nieuwe uitsluitingen/voorwaarden tot uitsluitingen zijn opgenomen. Deze verordening komt in aanvulling op de bestaande uitsluitingenlijst van de EU. Het pensioenfonds heeft van haar vermogensbeheerders de bevestiging ontvangen dat zij, binnen de beleggingen die aanhouden worden voor het pensioenfonds, voldoen aan deze verordening.

AIM

De beleggingen in beheer van AIM moeten in overeenstemming zijn met de normen en waarden die Aegon hanteert en die zijn opgenomen in de Code of Conduct van Aegon N.V. In het Beleid Verantwoord Beleggen wordt concreet uitgewerkt wat dit betekent voor de beleggingen. AIM houdt rekening met uitgangspunten op gebieden zoals mensenrechten, wapens, gezondheid, arbeidsrechten en milieu.

NN Investment Partners

De fondsmanagers van NNIP integreren de duurzaamheidscriteria op het gebied van milieu, sociaal beleid en goed ondernemingsbestuur in hun beleid en beleggingsstrategie. Daarbij werken zij nauw samen met specialisten en analisten op het gebied van duurzaamheid en verantwoord beleggen. Bedrijven die betrokken zijn bij controversiële activiteiten, zoals productie van controversiële wapens, kinderarbeid, corruptie, mensenrechtenschendingen en betrokkenheid bij dictatoriale regimes, worden niet in het fonds opgenomen. Ook wordt bijvoorbeeld niet in tabaksproducenten belegd.

BNP Paribas Investment Partners

BNP Paribas Investment Partners volgt eveneens de VN Principes voor verantwoord beleggen. Dit wereldwijde initiatief sluit aan bij het groeiend belang van ecologische, maatschappelijke en governance-aspecten in beleggen, ook wel bekend als Environmental, Social and Corporate governance: ESG. BNP Paribas neemt ESG-normen op in het beleggingsbeleid. Deze normen zijn gebaseerd op de tien principes van het wereldwijde pact van de VN betreffende de rechten van de mens, de arbeidsnormen, het milieu en de corruptiebestrijding. Bedrijven die in bepaalde sectoren (bijvoorbeeld elektriciteitscentrales op kernenergie en steenkool) actief zijn, moeten voldoen aan specifieke vereisten: beleggingen in controversiële producten (bijvoorbeeld antipersonneelsmijnen en clusterbommen) zijn verboden. Via een gerichte dialoog met bedrijven en systematisch gebruik van haar stemrechten, tracht BNP Paribas corporate governance, maatschappelijke aansprakelijkheid en milieuvriendelijk gedrag te promoten.

6 Pensioenen

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op activiteiten op het gebied van pensioencommunicatie en -administratie die in 2015 hebben plaatsgevonden. Daarnaast worden de belangrijkste kenmerken van de pensioenregeling toegelicht. Ook wordt er een toelichting gegeven op de pensioenuitvoeringskosten van het pensioenfonds. Tot slot wordt in dit hoofdstuk ingegaan op (voorstellen voor) nieuwe wetgeving op pensioengebied.

6.2 Pensioencommunicatie

Communicatie was in 2015 voor een groot deel gericht op het aanpassen van alle communicatiemiddelen naar aanleiding van het gewijzigde reglement per 1 januari 2015. Daarnaast is de nieuwe website van Pensioenfonds Honeywell een belangrijke wijziging geweest.

6.2.1 Algemene visie op pensioencommunicatie

Het pensioenfonds onderkent dat goede pensioencommunicatie bijdraagt aan het vervullen van de algemene doelstellingen van het pensioenfonds. Daartoe worden vanuit een strategische invalshoek verschillende communicatiemiddelen ingezet. De fondsdoelstellingen vormen het uitgangspunt waaruit de communicatiedoelstellingen volgen en de te onderscheiden doelgroepen. Op basis hiervan worden middelen gekozen.

Het pensioenfonds benadert pensioencommunicatie vanuit een strategische invalshoek. Er wordt jaarlijks een actieplan communicatie opgesteld.

Uitgangspunt bij dit alles is dat het pensioenfonds vanzelfsprekend wilt blijven voldoen aan de Pensioenwet en de eisen die de toezichthouder stelt. De doelstelling is dat de kennis over het pensioen bij de deelnemers wordt verhoogd en dat het pensioenbewustzijn bij hen toeneemt.

6.2.2 Communicatie over de financiële situatie van het fonds

Het is een van de hoofddoelen om deelnemers, pensioengerechtigden en gewezen deelnemers continu te informeren over onze financiële situatie en de verschillende besluiten en stappen die Pensioenfonds Honeywell heeft genomen.

Op de website heeft de stand van de dekkingsgraad een prominente plaats op de homepage. De informatie over de dekkingsgraad is altijd direct zichtbaar en aanklikbaar. Op de website en in de diverse andere middelen van het fonds geven we altijd achtergrondinformatie bij de dekkingsgraad en de actuele financiële situatie van het fonds.

In de pensioenkrant, die rond het verzenden van het UPO verschijnt, is altijd ruimte voor veel inhoudelijke achtergrondinformatie.

Door de invoering van het nFTK heeft het pensioenfonds voor 1 juli 2015 een nieuw herstelplan ingediend bij de DNB. Tevens heeft het fonds een haalbaarheidstoets uitgevoerd, de daarbij behorende grenswaarden bepaald en de uitkomsten verwerkt in de fondsdocumenten en gerapporteerd aan DNB.

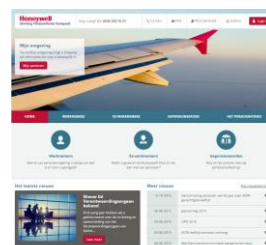
6.2.3 Wettelijk verplichte communicatie

Naast bovenstaande middelen, verstuurt het pensioenfonds ieder jaar de volgende middelen:

- **Toelichting op de uitkering-specificatie**
Alle pensioengerechtigden ontvangen in januari een toelichting op de specificatie. Hierin staat of en hoeveel indexatie is doorgevoerd, betaald data en bijvoorbeeld welke aanpassingen zijn doorgevoerd in belastingtarieven/zorgverzekeringswet.
- **Uniform Pensioenoverzicht**
Het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) is in 2015 verstuurd naar alle actieve deelnemers. Hierin staat o.a. de volgende informatie:
 - opgebouwde en te bereiken rechten naar de stand van 31 december;
 - A-factor.
 Het UPO is voor de deelnemers ook digitaal beschikbaar op het persoonlijke deel van de website. De verzending van het UPO is ondersteund op de website met extra informatie.
- **Overzicht partnerpensioen / bijzonder partnerpensioen**
De pensioengerechtigden hebben in het najaar van 2015 het jaarlijkse overzicht van het partnerpensioen ontvangen.
- **Startbrief**
De startbrief voor nieuwe deelnemers is gecheckt op de wettelijke verplichtingen. De brochure, die deel uitmaakt van de startbrief, is aangepast aan de actualiteit.
- **Brief met toelichting wijziging pensioenregeling**
In februari werden de deelnemers met een persoonlijke brief geïnformeerd over de belangrijkste wijzigingen in de pensioenregeling. Eind december hebben alle deelnemers de pensioen krant nummer 5 ontvangen.

6.2.4 Website

De website wordt steeds belangrijker in de communicatie van Pensioenfonds Honeywell. In maart 2015 heeft Pensioenfonds Honeywell een nieuwe website gelanceerd. Ook op deze nieuwe website zijn met regelmaat nieuwsberichten geplaatst. In mailingen wordt standaard verwezen naar de website. Verder kunnen er brochures, jaarverslagen en pensioenkranten gedownload worden. Bovendien kunnen deelnemers zich op de website aanmelden voor een digitale nieuwsbrief.

6.2.5 Pensioencommunicatie 2015 en daarna

In toenemende mate dient de vraag zich aan hoe toekomstbestendig het fonds is. Ook vanuit de toezichthouder komt dit aspect nadrukkelijk op de bestuurlijke agenda. In de loop van 2016 zal het fonds zich hierover beraden en uitspreken.

Pensioenfonds Honeywell heeft gekozen voor de button op de website voor de implementatie van Pensioen 1-2-3. Ook zullen de procesbrieven in lijn van Pensioen 1-2-3 worden opgezet en zal Pensioenfonds Honeywell in 2016 voldoen aan de verplichtingen van de Wet pensioencommunicatie.

In november 2015 is dit Communicatie Jaarplan opgesteld en zal als basis dienen voor de communicatie activiteiten van 2016.

6.3 Pensioenadministratie

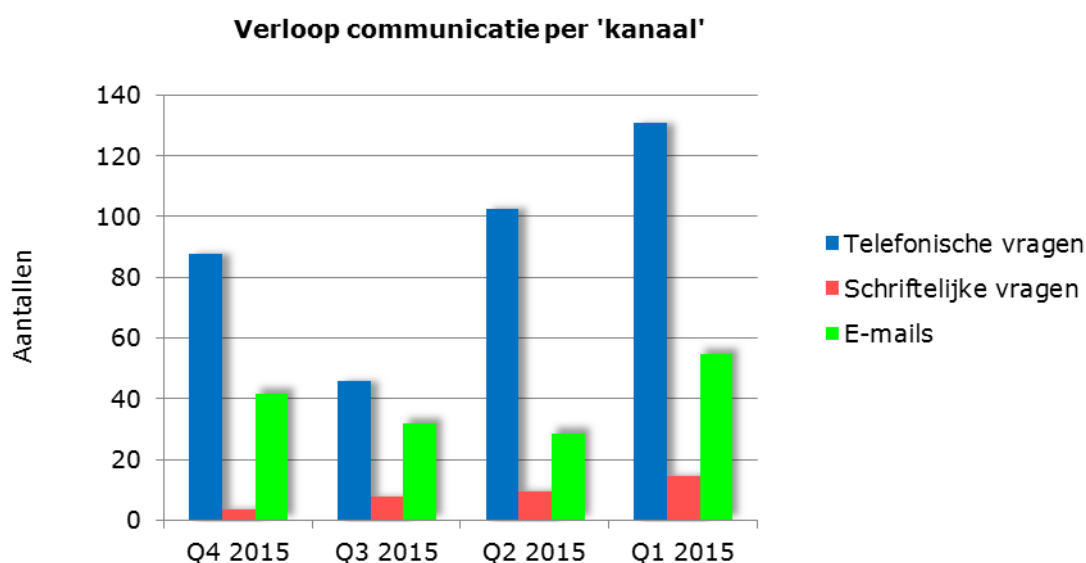
Gegevensaanlevering

De maandelijkse gegevensaanlevering van de werkgever is in 2015 moeizaam verlopen. De gegevens over de laatste twee maanden van 2015 zijn begin 2016 ontvangen en verwerkt in de pensioenadministratie.

Beantwoording deelnemersvragen

In 2015 hebben deelnemers 563 vragen gesteld aan het pensioenfonds (2014: 850). Deelnemers stelden vooral vragen naar aanleiding van de jaarlijkse verzending van het "Bewijs van in leven zijn" en de partnerpensioenmailing waarin partners van pensioengerechtigden worden geïnformeerd over de hoogte van opgebouwde aanspraken partnerpensioen.

De onderstaande grafiek geeft een overzicht van het aantal gestelde vragen per communicatiekanaal.

Waardeoverdrachten

Wanneer de beleidsdekkingsgraad van één of van beide pensioenfonds die betrokken zijn bij een waardeoverdracht lager is dan 100%, mag er geen waardeoverdracht plaatsvinden en wordt de waardeoverdracht uitgesteld. De beleidsdekkingsgraad van pensioenfonds Honeywell gaf in 2015 geen aanleiding tot het opschorten van waardeoverdrachten.

6.4 Pensioenregeling

De pensioenregeling 2006 ziet er vanaf 2015 op hoofdlijnen als volgt uit:

- De pensioenleeftijd is 67 jaar, waarbij flexibele pensionering mogelijk is.
- De regeling is een regeling op basis van geïndexeerd middelloon.
- Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen is 1,875% van de pensioengrondslag per jaar.
- De franchise bedraagt per 1 januari 2015 € 12.642.
- Het partnerpensioen is op kapitaaldekkingsbasis en de hoogte is 70% van het jaarlijkse levenslange ouderdomspensioen en is uitruilbaar.
- Het tijdelijk partnerpensioen is op risicobasis en is 0,491% van de pensioengrondslag per deelnemersjaar, met een maximum van $8/7 \times$ de ANW-uitkering plus premiecompensatie.
- Het wezenpensioen is 14% van het jaarlijkse levenslange ouderdomspensioen en wordt uitgekeerd tot 18 jaar respectievelijk voor studerende kinderen tot 27 jaar.

Overgangsbepalingen voor medewerkers geboren vóór 1 januari 1950

Voor medewerkers geboren vóór 1 januari 1950 blijft inhoudelijk de pensioenregeling 2003 van kracht. De belangrijkste kenmerken van de pensioenregeling 2003 zijn:

- De pensioenleeftijd is 62 jaar, waarbij flexibele pensionering mogelijk is.
- De regeling is een regeling op basis van geïndexeerd middelloon.
- Het opbouwpercentage voor ouderdomspensioen is 2,25% van de pensioengrondslag per jaar.
- De franchise bedraagt per 1 januari 2015 € 20.093.
- Het partnerpensioen is verzekerd op risicobasis. Bij uitdiensttreding of pensionering wordt een deel van de opgebouwde ouderdomspensioenaanspraken standaard omgezet in levenslang partnerpensioen.
- Het tijdelijk partnerpensioen is op risicobasis en is 0,491% van de pensioengrondslag per deelnemersjaar, met een maximum van $8/7 \times$ de ANW-uitkering plus premiecompensatie.
- Het wezenpensioen is 20% van het partnerpensioen en wordt uitgekeerd tot 18 jaar resp. voor studerende kinderen tot 27 jaar.
- Het opbouwpercentage van het overbruggingspensioen is 2,25% van de franchise per jaar.

6.5 Uitvoeringskosten

Het pensioenfonds probeert een zo volledig en transparant mogelijk overzicht te geven van de uitvoeringskosten.

	2015	2014	2013	2012	2011
Pensioenbeheerkosten					
in euro per deelnemer (actieven en gepensioneerden)	€ 541	€ 480	€ 329	€ 301	€ 318
in euro per deelnemer (totale populatie)	€ 310	€ 274	€ 187	€ 172	€ 178
Vermogensbeheerkosten					
(in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,34%	0,31%	0,27%	0,25%	0,27%
Transactiekosten					
(in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,09%	0,01%	0,04%	0,08%	0,07%

De pensioenbeheerkosten per deelnemer zijn gestegen ten opzichte van 2014. Dit wordt veroorzaakt door een lichte stijging van verschillende kostensoorten, waaronder bestuurskosten, de administratievergoeding en advieskosten. Daarbij komt dat het aantal deelnemers met 55 gedaald is ten opzichte van 2014.

De pensioenfederatie maakt een onderscheid tussen de volgende vier kostensoorten:

Algemene kosten

De algemene kosten betreffen kosten die niet direct toegerekend kunnen worden aan de pensioenuitvoering of vermogensbeheer. Deze kosten betreffen kosten voor bestuur en commissies, externe adviseurs en toezichthouders. Een aanbeveling van de Pensioenfederatie is om de algemene kosten pro rato te verdelen over pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten. Voor het pensioenfonds geldt dat de algemene kosten niet verdeeld zijn.

Uitvoeringskosten pensioenbeheer

Deze kosten betreffen de integrale kosten voor pensioenbeheerdienstverlening van TKP. Verder bestaan de kosten van pensioenbeheer uit communicatiekosten, accountantskosten, actuariskosten en toegerekende algemene kosten. De pensioenuitvoeringskosten worden gerapporteerd in euro's per deelnemer, waarbij het aantal deelnemers de som is van het aantal actieve deelnemers en gepensioneerden. Er is geen sprake van kosten inzake herverzekering en van kosten die door de werkgever worden gedragen. In deze kosten zitten geen schattingselementen.

Op totaalniveau zijn de pensioenbeheerkosten met € 100 duizend gestegen, door een hogere administratievergoeding, bestuurskosten en advieskosten.

Kosten van vermogensbeheer

Het bedrag van € 2,3 miljoen dat in de staat van baten en lasten is opgenomen, betreft alle (direct en indirect) door het pensioenfonds betaalde vermogensbeheerkosten.

De kosten van vermogensbeheer betreffen de vergoeding voor de integrale vermogensbeheer-dienstverlening van de vermogensbeheerder en de beheervergoeding en rendement gerelateerde vergoeding van de vermogensbeheerders. Ook bevatten deze kosten de overige kosten met betrekking tot het vermogensbeheer, waaronder de accountantskosten, bewaarvergoedingen, administratiekosten en juridische kosten. De kosten vermogensbeheer worden gerapporteerd als een percentage van het gemiddeld belegd vermogen. Het aandeel geschatte kosten is beperkt. Dit betreft met name kosten in onderliggende beleggingsstructuren.

De beheerkosten zijn berekend op basis van de Ongoing Charges Figure (OCF) van de beleggingsfondsen. De OCF is een maatstaf voor doorlopende kosten die aan het beleggingsfonds toegerekend worden. De OCF bestaat uit de beheervergoeding, service fee, kosten voor securities lending en kosten voor onderliggende extern beheerde beleggingsfondsen. Niet inbegrepen zijn de toe- en uittredingskosten van participanten, eventuele prestatievergoeding, transactiekosten binnen de beleggingsfondsen en interestkosten op bankrekeningen.

Een eventuele vaste vergoeding voor het beheer van de beleggingsportefeuille en eventueel een restitutie op de beheerkosten zijn in deze kostencategorie opgenomen. De basis hiervoor is de overeenkomst met Aegon. Daarnaast zijn de kosten voor specifieke diensten en rapportages in deze kostencategorie opgenomen. Deze kosten worden ieder jaar separaat in rekening gebracht. Wanneer de kosten over 2015 nog niet in rekening zijn gebracht dan is een schatting van deze kosten opgenomen. Deze overige kosten hebben allemaal betrekking op de gehele beleggingsportefeuille en zijn pro rata verdeeld over de verschillende beleggingscategorieën.

De performance gerelateerde kosten zijn berekend aan de hand van de prestatievergoeding van de hierbij behorende beleggingsfondsen.

De algemene kosten van het pensioenfondsbestuur, waaronder kosten van toezicht en de overige kosten zoals accountantskosten en juridische kosten zijn niet toegerekend aan de kosten vermogensbeheer.

Vermogensbeheerkosten (in € 1.000)

Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Overig	Totaal
0	787	980	78	1.845

Transactiekosten

Transactiekosten betreffen de toe- en uittredingsvergoedingen van de beleggingsfondsen, de kosten van discretionaire portefeuilles en de derivatentransacties. Transactiekosten in onderliggende beleggingsfondsen en acquisitiekosten bij illiquide beleggingen in beleggingsfondsen worden vooralsnog niet meegeteld, hier wordt door de Pensioenfederatie eerst nader onderzoek naar gedaan. De (geschatte) transactiekosten worden gerapporteerd als een percentage van het gemiddeld belegd vermogen. Omdat bij transacties in vastrentende waarden en in derivaten de werkelijke transactiekosten niet bekend zijn, zijn deze vrijwel volledig geschat.

Transactiekosten van beleggingstitels binnen de beleggingsfondsen zijn niet meegenomen. Dit is anders voor directe beleggingen in financiële instrumenten (discretionaire portefeuille). De aan- en verkoopkosten van beleggingstitels zijn standaard verwerkt in de aan- en verkoopprijs van deze instrumenten. Om deze kosten te bepalen is een gemiddelde spread (de helft van het verschil tussen de bied- en de laatprijs) toegepast.

Transactiekosten (in € 1.000)

Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Overig	Totaal
0	32	422	0	454

6.6 Nieuwe wetgeving

Diverse ontwikkelingen op het gebied van pensioen in het verslagjaar vormden de aanleiding voor nieuwe (voorstellen van) wetgeving. De volgende ontwikkelingen zijn relevant voor het pensioenfonds.

Toekomst pensioenstelsel

Mede door demografische, economische, arbeidsmarkt gerelateerde en sociaal-culturele ontwikkelingen leven er fundamentele vragen over de inrichting van het pensioenstelsel en zijn maatschappelijke houdbaarheid op langere termijn. Het is volgens het kabinet van belang dat het gesprek hierover breed wordt gevoerd. Eventuele fundamentele wijzigingen van het pensioenstelsel treffen iedereen. Parallel aan de regelgeving voor de korte en middellange termijn heeft het kabinet daarom een brede dialoog over de fundamentele van het pensioenstelsel georganiseerd: de Nationale Pensioendialoog. Wat in die dialoog is opgehaald, heeft als basis gediend voor een hoofdlijnennotitie over de toekomst van het pensioenstelsel die op 6 juli 2015 aan de Tweede Kamer is gestuurd.

In de hoofdlijnennotitie is het kabinet tot een viertal richtinggevende hoofdlijnen gekomen voor een toekomstig pensioenstelsel.

- In de eerste plaats moeten alle werkenden een toereikend aanvullend pensioen kunnen opbouwen dat wordt afgestemd op de individuele situatie. Daarbij moet een vorm van verplichtstelling voor werknemers worden gehandhaafd.
- In de tweede plaats gaat de voorlopige voorkeur van het kabinet uit naar een systematiek waarbij alle werknemers binnen een pensioenregeling dezelfde premies blijven betalen, maar daarmee een pensioenaanspraak opbouwen die afneemt met de leeftijd (degressieve opbouw).
- De derde hoofdlijn is een nieuwe pensioenovereenkomst gebaseerd op de opbouw van een persoonlijk pensioenvermogen, waarbij risicodeling mogelijk blijft. De sterke aspecten van de bestaande premie- en uitkeringsovereenkomsten worden in een dergelijke overeenkomst gecombineerd.
- In de laatste plaats dient er meer ruimte te zijn voor maatwerk en keuzemogelijkheden.

Verder is in de hoofdlijnennotitie aangegeven dat het kabinet ernaar streeft vanaf 2020 de doorsneesystematiek gefaseerd af te schaffen en de overstap te maken naar een systeem van degressieve opbouw (derde hoofdlijn). De ontwikkeling van een nieuw soort pensioenregeling inclusief de mogelijkheden voor keuzevrijheid en maatwerk (derde en vierde hoofdlijn) zou eveneens in 2020 tot resultaat moeten leiden.

Vóór de zomer van 2016 zal een uitwerkingsnota aan de Tweede Kamer worden gestuurd, waarin een aantal concrete varianten zijn uitgewerkt.

Wet pensioencommunicatie

De Wet 'Pensioencommunicatie' leidt tot aanpassing van informatievoorschriften in de Pensioenwet. Doel is de huidige bezwaren (onvoldoende begrijpelijk, onvoldoende aansluiting bij perspectief deelnemer) te ondervangen door in de wetgeving onder meer ruimte te bieden voor maatwerk door pensioenuitvoerders en gelaagdheid in informatie. De mogelijkheden tot digitale informatieverstrekking worden uitgebreid en de communicatie over koopkracht en risico's worden geüniformeerd. Ook zal het pensioenregister stapsgewijs worden uitgebreid met functionaliteiten, zodat het te verwachten pensioeninkomen in een oogopslag inzichtelijk wordt.

Een van de meest in het oog springende wijzigingen is de wijze waarop wordt gecommuniceerd over de inhoud van de pensioenregeling, onder meer bij de start van de deelneming. Informatie over de pensioenregeling zal in drie lagen worden aangeboden in de vorm van een voorgeschreven format: het Pensioen 1-2-3. Laag 1 van het Pensioen 1-2-3, waarin de basiskenmerken van de regeling overzichtelijk zijn opgenomen, zal bij de start van de deelneming worden aangeboden. Laag 2 (een verdergaande toelichting) en laag 3 (het pensioenreglement) wordt op de website van het pensioenfonds beschikbaar gesteld.

De aangepaste artikelen in de Pensioenwet en het bijbehorende aangepaste 'Besluit uitvoering Pensioenwet' treden gefaseerd in werking. Voor het Pensioen 1-2-3 geldt dat deze vanaf 1 juli 2016 moet worden gebruikt.

Algemeen pensioenfonds (APF)

Met name kleine pensioenfondsen beraden zich over hun toekomst, mede in het licht van de eisen ten aanzien van governance, risicomanagement en uitvoeringskosten. Sociale partners hebben daardoor in veel gevallen een reden de pensioenvoorziening bij een andere pensioenuitvoerder neer te leggen. Anderzijds er is veelal ook de behoefte de verbondenheid met het eigen pensioen en de solidariteit in eigen kring te behouden. Een algemeen pensioenfonds (APF) zou kunnen voorzien in deze behoefte. De vermogens die horen bij de afzonderlijke pensioenregelingen binnen een APF worden gescheiden geadmistreerd (ringfencing). Een werkgever of een liquiderend pensioenfonds brengt de pensioenregeling onder bij een APF, waarbij de betrokkenheid van de belanghebbenden in een paritair model verloopt via het (centrale) bestuur en het verantwoordingsorgaan (per afzonderlijke collectiviteitkring) of in het onafhankelijke model via het belanghebbendenorgaan (per collectiviteitkring). Er is een vergunning nodig om een APF op te richten.

Voor derde partijen als uitvoeringsorganisaties en verzekeraars is het mogelijk een APF op te richten dat bij aanvang nog 'leeg' is. Werkgevers of pensioenfondsen die wensen te liquideren, kunnen zich vervolgens bij een dergelijk APF aansluiten.

De Wet APF is op 1 januari 2016 in werking getreden.

7 Actuariële analyse

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie

De financiële positie van het pensioenfonds is naar mening van de waarmerkend actuaris onvoldoende omdat het aanwezige vermogen per 31 december 2015 lager is dan het vereist eigen vermogen, maar hoger dan het minimaal vereist eigen vermogen. Daarbij is bepalend de mate van waarschijnlijkheid dat het pensioenfonds zal kunnen voldoen aan de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, in aanmerking nemend het streven inzake toeslagen, zoals aan verzekerden meegedeeld en de in wet- en regelgeving opgenomen criteria.

Actuariële analyse van het resultaat

Bedragen x € 1.000	2015	2014
Resultaat op wijziging rentetermijnstructuur	-26.102	3.605
Resultaat op beleggingsopbrengsten	16.619	10.393
Resultaat op overige (incidentele) mutatie technische voorziening	1.882	1.558
Resultaat op premie	-606	273
Resultaat op waardeoverdrachten	-14	-5
Resultaat op uitkeringen en kosten	-87	-85
Resultaat op toeslagverlening	0	-1.403
Resultaat op kanssystemen en andere oorzaken	1.312	3.470
Totaal resultaat	-6.996	17.806

Het resultaat in 2015 wordt voornamelijk verklaard door de volgende oorzaken:

- De mutatie van de technische voorzieningen vanwege de wijziging van de rentetermijnstructuur (RTS) in het boekjaar wordt opgenomen in het resultaat. Naast de reguliere rentemutatie, heeft een tweetal aanvullende wijzigingen plaatsgevonden. De middeling die tot en met eind 2014 in de RTS-curve was opgenomen, is per 1 januari uit de curve gehaald. Daarnaast is de UFR-systematiek in juli 2015 gewijzigd, wat met name gevolgen heeft voor het niveau van de lange rente (looptijden vanaf 20 jaar). Per saldo is de rente in 2015 met circa 0,2% gedaald wat leidt tot een negatief resultaat. Het effect van het wegvallen van de middeling bedraagt -20.552 en het effect van de gewijzigde UFR-systematiek -11.048. Het resterende RTS-effect bedraagt 5.498.
- Het beleggingsresultaat wordt bepaald door het behaalde rendement te vergelijken met de toevoeging voor interest aan de technische voorzieningen. Deze toevoeging aan de technische voorzieningen vindt plaats op basis van de 1-jaarsrente uit de RTS van 1 januari 2015, te weten 0,169%. Er is in 2015 (na aftrek kosten vermogensbeheer) een beleggingsrendement gerealiseerd van 3,4%. Dit zorgt voor een positief resultaat als gevolg van beleggingsopbrengsten.
- Het resultaat op premie is in 2015 negatief. De feitelijk ontvangen premie is lager dan de kostendekkende premie, maar hoger dan de gedempte kostendekkende premie.
- Per 1 januari 2016 is geen toeslag verleend.

Kostendekkende premie

In de volgende tabel is een overzicht van de kostendekkende premie opgenomen. Het fonds maakt gebruik van de mogelijkheid om de kostendekkende premie te dempen. In de tabel zijn zowel de kostendekkende premie op basis van de rentetermijnstructuur, als de gedempte kostendekkende premie opgenomen.

Bedragen x € 1.000

<u>Kostendeekkende premie</u>	RTS	Gedempt	Feitelijk
▪ actuarieel benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen van de regeling	8.137	6.966	9.130
▪ opslag voor uitvoeringskosten	824	709	852
▪ de risicopremie voor WIA-excedent en premievrijstelling bij invaliditeit	543	509	551
▪ solvabiliteitsopslag	876	755	
▪ actuarieel benodigde premie voor inkoop voorwaardelijke onderdelen van de regeling			
Totaal kostendeekkende premie	10.380	8.939	10.533
Overige premie			
- Benodigd voor inkoop VPL rechten	827		827
- Feitelijk ontvangen VPL premie	-312		-312
Totaal premiebatens	10.895	8.939	11.048

Het fonds voldoet aan de eis dat de feitelijke premie minimaal gelijk moet zijn aan de gedempte kostendeekkende premie.

Vereist eigen vermogen

Ultimo 2015 bedroeg de dekkingsgraad behorend bij het vereist eigen vermogen 117,8% (2014: 109,9%).
Ultimo 2015 bedraagt de werkelijke dekkingsgraad 109,3% (2014: 111,3%).

8 Verwachte gang van zaken

Communicatie

De verdere implementatie van de Wet Pensioencommunicatie, als mede het te verwachten wettelijk kader voor premieovereenkomsten zijn onderwerpen die in 2016 in elk geval aandacht zullen krijgen. Het pensioenfonds zet daarbij in op verdere digitalisering van de pensioencommunicatie. Deelnemers die dat niet wensen zullen dit kunnen aangeven en blijven schriftelijk informatie ontvangen. Voor de wettelijk verplichte communicatie zal het pensioenfonds gebruik gaan maken van de door de overheid ingestelde Berichtenbox.

Toekomst pensioenfonds

Eind 2015 zijn de voorbereidingen getroffen met betrekking tot een gericht onderzoek dat het pensioenfonds zal doen naar haar toekomstbestendigheid, mede in het licht van de aandacht die DNB hiervoor heeft gevraagd. Doel van dit onderzoek, dat in januari 2016 is uitgevoerd, is om tot een onderbouwde toekomstvisie te komen. Tijdens een kennissessie, die zal worden ingepland voor de jaarlijkse Beleidsdag van het pensioenfonds, zal nader worden ingegaan op de uitkomsten van het onderzoek.

Versnelde stapsgewijze verhoging AOW-leeftijd

Op 19 juni 2015 is de 'Wet in verband met de versnelling van de stapsgewijze verhoging van de AOW-leeftijd' in werking getreden. Met deze nieuwe wet gaat de AOW-leeftijd sneller omhoog. Deze leeftijd komt in 2018 en 2021 uit op de 66ste, respectievelijk de 67ste verjaardag.

De aangenomen wet biedt een overgangsmaatregel voor pensioengerechtigden die bij de (vervroegde) ingang van het pensioen niet hebben kunnen anticiperen op de snellere verhoging van de AOW-leeftijd. Als de pensioenuitkering is ingegaan vóór 1 januari 2016, kan tot 1 juli 2016 alsnog gekozen worden voor variatie in de hoogte van de pensioenuitkering. Een dergelijke regeling was er overigens al voor gepensioneerden die niet hebben kunnen anticiperen op de eerdere stapsgewijze verhoging van de AOW-leeftijd.

Financieel toetsingskader

In het eerste kwartaal van 2016 is het herstelplan geëvalueerd. Op 1 april 2016 is een update van het herstelplan ingediend bij DNB. DNB heeft op 18 mei 2016 aangegeven in te stemmen met dit herstelplan. De jaarlijks uit te voeren haalbaarheidstoets zal worden uitgevoerd.

Toeslagverlening 1 januari 2016

Het pensioenfonds heeft besloten om, gelet op de financiële positie van het fonds, geen toeslag te verlenen per 1 januari 2016.

Tot slot

De voortdurende turbulentie op de financiële markten zal ook in het komende jaar de volle aandacht van het pensioenfonds vragen.

Het pensioenfonds zal zich blijven inspannen om een zo goed mogelijk pensioen voor de deelnemers te bewerkstelligen.

Amsterdam, 2 juni 2016

F.H.M. van den Oetelaar, voorzitter
J. de Vries
J. Huigen
mw. C. van der Voort-Bergman

Jaarrekening

9 Jaarrekening

9.1 Balans per 31 december 2015

(na resultaatbestemming)

		31-12-2015	31-12-2014
		€	€
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	(1)	522.264	506.568
Vorderingen en overlopende activa	(2)	7.519	6.450
Overige activa	(3)	2.559	4.409
TOTAAL ACTIVA		532.342	517.427
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(4)	44.849	51.845
Technische voorzieningen	(5)	480.118	457.589
Langlopende schulden	(6)	6.417	6.721
Overige schulden en overlopende passiva	(7)	958	1.272
TOTAAL PASSIVA		532.342	517.427

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 61.

9.2 Staat van baten en lasten

		2015		2014	
		€	€	€	€
Baten					
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds	(8)		11.048		12.720
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(9)		17.370		96.920
Overige baten	(10)		100		144
Totaal baten			28.518		109.784
Lasten					
Pensioenuitkeringen	(11)		12.515		12.661
Pensioenuitvoeringskosten	(12)		999		899
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds					
- Pensioenopbouw		9.210		10.264	
- Toeslagverlening		0		1.403	
- Rentetoevoeging		750		1.428	
- Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten		-12.549		-12.685	
- Regulier RTS-effect		-5.498		80.308	
- Wegvallen driemaandsmiddeling		20.552			
- Wijziging UFR-methodiek		11.048			
- Wijziging actuariële uitgangspunten		0		-644	
- Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		23		447	
- Inkoop VPL-regeling		962		552	
- Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		-1.969		-2.108	
			22.529		78.965
Mutatie overige technische voorzieningen			0		-914
Saldo herverzekering	(13)		-533		801
Saldo overdracht van derden	(14)		-9		-441
Overige lasten	(15)		13		7
Totaal lasten			35.514		91.978
Saldo van baten en lasten			-6.996		17.806
<i>Bestemming van het saldo van baten en lasten</i>					
Algemene reserve			-6.996		17.806

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 77.

9.3 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2015		2014	
	€	€	€	€
Kasstroom uit pensioenactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen premies	10.434		15.205	
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	12		496	
Overig	66		136	
		10.512		15.837
Uitgaven				
Betaalde pensioenuitkeringen	-12.503		-12.691	
Betaald in verband met overdracht van rechten	-3		-54	
Betaalde premies herverzekering	-1.050		-847	
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-892		-922	
		-14.448		-14.514
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten		-3.936		1.323
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	3.239		18.381	
Verkopen en aflossingen van beleggingen	167.059		147.375	
Mutatie van de beleggingsliquiditeiten	811		0	
		171.109		165.756
Uitgaven				
Aankopen beleggingen	-168.815		-163.610	
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-208		-69	
		-169.023		-163.679
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten		2.086		2.077
Netto kasstroom		-1.850		3.400
Mutatie liquide middelen		-1.850		3.400
Samenstelling geldmiddelen				
		2015		2014
		€		€
Liquide middelen primo boekjaar		4.409		1.009
Liquide middelen ultimo boekjaar	(3)	2.559		4.409

9.4 Toelichting op de jaarrekening

9.4.1 Algemeen

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds Honeywell (hierna 'het pensioenfonds'), is statutair gevestigd te Amsterdam. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41200495.

Het doel van het pensioenfonds is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregelingen van de volgende aangesloten ondernemingen Honeywell B.V., Honeywell Aerospace B.V., Honeywell Fluorine Products Europe B.V. en Honeywell Customized Comfort Products, onderdeel van Cara C'Air B.V.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfonds. Het bestuur heeft op 2 juni 2016 de jaarrekening opgemaakt.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

9.4.2 Grondslagen

9.4.2.1 Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in Euro's x 1.000, tenzij anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de continuïteitsveronderstelling.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Vreemde valuta*Functionele valuta*

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

De koersen van de belangrijkste valuta zijn:

	31 december 2015	Gemiddeld 2015	31 december 2014	Gemiddeld 2014
USD	1,0863	1,1482	1,2101	1,2941
AUD	1,4931	1,4859	1,4786	1,5094
GBP	0,7370	0,7565	0,7760	0,8040
CAD	1,5090	1,4553	1,4015	1,4328
HKD	8,4190	8,9014	9,3837	10,0340

Activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen marktwaarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Ultimo boekjaar zijn de volgende valutakoersen gehanteerd:

Stelselwijziging

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Schattingswijziging

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

De methode voor het bepalen van de rentetermijnstructuur (RTS) is in 2015 op twee momenten veranderd. Als gevolg van een besluit van DNB is de driemaandsmiddeling, die tot eind 2014 onderdeel was van de rentetermijnstructuur, per 1 januari 2015 komen te vervallen. Deze wijziging heeft per 1 januari 2015 geleid tot een stijging van de technische voorziening van € 20,6 miljoen en een daling van de nominale dekkingsgraad met 4,9%-punt.

Daarnaast heeft DNB op 15 juli 2015 besloten de UFR-systematiek te wijzigen. Door DNB is geen nieuwe RTS gepubliceerd waarin deze gewijzigde RTS is meegenomen. Het bestuur heeft besloten het effect van de aanpassing van de UFR-systematiek per 15 juli 2015 te kwantificeren op de rentetermijnstructuur per 31 december 2015. Dit heeft geleid tot een stijging van de technische voorziening van € 11,0 miljoen en een daling van de nominale dekkingsgraad met 2,6%-punt.

Dekkingsgraden

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de lang- en kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden. Hierbij wordt steeds gebruik gemaakt van de meest actuele inschatting van de betreffende dekkingsgraden.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie. In 2015 is de reële dekkingsgraad berekend conform de methode zoals beschreven in het FTK dat van toepassing is per 1 januari 2015. Deze methode wijkt af van de methode gehanteerd in de voorgaande jaren. De reële dekkingsgraad conform definitie FTK is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie. De beleidsdekkingsgraad die is vereist voor volledige toeslagverlening is onder het nFTK de Toekomstbestendig indexeren (TBI)-grens.

9.4.2.2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als synoniem van reële waarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn. Overlopende activa inzake beleggingen en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen marktwaarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

De waardering van participaties in beleggingsinstellingen geschiedt tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde beleggingsinstellingen is dit de marktnotering per balansdatum. De waardering in niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen geschiedt tegen actuele waarde.

Participaties in beleggingsfondsen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort belegging worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort belegging. Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van de marktwaarde.

Bij zowel de beursgenoteerde als de niet-beursgenoteerde beleggingen is sprake van een frequente marktwaardering. Niet-beursgenoteerde fondsen hebben onderliggende beursgenoteerde beleggingen, waarbij de intrinsieke waarde van het fonds dagelijks dan wel wekelijks bepaald wordt.

De liquide middelen die deel uitmaken van de onderliggende fondsen in aandelen, vastrentende waarden en vastgoed zijn bij de betreffende beleggingscategorie vermeld. Conform de aanbeveling van de Raad voor de Jaarverslaggeving worden participaties met een beleggingskarakter niet aangemerkt als een groepsmaatschappij en/of -deelneming.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen.

Vastgoedbeleggingen

De belangen in beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de per balansdatum geldende beurskoers. Direct vastgoed wordt eens per vijf jaar door een onafhankelijke taxateur getaxeerd.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

De actuele waarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebepaling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de ultimo boekjaar geldende markttrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijden.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde van niet-beursgenoteerde overige beleggingen wordt bepaald op basis van opgaven van een onafhankelijke derde of, indien niet voorhanden, op basis van financiële modellen. Indien geen betrouwbare schatting van de marktwaarde van deze beleggingen is te maken, worden deze gewaardeerd op kostprij.

Securities lending

Het pensioenfonds neemt indirect via de beleggingsfondsen deel aan een securities-lendingprogramma, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities-lendingcontract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor deze beleggingen. Als onderpand ontvangen geldmiddelen worden opgenomen onder beleggingen. Indien als onderpand ontvangen geldmiddelen zijn herbelegd, worden deze beleggingen opgenomen onder de desbetreffende beleggingencategorie. De schuld uit hoofde van de

ontvangen zekerheden is opgenomen onder de overige schulden. Indien uit hoofde van een securities-lendingprogramma als zekerheid beleggingen zijn ontvangen worden deze beleggingen en de daarmee samenhangende verplichtingen niet in de balans van het pensioenfonds opgenomen. Alle uit het securities-lendingprogramma voortvloeiende baten en lasten worden volgens het toerekeningsbeginsel over de looptijd van de desbetreffende transacties verantwoord en in de rentebaten of -lasten in de staat van baten en lasten.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden jaarlijks gewaardeerd volgens de opgave van de herverzekeraar van de voorlopige cumulatieve winstaandeel per jaareinde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

De statutaire reserves en de overige wettelijke reserves die het pensioenfonds conform artikel 2:389 en artikel 2:390 BW vormt, blijken op grond van artikel 2:373 lid 1 BW afzonderlijk uit de balans.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake

is van ex-ante- condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

* De rentetermijnstructuur op balansdatum zoals die door DNB is vastgesteld en gepubliceerd, rekening houdend met de looptijd van de uitkeringen (2015: gemiddeld 1,7%, 2014: gemiddeld 1,9%).

* Sterftekansen zijn ontleend aan de AG-Prognosetafel 2014. Om rekening te houden met het gegeven dat de werkende populatie gemiddeld langer leeft dan de niet-werkende populatie is een leeftijdsafhankelijke afslag op de sterftekansen toegepast. De leeftijdsafhankelijke afslag op de sterftekansen is gebaseerd op het Mercer-model 2014, inkomensklasse hoog en uitgaande van startjaar 2016. Doordat rekening gehouden is met een leeftijdsafhankelijke afslag op de sterftekansen is voor zowel mannen als vrouwen geen leeftijdscorrectie meer toegepast.

* Een opslag van 2% voor toekomstige administratiekosten en excassokosten. Het pensioenfonds is in gesprek met de werkgever over een andere invulling van de kostenvoorziening bij beëindiging van het uitvoeringsovereenkomst (exit-clausule). Een eventuele verhoging van de kostenopslag naar 2,5% betekent een stijging van de technische voorziening met circa € 2,4 miljoen.

* Gehuwdheidsfrequentie:

- voor ingegane pensioenen op basis van werkelijkheid;
- voor niet-ingegane partnerpensioenen 100%, waarbij verondersteld is dat de partner van het andere geslacht is;
- voor niet-ingegane aanvullende ouderdomspensioenen voor alleenstaanden 85%;

- de vrouwelijke partner wordt drie jaar jonger verondersteld dan de man.

Een eventuele toeslagverlening per 1 januari van het volgende boekjaar wordt reeds op 31 december van het lopend boekjaar verwerkt, indien het besluit in het lopend boekjaar is genomen.

Het pensioenfonds heeft de overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico's verzekerd.

Langlopende schuld

De langlopende schulden betreft een VPL-verplichting voor de vooruit ontvangen gelden uit hoofde van VPL. Aan het saldo wordt een rendement gelijk aan het in het boekjaar behaalde rendement van het pensioenfonds toegerekend. Voorts wordt de inkoopsum van de extra pensioenaanspraken in enig jaar onttrokken aan het saldo. In het boekjaar ontvangen VPL premies worden aan de verplichting toegevoegd. De regeling is door de sociale partners van het pensioenfonds in het leven geroepen waarbij in een overeenkomst is opgenomen dat de uitvoering is gedelegeerd aan het pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft derhalve een verplichting op de balans opgenomen op basis van de overeenkomst. In 2015 zijn de VPL-rechten toegekend aan deelnemers die geboren zijn in 1955. De toegekende aanspraak bedraagt 85% van de totale aanspraak op VPL.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

9.4.2.3 Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Extra stortingen en opslagen op de premie zijn eveneens als premiebijdragen verantwoord.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutarisicorelaties. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Afschrijvingen en andere exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds*Pensioenopbouw*

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Indexering en overige toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de actieve deelnemers, de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. De toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagen bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening kan plaatsvinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald.

De toeslagverlening is maximaal gelijk aan het rendement, ook als de prijsstijging hoger is.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 0,16% (2014: 0,38%), op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen fondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

9.4.2.4 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

9.4.3 Toelichting op de balans per 31 december 2015

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2014	2.276	113.951	274.156	18.820	409.203
Aankopen	0	77.368	86.210	32	163.610
Verkopen	0	-77.029	-70.346	0	-147.375
Herwaardering	0	12.204	70.667	-2.612	80.257
Overige mutaties	0	0	430	443	873
Stand per 31 december 2014	2.276	126.494	361.117	16.682	506.568
Aankopen	0	23.310	145.481	24	168.815
Verkopen	0	0	-142.061	0	-142.061
Herwaardering	0	8.721	-15.870	-2.668	-9.817
Overige mutaties	0	0	-430	-812	-1.242
Stand per 31 december 2015	2.276	158.525	348.237	13.226	522.264

De beleggingsdebiteuren (€ 90 duizend) en -crediteuren (€ 38 duizend) zijn niet in het overzicht van de beleggingen opgenomen, maar onder Vorderingen en overlopende activa en Overige schulden en overlopende passiva. De overige mutatie onder de vastrentende waarden van € 430 duizend is het aflopen van de vordering lopende interest m.b.t. 2014.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Vastgoedbeleggingen		
Directe vastgoedbeleggingen	2.276	2.276

De vastgoedportefeuille betreft voor 100% een bedrijfsterrein te Emmen ter waarde van € 2,3 miljoen (2014: € 2,3 miljoen), dat momenteel wordt verhuurd aan de sponsor. Met betrekking tot de vrije verhandelbaarheid door het pensioenfonds gelden geen restricties.

Dit bedrijfsterrein wordt eens in de vijf jaar door een onafhankelijke, beëdigde taxateur getaxeerd. Het terrein is in 2012 voor het laatst getaxeerd.

Aandelen

Participaties Aegon aandelenfondsen	84.835	80.865
Participaties BNP Paribas OBAM	73.690	45.629
	158.525	126.494

Aandelenfondsen waarin wordt belegd, zijn van gemengde samenstelling en bevatten ook aandelen van de sponsor. Indirect belegt het pensioenfonds voor € 134 duizend in de sponsor. In 2014 belegde het pensioenfonds voor € 128 duizend in de sponsor.

Vastrentende waarden

Obligaties	0	32.264
Participaties in Aegon beleggingsfondsen	320.979	300.850
Participaties in NN beleggingsfondsen	27.258	27.573
Lopende interest	0	430
	348.237	361.117

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	2015		2014	
	€	%	€	%
Duitse staatsobligaties	68.947	19,8	53.952	14,9
Franse staatsobligaties	45.502	13,1	42.604	11,8
	<u>114.449</u>	<u>32,9</u>	<u>96.556</u>	<u>26,7</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
	€		€	
Overige beleggingen				
Directe grondstofbeleggingen		8.365		8.860
Participaties Aegon beleggingsfondsen		4.180		6.329
Liquide middelen		681		1.493
		<u>13.226</u>		<u>16.682</u>

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	2015		2014	
	€	%	€	%
Directe goudbeleggingen	6.236	47,2	6.261	37,5
Aegon Custody BV	4.226	32,0	-	-
Directe platinabeleggingen	2.129	16,1	2.599	15,6
	<u>12.591</u>	<u>95,3</u>	<u>8.860</u>	<u>53,1</u>

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de actuele waarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

De levelverdeling van de beleggingen is op doorkijkbasis. De beleggingsfondsen zijn geclassificeerd als level II (afgeleide marktnotering) of III (waarderingsmodellen) afhankelijk van de onderliggende beleggingen. Vrijwel alle Aegon beleggingsfondsen kennen een dagelijkse intrinsieke waardebepaling, dagelijkse toe- en uittredingsmomenten en hebben voornamelijk beursgenoteerde stukken in portefeuille. Hierdoor hebben de beleggingsfondsen meer het karakter van een level I (directe marktnotering) belegging. Doordat de beleggingsfondsen zelf geen beursnotering kennen, worden de Aegon beleggingsfondsen echter als level II geclassificeerd.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen derhalve niet met precisie worden vastgesteld.

Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

	Direct markt- noteringen	Afgeleide markt- noteringen	Waarderings- modellen	Totaal
Per 31 december 2015				
Vastgoedbeleggingen	0	2.119	2.276	4.395
Aandelen	73.690	82.716	0	156.406
Vastrentende waarden	27.258	320.979	0	348.237
Overige beleggingen	4.180	9.046	0	13.226
	<u>105.128</u>	<u>414.860</u>	<u>2.276</u>	<u>522.264</u>

	Direct markt- noteringen	Afgeleide markt- noteringen	Waarderings- modellen	Totaal
Per 31 december 2014				
Vastgoedbeleggingen	0	1.925	2.276	4.201
Aandelen	73.701	86.472	0	160.173
Vastrentende waarden	27.572	297.940	0	325.512
Overige beleggingen	6.329	10.353	0	16.682
	<u>107.602</u>	<u>396.690</u>	<u>2.276</u>	<u>506.568</u>

Het NN bedrijfsobligaties fonds, de OBAM aandelen fonds en de AEAM Commodities fondsen worden als Level I beleggingen gepresenteerd. De beleggingsliquiditeiten, het AEAM Dutch Mortgage Fund, AEAM Equity funds, AEAM fixed income funds en edelmetalen worden als Level II beleggingen gepresenteerd. Het bedrijventerrein Emmen wordt eens per vijf jaar getaxeerd en valt daarom onder de Level III beleggingen.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
2. Vorderingen en overlopende activa		
Vorderingen op de werkgever(s)	110	83
Vorderingen uit herverzekering	6.847	5.264
Kortlopende beleggingsvorderingen	476	537
Overige vorderingen en overlopende activa	86	566
	<u>7.519</u>	<u>6.450</u>

Ultimo 2015 is op de balans onder de post 'herverzekeraar, te vorderen technisch resultaat' de technische resultaatdeling opgenomen die is gebaseerd op de technische resultaten over de jaren 2007 tot en met 2014 van het oude herverzekeringsovereenkomst tussen het pensioenfonds en Aegon Levensverzekering N.V. dat liep tot 1 april 2014. De technische winstdeling is gebaseerd op de resultaten in een periode van 7 jaar, startend vanaf 1 januari 2007, waarbij het resultaat over de jaren 2007 en 2008 is bepaald op grond van de voorgaande overeenkomst. Tijdens deze periode zijn de resultaten gereserveerd met intrestvergoeding. Het totaal van het opgerente resultaat is definitief vastgesteld (€ 5,3 miljoen) en wordt in 2016 als winstaandeel aan het pensioenfonds uitgekeerd..

Naast de vordering op Aegon is er een vordering op de herverzekeraar Zwitserleven voor een overlijdensgeval van € 620 duizend. Verder is er een vordering op Zwitserleven voor het voorlopig winstaandeel per 31 december 2015 van € 929 duizend. Dit heeft voor een bedrag van € 604 duizend betrekking op 2014 en voor € 325 duizend op 2015. Het eventueel positief winstaandeel aan het eind van de contractperiode wordt 24 maanden na het einde van de vijfjaars contractperiode aan het pensioenfonds uitgekeerd.

De overige vorderingen en overlopende activa betreft vooruitbetaalde administratievergoeding.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Kortlopende beleggingsvorderingen

Overige beleggingsvorderingen	103	55
Openstaande positie m.b.t. pending trades inzake beleggingen	373	482
	<u>476</u>	<u>537</u>

De overige beleggingsvorderingen bestaan uit beleggingsdebiteuren en een te ontvangen vergoeding van NN.

Openstaande positie m.b.t. pending trades inzake beleggingen

Eind 2015 is er opdracht gegeven tot de aankoop van aandelen (€ 17 duizend), vastrentende waarden (€ 355 duizend) en grondstoffen (€ 1 duizend). Eind 2015 is ook opdracht gegeven tot de verkoop van vastrentende waarden (€ 307 duizend) van het fonds. Deze aan- en verkopen, die uitsluitend resulteren in een herbalancering van de beleggingsportefeuille zijn in de waardering van de beleggingen nog niet tot uiting gekomen, omdat de jaarrekening wordt opgemaakt op basis van het realisatiebeginsel.

3. Overige activa

Liquide middelen	2.559	4.409
------------------	-------	-------

De tegoeden bij de bank staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

PASSIVA**4. Stichtingskapitaal en reserves**

	Algemene reserve
Stand per 1 januari 2014	34.039
Bestemming van saldo baten en lasten	17.806
Stand per 1 januari 2015 na stelselwijziging	51.845
Bestemming van saldo baten en lasten	-6.996
Stand per 31 december 2015	44.849

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:

De nominale dekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt per 31 december 2015 109,3% (31 december 2014: 111, 3%). De dekkingsgraad is als volgt berekend:
(Totaal activa -/- kort- en langlopende schulden)/ Technische voorzieningen.

Per 31 december 2015 komt de beleidsdekkingsgraad uit op 109,8% (2014: 111,9%). De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden van de voorgaande 12 maanden.

De reële dekkingsgraad geeft zicht op de mate waarin toeslagen kunnen worden verleend. De reële dekkingsgraad conform definitie FTK is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie. De voorziening voor risico pensioenfonds op basis van de reële rentetermijnstructuur bedraagt € 664 miljoen, de reële dekkingsgraad ultimo 2015 komt daarmee uit op 89,0% (2014: 80,1% o.b.v. oude methodiek).

De dekkingsgraad behorend bij het minimaal vereist eigen vermogen per 31 december 2015 bedraagt: 104,2% (31 december 2014: 104,2%). De dekkingsgraad behorend bij het vereist eigen vermogen per 31 december 2015 bedraagt: 117,8% (31 december 2014: 109,9%). Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van een standaard model, waarbij een opslag is opgenomen voor het actief beheer van de beleggingsportefeuille. Deze opslag is verwerkt in S10 en heeft een omvang van 1,96 keer de tracking error totale beleggingen keer de balanswaarde totale beleggingen. De mate waarin het actieve beleggingsrisico bijdraagt aan het totale risico van de beleggingen is mede afhankelijk van de correlatie die verondersteld wordt te bestaan tussen het benchmark rendement en het extra rendement als gevolg van actief beheer. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder de paragraaf Risicobeheer.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds per 31 december 2015 is lager dan de vereiste dekkingsgraad. De vermogenspositie van het pensioenfonds per 31 december 2015 kan derhalve worden gekarakteriseerd als een reservetekort.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist vermogen op 31 december:

	2015	2014
	€	€
Stichtingskapitaal en reserves	44.849	51.845
Minimaal vereist eigen vermogen	20.251	19.173
Vereist eigen vermogen	85.362	45.301

Herstelplan

Als gevolg van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, heeft het pensioenfonds een nieuw herstelplan per 1 juli 2015 ingeleverd bij de toezichthouder. De toezichthouder heeft het herstelplan goedgekeurd. Het herstelplan laat zien dat, gegeven de wettelijk voorgeschreven manier van berekenen, het pensioenfonds verwacht dat het ultimo 2019 een beleidsdekkingsgraad heeft dat minimaal gelijk is aan het vereist eigen vermogen (117,8%).

Op grond van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, moet een pensioenfonds jaarlijks een (aanvangs)haalbaarheidstoets uitvoeren en moet het pensioenfonds laten zien dat het afgesproken premiebeleid reëel en haalbaar is, als ook dat het pensioenfonds een voldoende herstelkracht heeft vanuit het niveau van het MVEV.

In september 2015 is de aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. De uitkomsten van deze toets zijn getoetst aan de risicohouding op lange termijn. De door het pensioenfonds vastgestelde beleidsgrenzen voldoen aan de uitkomsten van de aanvangshaalbaarheidstoets.

5. Technische voorzieningen

	2015	2014
	€	€
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		
Stand per begin boekjaar	457.589	378.624
Pensioenopbouw	9.210	10.264
Toeslagverlening	0	1.403
Rentetoevoeging	750	1.428
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-12.549	-12.685
Wijziging marktrente	26.102	80.308
Wijziging actuariële uitgangspunten	0	-644
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	23	447
Inkoop VPL-regeling	962	552
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-1.969	-2.108
Stand per einde boekjaar	480.118	457.589

Ultimo boekjaar bedraagt de discontovoet 1,7% (2014: 1,9%).

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de actieve deelnemers, de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. De toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagen bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening kan plaatsvinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald. De toeslagverlening is maximaal gelijk aan het rendement, ook als de prijsstijging hoger is.

Met ingang van de nFTK zijn de regels voor toeslagverlening aangepast. Bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110% mag geen toeslag worden verleend. Bij een beleidsdekkingsgraad dat gelijk of hoger is dan de Toekomstbestendig-indexeren (TBI)-grens mag het pensioenfonds volledig indexeren. De TBI-grens van het pensioenfonds bedraagt ultimo 2015 123,4%.

Per 1 januari 2016 is geen toeslag verleend omdat de beleidsdekkingsgraad lager is dan 110%.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 0,16% (2014: 0,38%), op basis van de éénjaarsrente op de interbancaire swapmarkt aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. De marktrente is van 1,8% per ultimo 2014 tot 1,7% per ultimo 2015 gedaald.

Als gevolg van de daling van de gemiddelde marktrente met 0,2%, is de voorziening pensioenverplichtingen met € 26,1 miljoen gestegen. Dit effect bestaat uit drie onderdelen. Het gewijzigde UFR-methodiek heeft geleid tot een stijging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 11,0 miljoen. Het wegvallen van de driemaands middeling heeft geleid tot een stijging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 20,6 miljoen. Het reguliere RTS-effect heeft geleid tot een daling van de voorziening pensioenverplichtingen van € 5,5 miljoen.

	Rentepercentage per 31 december
2014	1,90
2015	1,70

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Voor de waardering van de pensioenverplichtingen is de AG-prognose tafel 2014 toegepast.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Toevoeging aan de technische voorzieningen	28	500
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-4	-53
	24	447

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Resultaat op kanssystemen:		
Sterfte	203	-1.094
Arbidsongeschiktheid	-290	-384
Mutaties	-1.882	-630
	-1.969	-2.108

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën als volgt samengesteld:

	2015		2014	
	€	Aantallen	€	Aantallen
Actieven	174.225	700	164.286	713
Gepensioneerden	202.858	1.148	194.465	1.159
Slapers	103.035	1.378	98.838	1.409
Voorziening voor pensioenverplichtingen	480.118	3.226	457.589	3.281

Korte beschrijving pensioenregeling

De pensioenregeling van het pensioenfonds is grotendeels gelijk aan de pensioenregeling van PME en valt te kenmerken als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling (een salaris-diensttijd regeling). Dit houdt in dat de hoogte van de te verkrijgen pensioenaanspraak in een bepaald jaar afhankelijk is van de hoogte van het salaris en de duur van de diensttijd in dat jaar. Opgebouwde aanspraken van deelnemers kunnen jaarlijks, indien de middelen van het pensioenfonds dit naar het oordeel van het bestuur toelaten, worden verhoogd op basis van de ontwikkeling van de prijsindex. Per 1 januari 2015 is de pensioenregeling aangepast. De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar en het opbouwpercentage bedraagt 1,875%. De franchise bedraagt per 1 januari 2015 € 12.642.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds probeert ieder jaar het pensioen te verhogen met de algemene prijsontwikkeling. Het betreft een voorwaardelijke toeslagverlening die verleend wordt uit beleggingsrendementen. Per 1 januari 2016 is geen toeslag verleend.

Inhaaltoeslagen

Onder bepaalde omstandigheden kunnen inhaaltoeslagen worden toegekend. Inhaaltoeslagen zijn toeslagen die worden toegezegd, voor zover in het verleden niet voor 100% is geïndexeerd. Om inhaaltoeslagen te kunnen toekennen is een hoge dekkingsgraad vereist. Inhaaltoeslagen zijn daarom op korte termijn niet te verwachten. Het bestuur van het pensioenfonds geeft in haar jaarrekening elk jaar een specificatie van het verschil tussen de volledige en de werkelijk toegekende toeslagen.

Voor de premievrije deelnemers en de gepensioneerden is deze specificatie in de volgende tabel opgenomen.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil
	%	%	%	%
Actieve deelnemers				
Voor 2012	1,66	-	1,66	7,25
2012	2,16	-	2,16	9,57
2013	2,11	0,31	1,80	11,53
2014	2,35	0,47	1,88	13,63
2015	1,86	0,50	1,36	15,17
2016	0,81	-	0,81	16,11
	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Verschil	Cumulatief verschil
	%	%	%	%
Niet actieve deelnemers				
Voor 2012	1,38	-	1,38	5,07
2012	2,42	-	2,42	7,61
2013	2,43	0,35	2,08	9,84
2014	1,68	0,34	1,34	11,31
2015	0,59	0,20	0,39	11,74
2016	0,81	-	0,81	12,65

6. Langlopende schulden

	2015	2014
	€	€
Langlopende schuld inzake VPL		
Stand per begin boekjaar	6.721	5.723
Ontvangen premie	312	330
Toekenning rechten	-827	-517
Beleggingsrendement	211	1.185
Stand per einde boekjaar	6.417	6.721

De jaarlijkse dotatie aan de langlopende schuld, die onderdeel is van de geheven doorsneepremie, wordt ex-ante vastgesteld en is voor 2015 uitgekomen op € 312 duizend. Deze dotatie is vastgesteld als 1%-punt van de totaal ontvangen premie.

Toekenning van VPL-rechten worden onttrokken aan de langlopende schuld. In 2015 zijn de VPL-rechten toegekend aan deelnemers die geboren zijn in 1955. De toegekende aanspraak bedraagt 85% van de totale aanspraak op VPL.

Jaarlijks wordt rendement toegevoegd dat gelijk is aan het gemiddeld rendement van het pensioenfonds (3,4%). De rendementstoevoeging over het jaar 2015 is dan gelijk aan € 211 duizend.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
7. Overige schulden en overlopende passiva		
Schulden aan werkgever(s)	0	362
Pensioenuitkeringen	-4	0
Kortlopende beleggingsschulden	411	482
Belastingen en premies sociale verzekeringen	254	250
Overige schulden en overlopende passiva	297	178
	958	1.272

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

	31-12-2015	31-12-2014
	€	€
Kortlopende beleggingsschulden		
Beleggingscrediteuren	38	0
Openstaande positie m.b.t. pending trades inzake beleggingen	373	482
	<u>411</u>	<u>482</u>

Openstaande positie m.b.t. pending trades inzake beleggingen

Eind 2015 is er opdracht gegeven tot de aankoop van aandelen (€ 17 duizend), vastrentende waarden (€ 355 duizend) en grondstoffen (€ 1 duizend). Eind 2015 is ook opdracht gegeven tot de verkoop van vastrentende waarden (€ 307 duizend) van het fonds. Deze aan- en verkopen, die uitsluitend resulteren in een herbalancering van de beleggingsportefeuille zijn in de waardering van de beleggingen nog niet tot uiting gekomen, omdat de jaarrekening wordt opgemaakt op basis van het realisatiebeginsel.

9.4.3.1 Risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- * beleggingsbeleid;
- * premiebeleid;
- * herverzekeringsbeleid;
- * toeslagverleningsbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings-)risico's.

Solvabiliteitsrisico's

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2015	2014
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	111,3	109,0
Premie	-0,4	-0,2
Uitkeringen	0,3	0,3
Toeslagverlening	-	-0,4
Wijziging actuariële grondslagen	-	0,4
Beleggingsrendementen (exclusief renteafdekking)	2,3	2,7
Renteafdekking	1,3	22,0
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	1,4	-19,0
Wijziging Ultimate Forward Rate voorziening pensioenverplichtingen	-2,6	-
Wegvallen driemaands middeling	-4,9	-
Overige oorzaken	0,6	-3,5
Dekkingsgraad per 31 december	<u>109,3</u>	<u>111,3</u>

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het pensioenfonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang

van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen en het hieruit voortvloeiende surplus/tekort aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2015	2014
	%	%
S1 Renterisico	4,9	1,4
S2 Risico zakelijke waarden	12,5	7,9
S3 Valutarisico	2,3	1,7
S4 Grondstoffenrisico	1,2	1,9
S5 Kredietrisico	3,5	0,8
S6 Verzekeringstechnisch risico	2,8	2,8
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief risico	1,1	1,1
Diversificatie-effect	-10,5	-7,7
Totaal	17,8	9,9

Het vereist eigen vermogen is bepaald als de wortel van:

$$S1^2 + S2^2 + (2 \times 0,4 \times S1 \times S2) + S3^2 + S4^2 + S5^2 + (2 \times 0,4 \times S1 \times S5) + (2 \times 0,5 \times S2 \times S5) + S6^2 + S10^2.$$

De reële dekkingsgraad geeft zicht op de mate waarin toeslagen kunnen worden verleend. De reële dekkingsgraad conform definitie FTK is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie. De voorziening voor risico pensioenfonds op basis van de reële rentetermijnstructuur bedraagt € 664 miljoen, de reële dekkingsgraad ultimo 2015 komt daarmee uit op 89,0% (2014: 80,1% o.b.v. de oude methodiek).

	2015	2014
	€	€
Vereist pensioenvermogen	565.480	502.890
Voorziening pensioenverplichting	480.118	457.589
Vereist eigen vermogen	85.362	45.301
Aanwezig pensioenvermogen (Totaal activa -/- schulden)	44.849	51.845
Tekort	-40.513	6.544

Ultimo 2015 is aan de hand van het standaardmodel van DNB per risicofactor het vereist eigen vermogen bepaald. Het vereist eigen vermogen per risicofactor is aan de hand van de voorgeschreven formule gecombineerd tot een totaal vereist eigen vermogen. Voor de evenwichtsberekening is de uitkomst hiervan zoals voorgeschreven in een aantal stappen gebruikt totdat het toetsingsverschil nihil is. Dit resulteert in de evenwichtssituatie, waarin het (fictieve) aanwezige eigen vermogen precies gelijk is aan het vereist eigen vermogen, bij een niveau van 17,8% (2014: 9,9%). Het vereist eigen vermogen is gebaseerd op de strategische portefeuille per ultimo 2015. Indien het vereist eigen vermogen zou worden bepaald op basis van de feitelijke portefeuille per ultimo 2015, zou het vereist eigen vermogen lager zijn uitgekomen 14,8%.

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich voorts risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (zogeheten manager- en custody risico), en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, welke in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktposities worden periodiek gerapporteerd.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de markttrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Indien de duratie van de beleggingen korter is dan de duratie van de verplichtingen, is er sprake van een zogenaamde 'duratie-mismatch'. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele markttrentestructuur), waardoor de dekkingsgraad stijgt. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Door het renterisico gedeeltelijk af te dekken, is de dekkingsgraad minder afhankelijk van de renteontwikkeling. De renteafdekking voor het pensioenfonds vindt plaats door een combinatie van de portefeuille vastrentende waarden en een Strategic Liability Matching (SLM) beleggingsfonds.

De duratie en het effect van de renteafdekking kan als volgt worden samengevat:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	Duratie	€	Duratie
Vastrentende waarden (na derivaten)	348.237	17,7	361.117	18,3
(Nominale) pensioenverplichtingen	480.118	18,2	457.589	18,1

De samenstelling van de totale beleggingsportefeuille naar looptijd is als volgt:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 1 jaar	-43.242	-8,3	110.293	21,8
Resterende looptijd 1 - 5 jaar	74.382	14,2	-46.909	-9,3
Resterende looptijd 6 - 10 jaar	87.597	16,8	97.830	19,3
Resterende looptijd > 10 jaar	317.591	60,8	283.953	56,1
Niet rentedragend en/of Externe beleggingsportefeuille	85.936	16,5	61.401	12,1
	522.264	100,0	506.568	100,0

De presentatie van de beleggingsportefeuille in bovenstaande looptijden hangt samen met het lange termijn karakter van de investeringen van het pensioenfonds en het hiermee samenhangende beleid en ter vergelijking met de looptijden van de verplichtingen zoals in onderstaand overzicht weergegeven.

Het bovenstaande overzicht geeft de verdeling van het renterisico van de totale portefeuille waarbij tevens rekening gehouden is met de renteswaps. Een negatieve waarde in het blok "Korter dan een jaar" is het gevolg van de korte potten van deze renteswaps. Met een renteswap wordt doorgaans een korte rente (de korte poot) geruild voor een lange rente (de lange poot) om renterisico van de pensioenverplichtingen af te dekken. De korte rente voor een lange rente (de lange poot) om renterisico van de pensioenverplichtingen af te dekken. De korte rente die betaald wordt, de korte poot, heeft dus een negatieve exposurewaarde en een looptijd die korter is dan een jaar.

Het overzicht is op doorkijkbasis opgesteld.

De resterende looptijd van de technische voorzieningen kan als volgt worden weergegeven:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 5 jaar	66.207	13,8	58.532	12,8
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	69.761	14,5	61.062	13,3
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	144.321	30,1	130.912	28,6
Resterende looptijd > 20 jaar	199.829	41,6	207.083	45,3
	480.118	100,0	457.589	100,0

Risico zakelijke waarden (S2)

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt

gebruik gemaakt van derivaten.

Het risico wordt gemeten als het effect van een daling van de zakelijke waarden met 30% voor beursgenoteerde aandelen in ontwikkelde markten plus beursgenoteerd vastgoed, met 40% voor emerging markets en private equity en een daling van niet beursgenoteerd vastgoed met 15%. Tussen de hier onderscheiden risico's wordt een correlatie van 0,75 gehanteerd.

Valutarisico (S3)

Het valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen die in vreemde valuta luiden vermindert als gevolg van veranderingen van vreemde valutakoersen. De pensioenverplichtingen luiden in euro's. Een deel van de beleggingsportefeuille luidt in vreemde valuta.

Voor bepaling van het effect van een daling van valutakoersen wordt onderscheid gemaakt tussen valuta in ontwikkelde markten waarvoor een waardedaling van 20% wordt verondersteld en valuta in opkomende markten waarvoor een waardedaling van 35% wordt gehanteerd. Bij de aggregatie van het vereist eigen vermogen voor valutarisico (S3) wordt tevens rekening wordt gehouden met correlaties.

De valutapositie per 31 december 2015 is als volgt weer te geven:

	2015	2014
	€	€
EUR	449.956	420.852
Noorse kroon	703	8.096
Australische dollar	1.306	7.426
Zwitserse frank	0	11.036
Hong Kong dollar	3.552	0
Zuid-Koreaanse won	926	0
Taiwanese dollar	763	0
Britse Pond	4.724	3.473
Canadese dollar	1.828	9.082
Japanse yen	0	3.139
Amerikaanse dollar	38.386	19.571
Hong Kong dollar	0	6.645
Deense kroon	0	1.516
Zweedse kroon	1.424	2.008
Overig	18.696	13.724
Totaal niet EUR	72.308	85.716
	522.264	506.568

In de portefeuille zijn beleggingen opgenomen welke luiden in vreemde valuta. De portefeuille is blootgesteld aan een aanzienlijk valutarisico.

Het overzicht is op doorkijkbasis opgesteld.

In de solvabiliteitstoets van het fonds is in de buffers voor het valutarisico rekening gehouden met bovenstaande valutaposities en afdekkingen.

Prijrisico

Het prijsrisico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door spreiding naar regio en sector.

Het risico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, welke in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen die zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van compliance aan deze mandaten. De marktpositities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar regio is als volgt:

	2015		2014	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	361.968	69,3	294.539	58,1
Europa (niet-EU)	0	-	25.353	5,0
Verenigde Staten	93.115	17,8	74.462	14,7
Japan	10.301	2,0	0	-
Australië	1.017	0,2	9.885	2,0
Canada	0	-	9.004	1,8
Overig	55.863	10,7	93.325	18,4
Totaal	522.264	100,0	506.568	100,0

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar sectoren is als volgt:

	2015		2014	
	€	%	€	%
Energie	10.401	2,0	12.210	2,4
Bouw- en grondstoffen	11.773	2,3	8.632	1,7
Industrie	18.180	3,5	25.155	5,0
Duurzame consumentengoederen	54.200	10,4	23.663	4,7
Consumentengebruiksgoederen	23.017	4,4	21.755	4,3
Gezondheidszorg	8.798	1,7	8.623	1,7
Informatietechnologie	14.301	2,7	14.772	2,9
Telecommunicatie	23.922	4,6	20.462	4,0
Nutsbedrijven	7.758	1,5	9.098	1,8
Overheid en overheidsinstellingen	154.667	29,6	166.694	32,9
Financiële instellingen	136.709	26,2	130.730	25,8
Overige	58.538	11,1	64.774	12,8
Totaal	522.264	100,0	506.568	100,0

Grondstoffenrisico (S4)

Pensioenfonds die beleggen in grondstoffen (commodities) lopen het risico dat de waarde van deze beleggingen daalt.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Het kredietrisico is beperkt, omdat beperkt wordt belegd in schuldtitels van ondernemingen. Het tegenpartijrisico verbonden aan de inzet van afgeleide financiële instrumenten wordt op marktconforme wijze beheerst. Daarnaast wordt dit risico beperkt door gebruik te maken van tegenpartijen met een goede reputatie.

De kredietwaardigheid van veel marktpartijen wordt ook door rating agencies beoordeeld. De samenvatting van de vastrentende waarden op basis van de ratings is als volgt:

	2015		2014	
	€	%	€	%
AAA	87.871	13,5	118.788	20,6
AA+ / AA / AA-	171.316	26,3	147.722	25,6
A+ / A / A-	83.491	12,8	40.256	7,0
BBB+ / BBB / BBB-	162.206	24,9	57.136	9,9
BB+ / BB / BB-	3.956	0,6	740	0,1
Overig	141.696	21,9	132.547	23,0
Externe beleggingsportefeuille	0	-	79.692	13,8
Totaal	650.536	100,0	576.880	100,0

Het totaal kredietrisico wijkt af van de marktwaarde van de portefeuille als gevolg van het gebruik van kredietderivaten. Met kredietderivaten wordt het kredietrisico op een tegenpartij afgedekt, of kan juist extra

kredietrisico op een tegenpartij worden genomen. Voor de berekening van het totaal kredietrisico in bovenstaand overzicht is rekening gehouden met de onderliggende waarde (exposure waarde) van de kredietderivaten in plaats van de marktwaarde van deze derivaten. Hiermee wordt een beter inzicht gegeven in het totaal kredietrisico van de portefeuille.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's, S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. Bij het pensioenfonds is dit het actuariële risico van langlevensrisico.

Langlevensrisico

In de berekening van S6 is het langlevensrisico meegenomen. Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van AG-prognosetafel 2014 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ('schadereserve'). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het pensioenfonds heeft het nabestaanden- en wezenpensioen op risicobasis herverzekerd bij een externe, onder toezicht van DNB staande verzekeringsmaatschappij. Daarnaast is eveneens het arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico herverzekerd. De huidige verzekering afgesloten is met Zwitserleven. Op Aegon staat een vordering open voor nog uit te keren technisch resultaat vanuit de contractperiode dat afliep op 1 april 2014.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioen toe te kennen in relatie tot de algemene prijsontwikkeling niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten) echter, afhankelijk van de hoogte van de dekkingsgraad van het pensioenfonds.

Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

De nominale rente kan worden verminderd met een bepaald (vast) percentage dat de toeslagambitie op lange termijn weergeeft. Ook kan gebruik worden gemaakt van de verwachte loon- of prijsinflatie (afhankelijk van de bepalingen omtrent toeslagverlening in het reglement).

Het pensioenfonds heeft deze risico's overwogen en verwerkt in de buffer voor het verzekeringstechnisch risico ultimo 2015.

Inflatierisico

Inflatierisico is het risico dat inflatie de waarde van de pensioenen aantast in termen van koopkracht. Het inflatierisico kan worden verkleind door inflatiegevoelige beleggingen. Deze beleggingen geven een hoger rendement naarmate de inflatie toeneemt. Deze beleggingen geven negatieve rendementen bij lage inflatie. Het pensioenfonds belegt niet direct in inflatiegevoelige beleggingsproducten. Wel belegt het pensioenfonds in goud. De goudbelegging heeft mede als doel het risico van hyperinflatie op te vangen. Daarmee is een deel van het inflatierisico afgedekt.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het pensioenfonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, landen, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het fonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die is opgenomen bij de toelichting op het prijsrisico. Grote posten kunnen een post van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posten dit betreft worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Ultimo 2015 zijn de volgende posten met meer dan 2% van het balanstotaal aanwezig:

	31-12-2015		31-12-2014	
	€	%	€	%
Vastrentende waarden				
Duitse staatsobligaties	68.947	13,0	53.952	10,4
Franse staatsobligaties	45.502	8,6	42.604	8,2
Nederlandse staatsobligaties	14.524	2,7	22.152	4,3
NN beleggingsfonds			27.572	5,3
Totaal	128.973	24,3	146.280	28,3

Bovenstaand overzicht is wat betreft de NN beleggingsfonds voor 2015 op doorkijkbasis opgesteld.

De belangrijkste vorm van concentratierisico in de verplichtingen van het pensioenfonds is de demografische opbouw van de deelnemers. Gegeven de aard is dit risico niet te beïnvloeden. Ultimo 2015 is in de totale deelnemerspopulatie de verhouding mannen en vrouwen in het pensioenfonds 69:31 (2014: 69:31). De gemiddelde leeftijd bedraagt 58,8 jaar (2014: 58,2 jaar waarbij sprake is van een gelijkmatige leeftijdsverspreiding).

Op grond hiervan heeft het bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van concentratie in de activa of verplichtingen en dat er daarom geen buffer voor concentratierisico wordt aangehouden.

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken. Het pensioenfonds heeft de genoemde werkzaamheden uitbesteed aan TKP en AEAM.

Uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbesteede werkzaamheden dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel worden geschaad. Het uitbestedingsrisico wordt gemitigeerd door de afspraken (kwaliteitseisen) in de uitvoeringsovereenkomst en de daaraan verbonden Service Level Agreement (SLA). Monitoring van de uitvoering door het bestuur van het pensioenfonds vindt plaats op basis van de periodieke rapportages van de externe uitvoerder over de uitgevoerde werkzaamheden. Tevens ontvangt het pensioenfonds van TKP en AEAM ISAE 3402 type II-rapportages. Deze rapportages geven inzicht in de wijze van beheersing van de operationele risico's en geeft aan of de uitvoerder 'in control' is. Een externe onafhankelijke accountant certificeert de rapportages. Verder ontvangt het pensioenfonds van TKP een 'In-control statement' (ICS).

De advisering over de uitvoering van de pensioenregeling is uitbesteed aan Mercer (Nederland) B.V.

Actief risico (S10)

Een actief beleggingsrisico ontstaat wanneer met het beleggingsbeleid binnen de beleggingscategorieën afgeweken wordt van het beleid volgens de benchmark. Een maatstaf van de mate waarin actief wordt belegd is de zogenaamde 'tracking error'. De tracking error geeft aan hoe groot de afwijkingen van het rendement kunnen zijn ten opzichte van het benchmarkrendement. Hoe hoger de tracking error, hoe hoger het actief risico.

Het actief risico is in de berekening van het vereist eigen vermogen opgenomen als S10. Bij het pensioenfonds bedraagt de tracking error van de zakelijke waarden 1,36% (2014: 1,71%).

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen onderdeel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitsstoets.

9.4.4 Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingsovereenkomst afgesloten met TKP Pensioen B.V. per 1 januari 2009. Het betreft een langlopende overeenkomst inzake pensioenadministratie, bestuursondersteuning en financiële administratie met een opzegtermijn van één jaar. Het contract is pro forma opgezegd per 1 januari 2016. De vergoeding voor 2015 bedraagt € 0,4 miljoen (2014: € 0,4 miljoen).

Met Aegon Investment Management B.V. is in 2010 een vermogensbeheercontract afgesloten voor onbepaalde tijd met een opzegtermijn van twee maanden.

Het risicoherverzekingscontract op stop-loss basis met Aegon is op 1 april 2014 beëindigd. Met ingang van 1 april 2014 is de risicoherverzekering volledig ondergebracht bij Zwitserleven. Het contract loopt tot 31 december 2018. In 2015 is aan Zwitserleven € 1.050 duizend aan premie herverzekering betaald.

9.4.5 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het pensioenfonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met (voormalige) bestuurders

De bezoldiging van de bestuurders wordt nader toegelicht in de toelichting op de staat van baten en lasten bij de pensioenuitvoeringskosten. Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan de (voormalige) bestuurders. Ook heeft het pensioenfonds geen vorderingen op de (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Het pensioenfonds heeft een uitvoeringsovereenkomst afgesloten met de werkgever ten aanzien van de uitvoering van het pensioenreglement. De belangrijkste onderdelen uit deze overeenkomst zijn:

- * de werkgever is verplicht al zijn werknemers waarop de pensioenovereenkomst van toepassing is aan te melden als deelnemer;
- * de werkgever verplicht zich de overeengekomen gegevens inzake werknemers tijdig en op de overeengekomen wijze aan het pensioenfonds te vertrekken;
- * het pensioenfonds verplicht zich de deelnemers en overige rechthebbenden pensioenaanspraken en pensioenrechten toe te kennen overeenkomstig de bepalingen van de geldende statuten en/of het pensioenreglement;
- * ter dekking van de financiële gevolgen van de door het fonds aangegane verplichtingen, zoals vastgelegd in de statuten en het pensioenreglement, verplicht de werkgever zich per kwartaal premies aan het fonds te voldoen, met inachtneming van de bepalingen van de uitvoeringsovereenkomst;
- * bij een tekort van het fonds, is de werkgever geen extra premie verschuldigd;
- * indien de vermogenspositie van het fonds daartoe aanleiding geeft, kan het bestuur van het fonds besluiten tot een verlaging van de premie, met inachtneming van de hierover opgenomen bepalingen in de ABTN en in overeenstemming met wettelijke regelingen. Het fonds kan niet eerder tot het verlagen van de premie overgaan, dan nadat eerst een eventuele achterstand in de toeslagverlening is ingelopen en vervolgens de dekkingsgraad nog boven de premiekortingsgrens ligt.

De overeenkomst is in werking getreden per 1 januari 2008 en wordt ieder jaar automatisch met één jaar verlengd, tenzij één van beide partijen twee maanden voor het jaareinde schriftelijk te kennen geeft de overeenkomst te willen beëindigen.

9.4.6 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2015

8. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds

	2015	2014
	€	€
De premiebijdragen kunnen als volgt worden gespecificeerd		
Pensioenpremie huidig jaar (inclusief VPL)	10.506	10.784
TOP-SUM bijdrage	0	1.130
Koopsommen FVP	0	263
Afrekening premie vorig boekjaar	27	17
Overige premie	0	9
Toekenning rechten VPL -/- VPL-premie	515	517
	11.048	12.720

De premieopbrengsten zijn niet gesplitst naar een werkgevers- en een werknemersdeel, omdat de totale premie volgens overeenkomst aan de werkgevers in rekening wordt gebracht. Een deel van de premie wordt door de werkgevers ingehouden op het salaris van de werknemers. Aangezien er geen directe relatie is tussen het werkgevers- en het werknemersdeel, kunnen deze niet afzonderlijk worden weergegeven.

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 31,7% (2014: 31,7%) van de loonsom. Daarnaast is er in 2015 een opslag van 1% inzake financiering VPL bij de werkgever in rekening gebracht (2014: 1%). De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie zijn als volgt:

Kostendekkende premie	10.380	10.011
Feitelijke premie	10.532	10.785
Gedempte premie	8.939	9.803

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate in de staat van baten en lasten verantwoord. De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

<i>Kostendekkende premie</i>		
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	8.137	7.595
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	876	1.073
Opslag voor uitvoeringskosten	651	624
Risicopremie WIA excedent en PVI	543	553
Opslag voor toekomstige uitvoeringskosten	174	166
Totaal kostendekkende premie	10.380	10.011
<i>Gedempte premie</i>		
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	6.966	7.449
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	755	1.052
Opslag voor uitvoeringskosten	561	599
Risicopremie WIA excedent en PVI	509	544
Opslag voor toekomstige uitvoeringskosten	149	159
Totaal gedempte premie	8.939	9.803

De kostendekkende premie, vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur 2014, bedraagt € 10,4 miljoen in 2015. De gedempte kostendekkende premie, vastgesteld op basis van de 5-jaars voortschrijdend gemiddelde rentetermijnstructuur, bedraagt € 8,9 miljoen in 2015. De feitelijke premie bedraagt in 2015 € 10,5 miljoen (2014: € 10,8 miljoen). Dit betreft de premie voor de basisregeling met uitzondering van de koopsommen en de afrekening van vorige boekjaren. De totaal ontvangen premie bedraagt in 2015 € 11,0 miljoen (2014: € 12,7 miljoen).

9. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

2015	Directe beleggings-opbrengst	Indirecte beleggings-opbrengst	Kosten vermogens-beheer	Transactie-kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen	134	0	0	0	134
Aandelen	533	9.607	-787	-32	9.321
Vastrentende waarden	26.333	-14.297	-980	-422	10.634
Overige beleggingen	-11	-2.630	-78	0	-2.719
	26.989	-7.320	-1.845	-454	17.370

Het beleggingsrendement van het pensioenfonds is reeds verlaagd met het rendement t.b.v. VPL (€ 212 duizend, 2014: € 1,2 miljoen). Dit rendement is toegevoegd aan de langlopende schuld t.b.v. VPL.

De transactiekosten dienen, voor zover betrouwbaar vast te stellen, te worden toegelicht. Indien de transactiekosten niet betrouwbaar vastgesteld kunnen worden, dan dient de reden hiervoor te worden toegelicht. De transactiekosten voor het beleggingsdepot betreffen voornamelijk de op- en afslag bij aan- en verkoop van participaties in Aegon beleggingsfondsen. Deze op- en afslag dient ter dekking van de transactiekosten die zich voordoen bij aan- en verkooptransacties als gevolg van toe- en uittredingen in de Aegon beleggingsfondsen. De werkelijke transactiekosten binnen de Aegon beleggingsfondsen kunnen hiervan afwijken als gevolg van aan- en verkooptransacties welke in het kader van het beleggingsbeleid van het desbetreffende Aegon beleggingsfonds worden verricht. De transactiekosten op doorkijkbasis zijn hierdoor niet betrouwbaar vast te stellen en worden hierdoor niet nader toegelicht. Aegon Investment Management B.V. toetst in het kader van het best execution beleid periodiek de hoogte van de op- en afslag aan de marktomstandigheden.

Transactiekosten van beleggingstitels binnen de beleggingsfondsen zijn niet meegenomen. Dit is anders voor directe beleggingen in financiële instrumenten (discretionaire portefeuille). De aan- en verkoopkosten van beleggingstitels zijn standaard verwerkt in de aan- en verkoopprijs van deze instrumenten. Om deze kosten te bepalen is een gemiddelde spread (de helft van het verschil tussen de bied- en de laatprijs) toegepast.

Van de totale vermogensbeheerkosten heeft € 2.497 duizend betrekking op de indirecte opbrengsten, omdat deze kosten onderdeel zijn van de koers van de fondsen. De korting van € 247 duizend betreft een geldstroom en wordt om die reden met de directe opbrengsten verrekend. Het gefactureerde bewaarloon (€ 49 duizend) voor de fysieke grondstoffen wordt ook met de directe opbrengsten verrekend.

2014	Directe beleggings-opbrengst	Indirecte beleggings-opbrengst	Kosten vermogens-beheer	Transactie-kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen	134	7	-7	0	134
Aandelen	3.353	12.749	-540	-6	15.556
Vastrentende waarden	14.341	71.670	-957	-46	85.008
Overige beleggingen	-1.185	-2.457	32	-2	-3.611
Kosten van vermogensbeheer			-167		-167
	16.643	81.970	-1.639	-54	96.920

In navolging op de aanbevelingen van de Pensioenfederatie zijn de kosten vermogensbeheer over de beleggingscategorieën verdeeld.

	2015	2014
	€	€
10. Overige baten		
Interest waardeoverdrachten	0	2
Interest overig	90	121
Andere baten	10	21
	<u>100</u>	<u>144</u>
11. Pensioenuitkeringen		
Ouderdomspensioen	10.241	10.502
Prepensioen	2	49
Partnerpensioen	2.147	1.986
Wezenpensioen	37	38
Arbeidsongeschiktheidspensioen	9	9
WAO-aanvulling	41	42
Afkoop pensioenen en premierestitutie	45	35
Overige uitkeringen	-8	0
	<u>12.515</u>	<u>12.661</u>
12. Pensioenuitvoeringskosten		
Bestuurskosten	54	2
Kosten verantwoordingsorgaan en visitatiecommissie	26	21
Administratiekostenvergoeding	368	354
Controle onafhankelijke accountants	37	43
Certificerend actuaire	50	29
Adviserend actuaire	416	407
Overige advieskosten	0	1
Contributies en bijdragen	38	37
Overige	11	5
	<u>999</u>	<u>899</u>
<i>Governancekosten</i>		
De leden van het bestuur en van het VO genieten als zodanig geen honorarium. Reis- en verblijfkosten en andere uitgaven, in het belang van het pensioenfonds gedaan, worden door het pensioenfonds vergoed.		
<i>Accountantshonoraria</i>		
De honoraria van de onafhankelijke externe accountant(s) zijn als volgt:		
Controle van de jaarrekening	41	41
Andere controleopdrachten (in 2015 een vrijval voor controle Topsum 2014)	-4	2
	<u>37</u>	<u>43</u>

Aantal personeelsleden

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst. De beheersactiviteiten worden op basis van een uitvoeringsovereenkomst verricht door personeel werkzaam van TKP Pensioen B.V., dan wel door personeel in dienst van externe vermogensbeheerders.

	2015	2014
	€	€
13. Saldo herverzekering		
Premie herverzekering	1.050	875
Uitkeringen uit herverzekering	-620	0
Uitkeringen winstdeling	-964	-74
	<u>-534</u>	<u>801</u>

Uitkeringen winstdeling betreft het voorlopig winstaandeel bij Zwitserleven per 31 december 2015. Dit heeft voor een bedrag van € 604 duizend betrekking op 2014 en voor € 325 duizend op 2015. Het eventueel positief winstaandeel aan het eind van de contractperiode wordt 24 maanden na het einde van de vijfjaars contractperiode aan het pensioenfonds uitgekeerd. Verder is de winstuitkering van Aegon definitief vastgesteld wat leidt tot een aanvullende bate voor het pensioenfonds van € 34 duizend.

14. Saldo overdracht van derden

Inkomende waardeoverdrachten	-12	-496
Uitgaande waardeoverdrachten	<u>3</u>	<u>55</u>
	<u>-9</u>	<u>-441</u>

15. Overige lasten

Overig	<u>13</u>	<u>7</u>
--------	-----------	----------

Amsterdam, 2 juni 2016

F.H.M. van den Oetelaar, voorzitter
 J. de Vries
 J. Huigen
 mw. C. van der Voort-Bergman

Overige gegevens

10 Overige gegevens

10.1 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Er zijn geen statutaire bepalingen betreffende de bestemming van het resultaat. Het voorstel voor de bestemming van het saldo van baten en lasten over 2015 is opgenomen onder de staat van baten en lasten.

10.2 Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen significante gebeurtenissen na balansdatum die van invloed zijn op de financiële positie van het pensioenfonds per 31 december 2015.

10.3 Verslag van het visitatiecommissie

Deze rapportage bevat de bevindingen van de visitatiecommissie (hierna VC) naar aanleiding van haar onderzoek naar het functioneren van het bestuur van de Stichting Pensioenfonds Honeywell over de periode 1 juli 2014 tot 31 december 2015. De taak van de VC bestaat uit het toezicht houden op het beleid van het bestuur van het fonds, op de algemene gang van zaken in het fonds en het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De VC volgt bij het uitvoeren van haar rol het normenkader uit de Toezichtcode van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector.

De huidige VC is benoemd door het bestuur met advies van het Verantwoordingsorgaan. De VC legt verantwoording af aan het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan (hierna VO).

De VC bestaat uit:

- P.H. Oyens (voorzitter) (governance, communicatie, risk. management);
- G.J. Heeres (juridische aspecten, communicatie, governance); en
- M.G. Leenstra (asset management, risk management).

Algemeen oordeel

De VC is van mening dat het fonds, ondanks de bezettingsproblemen, de vele wijzigingen in wet- en regelgeving goed heeft verwerkt. Dit dankzij een goed team aan externe adviseurs, dat door het bestuur goed wordt aangestuurd. Zoals het fonds er nu voorstaat, is de mening van de VC dat men de toekomst met vertrouwen tegemoet kan zien, met dien verstande dat de personele bezetting een permanente bron van zorg zal zijn, die een goede dialoog met de sponsor noodzakelijk maakt en een gedegen opleidingsplan behoeft. Het bestuur is in control met naast zich een gemotiveerde verantwoordingsorgaan. Een verantwoordingsorgaan waar nog de nodige aandacht aan besteed moet worden.

De belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen:

Het functioneren van het bestuur

De VC heeft kunnen constateren dat er op een gelijkwaardig niveau met elkaar wordt omgegaan. Alhoewel de VC vaststelt dat door de snel wijzigende bezetting erg veel vacatures ontstaan in het bestuur, heeft de VC er toch waardering voor dat het bestuur daar snel op weet te reageren en telkens weer nieuwe bestuursleden weet te werven.

De VC beveelt aan om de bemensing onderling te bespreken en dit te delen met de sponsor. In dit kader is het instellen van kandidaat-bestuursleden –ter opvang van toekomstige vacatures- een goede praktijk.

Het beleid van het bestuur

Het bestuur heeft de risicohouding een actieve plaats gegeven in de governance. Hierbij is ook de O.R. betrokken.

In een bestuursvergadering van augustus is de (aanvangs-) haalbaarheidstoets en de risicohouding op de agenda geplaatst. De VC heeft uit de notulen en de gesprekken kunnen vaststellen dat het bestuur zich ruimschoots heeft verdiept in de richtlijnen voor de opzet van de haalbaarheidstoets.

De VC heeft van het bestuur en het verantwoordingsorgaan begrepen dat aan alle nFTK eisen is voldaan en dat ook de deadlines van de toezichthouder zijn gehaald. Dit is een compliment waard.

De VC heeft met genoegen vastgesteld dat het bestuur uitvoerig aandacht heeft gegeven aan de evaluatie van de uitbestedingspartijen.

- De VC beveelt aan om in het jaarplan uitvoeriger in te gaan op de beleggingen (beleggingsplan).
- De VC raadt aan de evaluatie van de vermogensbeheerders te baseren op de normstelling uit de ABTN.

Algemene gang van zaken in het fonds

De VC stelt vast dat het bestuur in control is, in het bijzonder ten opzichte van de partijen waaraan werkzaamheden worden uitbesteed. Dit was ook een van de aanbevelingen van de VC om gelet op de structuur van het fonds, klein bestuur en alle activiteiten uitbesteed, de bestuursleden en externe adviseurs regelmatig te evalueren. De VC beveelt aan deze evaluatie jaarlijks te herhalen, de resultaten hiervan aan de externe partijen te rapporteren en het verantwoordingsorgaan hierover te informeren.

Adequate risicobeheersing

De VC vindt dat het bestuur zorgvuldig omgaat met het risico management. Herijking van het (integraal) risicomangement is een vast onderwerp op de jaarlijkse beleidsdag en dient zo op de jaarlijkse agenda te blijven staan.

De VC heeft er begrip voor dat de risicohouding via blindtasting door het bestuur en verantwoordingsorgaan heeft plaatsgevonden, maar vindt wel dat deelnemers hierbij in enige vorm betrokken moeten zijn of geïnformeerd blijven.

De VC raadt aan deelnemers op de hoogte te houden van de ingenomen risicohouding en ook te informeren over de uitkomsten van het crisisplan en herstelplan.

Evenwichtige belangenafweging

De VC heeft geen reden om aan te nemen dat het bestuur de diverse belangen niet evenwichtig meeneemt in de besluitvorming. Een punt van aandacht is nog de registratie van de inhaalindexatie.

De vastlegging van de evenwichtige belangenafweging verdient meer aandacht. Het bestuur dient hier, mede gezien mogelijke consequenties, hier een actiepoint van te maken.

Communicatie

In 2015 is voldaan aan alle verplichte pensioencommunicatie. Van belang was vooral de conversie van de opgebouwde aanspraken per 1 januari 2015 naar een pensioenrichtleeftijd van 67 jaar.

De VC beveelt het bestuur aan om het communicatieplan 2016, na advies van het verantwoordingsorgaan, in elke bestuursvergadering te agenderen en over de voortgang te rapporteren.

Naleving Code Pensioenfonds

In het reglement van het verantwoordingsorgaan staat t.a.v. de inrichting van de VC slechts vermeld dat er sprake is van een advies en niet van een bindend advies. Het bestuur dient dit in de communicatie te verduidelijken (pas-toe-of-leg-uit).

Alhoewel de VC uit de gevoerde gesprekken begrepen heeft dat het bestuur de Code Pensioenfonds de nodige aandacht heeft gegeven, kan hierover in de verslaglegging niet veel over worden teruggevonden. Wel heeft het bestuur in een separaat document de Code uitgebreid behandeld en de nodige acties uitgezet.

De VC beveelt aan, om de toepassing van de Code Pensioenfonds in de vergaderingen, en daarmee in de notulen, aan de orde te stellen. Het genoemde document kan dan geactualiseerd worden. Daar waar dat nodig is, zal moeten worden gecommuniceerd over acties, afwijkingen en over tekortkomingen.

De VC beveelt aan om de Code ook tezamen met het verantwoordingsorgaan te bespreken en de actiepunten te benoemen. Een oordeel van het verantwoordingsorgaan op dit onderwerp is een must.

Cultuur en gedrag

De VC heeft een goed gevoel bij de wijze waarop het bestuur met elkaar om gaat. Helaas is het bestuur nog niet volledig bezet. Ook de samenwerking met en de opleiding van de aspirant bestuursleden verloopt goed. De VC hoopt een volgende visitatieperiode hier nader op in te kunnen gaan.

Opvolging van eerdere aanbevelingen van het interne toezicht

Het bestuur heeft impliciet de aanbevelingen van het vorige visitatierapport in haar vergaderingen aan de orde gesteld. Ook in het overleg met het verantwoordingsorgaan is hieraan aandacht besteed. Eerst in de december vergadering is het visitatierapport integraal besproken en heeft het bestuur de balans opgemaakt over de wel of niet opgevolgde aanbevelingen.

De VC beveelt aan dit visitatierapport conform artikel 5 lid 2 van het reglement van de visitatiecommissie te behandelen in een eerstvolgende bestuursvergadering en de actiepunten vast te leggen.

Tot slot

De VC heeft op een open en constructieve wijze de visitatie kunnen volbrengen en dankt alle betrokkenen voor een positieve samenwerking.

De visitatiecommissie: 19 januari 2016

P.H. Oyens (voorzitter)

G.J. Heeres

M.G. Leenstra

10.3.1 Reactie bestuur op verslag visitatiecommissie

Het bestuur bedankt de visitatiecommissie voor de gedegen wijze waarop de visitatie is uitgevoerd. Het bestuur waardeert de rol van de visitatiecommissie en ervaart de visitatie als een nuttig instrument voor het bestuurlijk functioneren van Pensioenfonds Honeywell voor nu en in de toekomst. Het doet het bestuur deugd dat de algemene bevinding van de visitatiecommissie de beleving van het bestuur onderschrijft. Het rapport van de visitatiecommissie is behandeld de bestuursvergadering van 31 maart 2016 en de acties die zijn genomen ten aanzien van de aanbevelingen zijn vastgelegd. Waar nodig vindt er overleg plaats met het Verantwoordingsorgaan ten aanzien van hun rol met betrekking tot het intern toezicht en de versterking van hun rol door middel van een gericht opleidingsprogramma.

10.4 Verslag van het verantwoordingsorgaan

Opdracht

Het verantwoordingsorgaan heeft als hoofdtaken:

- Advies geven:
Advisering van het bestuur over thema's, zoals vastgelegd in het Reglement Verantwoordingsorgaan geldig vanaf 1 juli 2014
- Verantwoording afnemen:
Jaarlijks een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, het uitgevoerde beleid en over beleidskeuzes voor de toekomst.

Verantwoording en werkwijze

Het verantwoordingsorgaan richt zich bij het vormen van een oordeel op het door het bestuur gevoerde beleid en de evenwichtige belangenafweging die hierover binnen het bestuur plaats vindt.

Het verantwoordingsorgaan baseert haar oordeel op de periode 1 januari 2015 tot en met 31 december 2015. Gedurende deze periode heeft het verantwoordingsorgaan drie vergaderingen met het bestuur gehad (maart, mei, december). Voorafgaand en/of aansluitend heeft het verantwoordingsorgaan haar eigen vergaderingen gepland.

De onderwerpen die tijdens deze vergaderingen zijn besproken, zijn:

- Jaarstukken
- Beleggingen
- Toeslagverlening
- Communicatiebeleid
- Opleidingen

Op 13 oktober heeft er een beleidsdag plaatsgevonden waar enkele leden aan hebben deelgenomen.

In december 2015 heeft het verantwoordingsorgaan een gesprek gehad met de visitatiecommissie. Het rapport is afgerond en in januari 2016 ontvangen, waarvan de aanbevelingen zijn geëvalueerd en voor VO specifieke punten worden opgevolgd.

Adviezen in 2015

- Premiebesluit 2016, positief advies december 2015
- Communicatieplan 2016, positief advies december 2015

Samenstelling

In 2015 hebben vier leden het verantwoordingsorgaan verlaten. Ondertussen is het verantwoordingsorgaan weer op volledige sterkte en druk bezig zich verder te bekwamen middels opleiding en kennisoverdracht.

Bevindingen en aandachtspunten

Het verantwoordingsorgaan heeft kennis genomen van het jaarverslag 2015 en de jaarrekening 2015, welke zijn besproken tijdens de vergadering van 26 mei 2016. Tevens heeft het verantwoordingsorgaan kennis genomen van de bevindingen van de externe accountant, de waarmede actuaire en TKP. Het verantwoordingsorgaan stelt met voldoening vast, dat de bevindingen over 2015 in algemene zin positief zijn. Met in achtneming van de wettelijke wijzigingen en het aangepast risicoprofiel ligt het eigen vermogen lager dan voor ons fonds vereist is, maar wel ruim boven het wettelijk vereiste minimum.

Het verantwoordingsorgaan geeft de volgende aandachtspunten mee:

- toekomst bestendigheid pensioenfonds, waarbij het verantwoordingsorgaan de nadrukkelijke wens heeft vroegtijdig betrokken te raken bij dit onderzoek
- pensioenenquête over communicatie onder de deelnemers met als doel het pensioenbewustzijn in beeld te krijgen
- aanpassen van de uitvoeringsovereenkomst met betrekking tot de consequenties van een beëindiging
- vaststellen van criteria voor wijzigingen in het afdekken van het renterisico en het gestructureerd documenteren van de beslissingen

Oordeel

Op basis van de beschreven werkzaamheden komt het verantwoordingsorgaan tot het oordeel, dat het bestuur met inachtneming van een voldoende mate van zorgvuldigheid en evenwichtige afweging van de belangen van de bij het pensioenfonds betrokken deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en de werkgever, tot verantwoorde besluitvorming en beleidskeuzes is gekomen.

Gezien alle veranderingen in deze turbulente pensioenwereld, wil het verantwoordingsorgaan, het bestuur bedanken voor haar tijd, inzet en de behaalde resultaten.

Amsterdam, 26 mei 2016

A.J. Blom
P.A.J. Cobelens
P. Gremmer
P.J.J.H. Jonkhout
J. Konijnenbelt
E. van Loon
R.J.H. van der Meijs
A. Veld

10.4.1 Reactie bestuur op verslag verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft in zijn vergadering van 2 juni 2016 met instemming kennis genomen van het positieve oordeel van het verantwoordingsorgaan. De aan het bestuur gegeven aanbevelingen en aandachtspunten zal het bestuur betrekken in de door het bestuur te nemen actuele en toekomstige besluitvorming en daar waar mogelijk vermelden in toekomstige jaarverslagen.

Ten aanzien van de toekomstbestendigheid van het pensioenfonds onderzoekt het pensioenfonds inderdaad verschillende opties. Dit onderzoek bevindt zich in een verkennende fase. Zodra uitkomsten daarvan gevolgen zouden kunnen hebben voor het voortbestaan van het pensioenfonds zal het verantwoordingsorgaan daarbij op een gepast moment worden betrokken. Het onderzoek onder de deelnemers naar hun ervaringen met en beleving van de communicatie door het pensioenfonds onder de deelnemers, is belegd in de loop van de tweede helft van 2016. Over de uitkomsten daarvan en de daaruit te formuleren voornemens, zal het verantwoordingsorgaan in het licht van het communicatieplan 2017 worden geraadpleegd. Aanpassingen van de uitvoeringsovereenkomst met de werkgever en de formulering van het beleggingsbeleid alsmede de vastlegging van besluiten, zullen in het reguliere overleg met het verantwoordingsorgaan aan de orde worden gesteld.

10.5 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Honeywell te Amsterdam is aan Mercer (Nederland) B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een Actuariële Verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2015.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Honeywell, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Omdat Mercer (Nederland) B.V. beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Mercer (Nederland) B.V. wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op 0,2% van de Technische Voorzieningen per 31 december 2015. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 120.000,- te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met de balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten. De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist vermogen.

Het pensioenfonds is bij de vaststelling van de kostendekkende premie voor boekjaar 2015 uitgegaan van de in 2014 geldende wet- en regelgeving.

Op basis van de uitkomsten van de uitgevoerde (aanvangs)haalbaarheidstoets in 2015 concludeer ik dat er sprake is van de verwachting dat het pensioenresultaat circa 90% bedraagt. Echter, op basis van de beleidsdekkingsgraad op de balansdatum en de ontwikkeling van de actuele dekkingsgraad zal het pensioenfonds naar verwachting op de korte termijn niet in staat zijn om een volledige uitvoering aan het toeslagbeleid te kunnen geven.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Honeywell is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist vermogen.

Amstelveen, 2 juni 2016

Drs. J.E.J. Vink AAG
Verbonden aan Mercer (Nederland) B.V.

10.6 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Honeywell

Verklaring over de jaarrekening 2015

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Honeywell op 31 december 2015 en van het resultaat over 2015 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds Honeywell te Amsterdam ('de stichting') gecontroleerd. De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2015;
- de staat van baten en lasten over 2015; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Honeywell zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verantwoordelijkheden van het bestuur

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening en voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW, en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheid voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken. Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Verklaring betreffende overige door wet- en regelgeving gestelde vereisten

Verklaring betreffende het bestuursverslag en de overige gegevens

Wij vermelden op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9 Boek 2 BW (betreffende onze verantwoordelijkheid om te rapporteren over het bestuursverslag en de overige gegevens):

- dat wij geen tekortkomingen hebben geconstateerd naar aanleiding van het onderzoek of het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, overeenkomstig Titel 9 Boek 2 BW is opgesteld, en of de door Titel 9 Boek 2 BW vereiste overige gegevens zijn toegevoegd.
- dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Groningen, 2 juni 2016
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel is getekend door: drs. H.D.M. Plomp RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds Honeywell

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

10.7 Bijzondere statutaire zeggenschapsrechten

Het pensioenfonds heeft een paritair bestuursmodel. Het bestuur bestaat uit zes leden. Drie van de leden worden door het bestuur benoemd op voordracht van Honeywell B.V. Drie van de leden worden na verkiezingen binnen de geledingen deelnemers en pensioengerechtigden benoemd door het bestuur, waarbij de zetels die voor iedere geleding worden vastgesteld, worden vastgesteld op basis van onderlinge getalsverhoudingen, zodanig dat iedere geleding een op gehele getallen afgerond aantal aantal zetels toegedeeld krijgt.

Ieder bestuurslid wordt benoemd voor een periode van vier jaar en kan nadien nog maximaal twee keer worden herbenoemd.

Bijlagen

Bijlage 1 Deelnemersbestand

	Stand ultimo vorig verslagjaar	Bij	Af	Stand ultimo verslagjaar
Actieven	713	25	38	700
Slapers	1.409	24	55	1.378
Gepensioneerden	1.159	68	79	1.148
waarvan:				
(tijdelijk) ouderdompensioen	813	51	18	846
arbeidsongeschiktheidspensioen	63	0	45	18
partnerpensioen	270	13	14	269
wezenpensioen	13	4	2	15
Totaal:	3.281	117	172	3.226

Bijlage 2 Begrippenlijst

ABTN

Afkorting voor actuariële en bedrijfstechnische nota. In deze, door de wet verplicht gestelde nota, wordt het beleid van het fonds beschreven op het gebied van financiering, beleggingen, pensioenen en toeslagverlening.

Actuariële analyse

In deze analyse wordt de invloed verklaard van opgetreden verschillen tussen de actuariële grondslagen en werkelijke ontwikkelingen.

Asset Liability Management (ALM)

Het in kaart brengen van de onderlinge samenhang van pensioenverplichtingen, premiebeleid en beleggingsmix. Met behulp van ALM-simulatiemodellen worden beelden geschetst van de kansen en bedreigingen voor het pensioenfonds in diverse economische scenario's.

Beleggingsfonds

Instelling die geld van derden belegt in aandelen of andere beleggingssoorten.

Beleggingsmix

De verdeling van beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, zoals bijvoorbeeld aandelen, vastrentende waarden en vastgoed. Ook wel beleggingsportefeuille.

Beleidsdekkingsgraad

Met de introductie van het aangepaste FTK per 1 januari 2015 zal ook de beleidsdekkingsgraad worden geïntroduceerd. Deze beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de over de afgelopen 12 maanden gepubliceerde dekkingsgraden, gebaseerd op de door DNB gepubliceerde RTS met UFR-methodiek.

Benchmark

Representatieve herbeleggingsindex waartegen de prestaties van de beleggingsportefeuille worden afgezet.

Contante waarde

De huidige waarde van een bedrag waarover je pas na een bepaalde periode de beschikking hebt.

Dekkingsgraad

De dekkingsgraad is een maatstaf voor de financiële positie van een pensioenfonds. Het geeft de verhouding weer tussen het vermogen en de waarde van de pensioenverplichtingen, uitgedrukt in een percentage. Dit verhoudingsgetal geeft aan in hoeverre op lange termijn de pensioenverplichtingen kunnen worden nagekomen. De netto activa zijn het saldo van het belegd vermogen, de andere activa en de schulden.

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen de nominale en de reële dekkingsgraad:

- **Nominale dekkingsgraad**
Bij de nominale dekkingsgraad wordt bij het vaststellen van de pensioenverplichtingen géén rekening gehouden met toekomstige toeslagverlening.
- **Reële dekkingsgraad**
Bij de reële dekkingsgraad wordt bij het vaststellen van de pensioenverplichtingen wel rekening gehouden met toekomstige toeslagverlening.

Daar waar in het jaarverslag over 'de dekkingsgraad' wordt gesproken, wordt de nominale dekkingsgraad bedoeld.

Derivaten

Van effecten afgeleide financiële instrumenten (beleggingsproducten), waarvan de waarde afhankelijk is van de waarde van andere meer onderliggende variabelen als valuta's, effecten en rentes.

DNB

De Nederlandsche Bank.

Doorsneepremie

Voor alle deelnemers aan de pensioenregeling van het pensioenfonds is de doorsneepremie een gelijk percentage van de pensioengrondslag. Bij de berekening van dit percentage wordt het totaal van individueel berekende pensioenkosten van de deelnemers uitgedrukt als een percentage van de som van alle pensioengrondslagen. Iedereen betaalt dit percentage als pensioenpremie, waardoor geslacht, leeftijd en burgerlijke staat geen rol meer spelen.

Duration

De gevoeligheid van een waarde voor fluctuaties in de kapitaalmarktrente, rekening houdend met de resterende looptijd van die waarde.

Eigen vermogen

Buffer om mogelijke waardedalingen van de in het fonds aanwezige middelen op te vangen. Pensioenfondsen zijn verplicht om te beschikken over een voldoende grote buffer. Met een toereikendheidstoets kan jaarlijks worden vastgesteld of het eigen vermogen groot genoeg is.

Ervaringssterfte

Omdat aangenomen wordt dat de werkende bevolking gezonder is dan de niet werkende bevolking wordt op basis van ervaringscijfers op de sterftekansen zoals ontleend aan de prognosetafel een leeftijdsafhankelijke afslag toegepast. Door rekening te houden met deze ervaringssterfte hoeven geen leeftijdscorrecties te worden toegepast.

Feitelijke premie

De feitelijke premie is de premie zoals deze daadwerkelijk wordt geheven in het boekjaar.

Franchise

Het deel van het salaris dat niet wordt meegenomen bij het berekenen van de pensioengrondslag.

Financieel Toetsingskader (FTK)

De door DNB uitgevoerde methodiek voor de toetsing van de financiële opzet en toestand van pensioenfondsen die vanaf 1 januari 2007 verplicht is. Met ingang van 1 januari 2015 is het FTK aangepast en de tenaamstelling gewijzigd in nFTK.

Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Over de uitkomsten van de haalbaarheidstoets wordt gecommuniceerd richting verschillende stakeholders.

Grondstoffen

Grondstoffen en goederen waarvan de prijs in hoge mate wordt bepaald door de actuele vraag en aanbod. Voorbeelden zijn: olie, graan en metalen, met uitzondering van edelmetalen.

Herverzekering

Het door een pensioenfonds geheel of gedeeltelijk onderbrengen van een pensioenregeling in een levensverzekeringsovereenkomst en/of het door een pensioenfonds onderbrengen van (extra hoge) risico's bij een levensverzekeraar, zoals het overlijdensrisico en invaliditeitsrisico van deelnemers.

Inlooprisico bij arbeidsongeschiktheid

Het risico dat een arbeidsongeschiktheidsuitkering moet worden verstrekt aan één of meer werknemers uit hoofde van een ziekte of aandoening die reeds bij ingang van de (collectieve) verzekering bestond.

Kostendekkende premie

Pensioenfondsen zijn verplicht om een kostendekkende premie te berekenen. De kostendekkende premie fungeert als (wettelijk) ijkpunt bij de beoordeling van de feitelijke premie die het fonds in rekening brengt.

Marktw waarde

De marktw waarde is het bedrag waarvoor recht of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

Middel loon(regeling)

Het middel loon is de hoogte van het gemiddelde salaris gedurende de hele loopbaan. Bij de middel loonregeling hangt het uiteindelijke pensioen af van het aantal jaren dat een deelnemer bij de werkgever in dienst is geweest en het salarisverloop tijdens deze werkzame periode. Het op te bouwen pensioen is bij deze regeling een gewogen gemiddelde van alle pensioengrondslagen over de gehele periode van deelname aan de regeling.

Minimaal vereist eigen vermogen

De ondergrens van het vereist eigen vermogen. Indien het fonds niet over het minimaal vereist vermogen beschikt is sprake van een dekkingstekort.

Opkomende markten

Markten die eerder achterbleven bij de economische ontwikkeling, maar waarvan de vooruitzichten nu goed zijn. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om markten in Midden- en Zuid-Amerika, Midden- en Oost-Europa, het Verre Oosten en Zuid-Afrika.

Pensioengrondslag

Het gedeelte van het salaris dat de grondslag vormt voor de pensioenopbouw van een deelnemer. De pensioengrondslag wordt berekend door het pensioengevend jaarsalaris te verminderen met de franchise.

Pensioenwet

Op 1 januari 2007 is de Pensioenwet in werking getreden. De Pensioenwet heeft tot doel de waarborgen te verschaffen voor financiële zekerheid, individuele zekerheid en uitvoeringszekerheid.

Prognosetafels

Prognosetafels geven de gemiddelde overlevings- en sterftefrequenties binnen de Nederlandse bevolking weer en worden gebruikt bij het berekenen van pensioenpremies. De prognosetafels worden aangevuld met jaartallen die de waarnemingsperiode aangeven.

Prudent person

De "prudent person regel" is gebaseerd op Europese regelgeving en ligt vast in artikel 135 van de Pensioenwet (PW). Deze regel schrijft voor dat alle beleggingen die gedaan worden met de middelen van een pensioenfonds in het belang van de deelnemers en gepensioneerden moet zijn. Zo mogen er bijvoorbeeld geen te grote risico's genomen worden bij het beleggen.

Rentetermijnstructuur (RTS)

Maandelijks door De Nederlandsche Bank gepubliceerde marktrente met een looptijd van 1 tot 60 jaar, waarmee de toekomstige cashflow van de verplichtingen contant moet worden gemaakt.

Reservetekort

De Pensioenwet en het Besluit Financieel Toetsingskader Pensioenfondsen spreken van een reservetekort als de middelen ontoereikend zijn om naast de voorziening pensioenverplichtingen en de reserve voor algemene risico's, ook nog de vereiste reserve beleggingsrisico's, de reserve voorgenomen pensioenaanpassing en eventuele andere reserves te dekken.

Securities lending

Security lending is het uitlenen van aandelen en obligaties voor een vastgestelde periode aan derden in ruil voor een geldelijke vergoeding. Doordat het economische eigendom bij de uitlener blijft, wordt er geen koersrisico gelopen.

Stichtingskapitaal en reserves

Buffer om mogelijke waardedalingen van de in het fonds aanwezige middelen op te vangen. Pensioenfondsen zijn verplicht om te beschikken over een voldoende grote buffer. Met een toereikendheidstoets kan jaarlijks worden vastgesteld of het stichtingskapitaal en de reserves groot genoeg zijn.

Strategic Liability Matching (SLM) fund

Een beleggingsfonds welke kan worden ingezet om de rentegevoeligheid te verkleinen.

Toekomstbestendig-indexeren (TBI)-grens

Dit is de beleidsdekkingsgraad waarbij het pensioenfonds onder het nFTK volledig mag indexeren.

Toeslagverlening

Om de koopkracht van pensioenen niet achteruit te laten gaan, kunnen pensioenen worden aangepast. Dit houdt in dat er een toeslag kan worden gegeven op het pensioen. Het bestuur neemt jaarlijks een besluit over het al dan niet verhogen van de pensioenaanspraken. De toeslagverlening is voorwaardelijk. Er wordt slechts toeslag verleend voor zover de middelen van het fonds dit toelaten.

TOP/SUM (O)

Voor werknemers die geboren zijn in of na 1950 en deelnemer zijn in de pensioenregeling, is een overgangsregeling getroffen waardoor ze eerder kunnen uittreden.

Ultimate Forward Rate (UFR)

Een rentetermijnstructuur waarbij de rente voor lange looptijden beweegt richting 4,2%, waardoor de berekening van de verplichtingen minder gevoelig is voor schommelingen en mogelijk verstoorde marktomstandigheden op de financiële markten.

Uitlooprisico bij arbeidsongeschiktheid

Het risico dat een arbeidsongeschiktheidsuitkering moet worden verstrekt aan één of meer werknemers uit hoofde van een ziekte of aandoening die reeds gedurende de looptijd van de (collectieve) verzekering bestond, maar op grond waarvan een eventueel recht op een uitkering ontstond ná afloop van de looptijd van de (collectieve) verzekering.

Verantwoordingsorgaan

De in de Principes voor Goed Pensioenfonds Bestuur gehanteerde term voor een orgaan waarin de actieve deelnemers, de pensioengerechtigden en de financieel betrokken werkgever(s) zijn vertegenwoordigd en waaraan het bestuur periodiek verantwoording aflegt.

Vereist eigen vermogen

Het vermogen dat nodig is om te bewerkstelligen dat met een zekerheid van 97,5% wordt voorkomen dat het pensioenfonds binnen een periode van één jaar over minder waarden beschikt dan de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen. Het wordt berekend conform de daarvoor geldende wettelijke regels.

Visitatiecommissie

In het kader van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur kan voor het toezichthoudend orgaan gekozen worden voor een visitatiecommissie die één keer in de drie jaar - of vaker als daartoe aanleiding is - het functioneren van het bestuur toetst. De visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur en bestaat uit ten minste drie onafhankelijke deskundigen.

VPL

Voor werknemers die geboren zijn in of na 1950 en deelnemer waren in de pensioenregeling per 31 december 2005, is een overgangsregeling (VPL-regeling) getroffen waardoor ze eerder kunnen uittreden. Voor de geboortejaren 1950, 1951 en 1952 betekent dit een overgangsregeling voor de oude "VUT"-toezegging van 80% van het netto salaris. Voor de geboortejaren 1953 tot en met 1972 betreft dit een overgangsregeling voor de gemiste opbouwjaren van het tijdelijk overbruggingspensioen tussen leeftijd 25 jaar en 1 januari 1998.

Waardeoverdracht(en)

Het naar een andere pensioenregeling overdragen van de waarde van het opgebouwde pensioenrecht.

Colofon

Uitgegeven door:

Stichting Pensioenfonds Honeywell
Laarderhoogtweg 18
1101 EA Amsterdam

Bezoekadres:

Europaweg 27
9723 AS Groningen

Correspondentieadres:

Postbus 501
9700 AM Groningen

Telefoon: (050) 582 79 27

Fax: (050) 313 82 01

Internet: www.honeywellpensioen.nl

E-mail: pf.honeywell@tkppensioen.nl

Realisatie:

TKP Pensioen B.V.
Postbus 501
9700 AM Groningen

Stichting Pensioenfonds Honeywell
Postbus 501
9700 AM Groningen
www.honeywellpensioen.nl

[illegible]